

**T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ BİLİM DALI**

**TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ BÜNYESİNDEKİ MANEVİ DANIŞMANLIK
HİZMETLERİNİN İNCELENMESİNE YÖNELİK NİTEL BİR ARAŞTIRMA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

OĞUZHAN KOÇ

DANIŞMAN: DOÇ. DR. FATMA BAYNAL

**YALOVA
MAYIS 2025**

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ BİLİM DALI

TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ BÜNYESİNDEKİ MANEVİ DANIŞMANLIK
HİZMETLERİNİN İNCELENMESİNE YÖNELİK NİTEL BİR ARAŞTIRMA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

OĞUZHAN KOÇ
228108001

DANIŞMAN: DOÇ. DR. FATMA BAYNAL

YALOVA
MAYIS 2025

ETİK BEYAN

Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım “TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ BÜNYESİNDEKİ MANEVİ DANIŞMANLIK HİZMETLERİNİN İNCELENMESİNE YÖNELİK NİTEL BİR ARAŞTIRMA” ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksinin tespiti halinde doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi taahhüt ve beyan ederim.

Oğuzhan KOÇ

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde yürütülen manevi danışmanlık hizmetleri tarihsel perspektifte ele alınarak günümüzdeki yapısı ve işleyişi detaylandırılmıştır. Ayrıca, farklı ülkelerde uygulanan askeri manevi danışmanlık sistemleri incelenerek Türkiye'deki uygulamalar ile karşılaştırmalar yapılmıştır. Araştırma kapsamında, literatürde yer alan akademik çalışmalar, makaleler ve haber kaynakları değerlendirilmiş, ayrıca askerlik sürecinde manevi danışmanlık hizmeti almış yükümlü erler ile yapılan mülakatlardan elde edilen veriler analiz edilmiştir. Tez çalışması giriş, kuramsal çerçeve, yöntem, bulgular ve sonuç bölümlerinden oluşmaktadır.

Tez çalışması beş ana bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde, araştırmanın problemi, amacı, önemi ve yöntemi açıklanmıştır. İkinci bölümde, Türkiye'de askeri manevi danışmanlık hizmetlerinin tarihsel gelişimi, yasal çerçevesi ve kurumsal yapılanması ele alınmıştır. Üçüncü bölüm, farklı ülkelerdeki askeri manevi danışmanlık modellerine ayrılmıştır; özellikle ABD, Almanya ve Fransa örnekleri detaylı biçimde incelenmiştir. Dördüncü bölümde, nitel araştırma kapsamında yapılan mülakatların analizine ve elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Beşinci ve son bölümde ise genel değerlendirmeler yapılmış, araştırma bulguları ışığında sonuçlar ortaya konmuş ve öneriler sunulmuştur.

Yüksek lisans eğitimim boyunca benden yardımlarını esirgemeyen, akademik anlamda bana her zaman destek olan ve doğru yolu gösteren sayın danışman hocam, Doç. Dr. Fatma Baynal'a teşekkür ederim. Her zaman yanımda oldukları ve benden desteklerini hiçbir zaman esirgemedikleri için aileme teşekkür ederim. Ayrıca tez sürecinde katkı sunan Prof. Dr. Ali Ayten'e ve Doç. Dr. Emine Taşçı Yıldırım'a teşekkür ederim.

Mayıs-2025

Oğuzhan KOÇ

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN	i
ÖNSÖZ	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR.....	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Amacı.....	3
1.2. Araştırmanın Önemi.....	3
1.3. Araştırmanın Problemi	3
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	4
2. KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	5
2.1. Din ve Maneviyat.....	5
2.1.1. Dinin tanımı	5
2.1.2. Dindarlık tanımı	6
2.1.3. Maneviyatın tanımı	6
2.1.4. Dindarlık ve maneviyat ilişkisi	7
2.2. Manevi Danışmanlık Kavramı.....	8
2.2.1. Manevi Danışmanlığın Tarihçesi	8
2.2.2. Pastoral Psikoloji.....	14
2.2.3. Manevi Danışmanın Özellikleri.....	15
2.3. Manevi Danışmanlık Birimleri.....	16
2.3.1. Avrupa’da Manevi Danışmanlık Hizmeti	18
2.3.2. İsviçre’de Manevi Danışmanlık Hizmetleri.....	19
2.3.3. ABD’de Manevi Danışmanlık Hizmetleri.....	21
2.3.4. Türkiye’de Manevi Danışmanlık Hizmeti.....	21
2.3.5. Ceza İnfaz Kurumlarında Manevi Danışmanlık Birimleri	23
2.3.6. Yetiştirme Yurtları, Sevgi Evleri, Huzurevlerinde Manevi Danışmanlık Hizmeti.....	24
2.4. Orduda Manevi Danışmanlık Hizmeti	25
2.4.1. ABD Ordusunda Manevi Danışmanlık Hizmeti	25
2.4.2. Almanya Ordusunda Manevi Danışmanlık Hizmeti.....	27
2.4.3. İsviçre Ordusunda Manevi Danışmanlık Hizmeti.....	28
2.4.4. Fransa Ordusunda Manevi Danışmanlık Hizmeti.....	30

2.4.5. Türk Ordusunda Manevi Danışmanlık Hizmetleri.....	31
2.4.6. Türk Silahlı Kuvvetleri’nde Manevi Danışmanlık Hizmeti	42
3. YÖNTEM.....	47
3.1. Katılımcılar ve Veri Toplama Süreci	47
3.2. Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirliği.....	47
3.3. Verilerin Analizi ve Kodlama Süreci.....	48
3.4. Kodlama Sürecinde Dikkat Edilen İlkeler.....	49
4. BULGULAR VE TARTIŞMA.....	51
4.1. MDR Hizmetlerinin Etkileri.....	51
4.1.1. Psikolojik Etkiler	52
4.1.2. Sosyal Etkiler.....	53
4.1.3. Manevî Etkiler	54
4.2. MDR Hizmetlerinin Psiko-sosyal Katkıları	55
4.3. MDR Hizmetlerinin Geleceği.....	57
4.4. Tartışma.....	59
4.4.1. MDR Hizmetlerinin Psikolojik Etkileri: Moral, Motivasyon ve Dayanıklılık	59
4.4.2. MDR Hizmetlerinin Sosyal Etkileri ve Sosyal Uyum	60
4.4.3. Manevî İyilik Hali ve Görev Bilinci Üzerindeki Etkiler	62
4.4.4. MDR Hizmetlerinin Geleceği: Sistematikleşme, Uluslararası Örnekler ve Personel Niteliği	63
5. SONUÇ VE ÖNERİLER	68
KAYNAKÇA	70
EKLER.....	76
ÖZGEÇMİŞ	82

KISALTMALAR

AAPC	: The American Association of Pastoral Counselors (Amerika Dini Danışmanlar Derneği)
AACC	: The American Association of Christian Counselors (Amerikan Hristiyan Danışmanlar Derneği)
ACPE	: Association for Clinical Pastoral Education (Klinik Dini Danışmanlık Eğitim Hareketi)
ABC	: Association of Biblical Counselors (İncil Danışmanları Derneği)
AMC	: The Association of Muslim Chaplains (Müslüman Dini Danışmanlar Derneği)
APC	: Association of Professional Chaplains (Profesyonel Dini Danışmanlar Derneği)
APCCA	: American Protestant Correctional Chaplains Association (Amerikan Protestan Cezaevi Dini Danışmanları Derneği)
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü (WHO-World Health Organization)
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
ICPC	: International Conference of Police Chaplains (Uluslararası Polis Dini Danışmanları Konferansı)
IMASA	: Islamic Medical Association of South Africa (Güney Afrika İslam Tıp Derneği)
ISSUSA	: The Islamic Social Services Association (İslam Sosyal Hizmetler Derneği)
ICA	: Islamic Counselor Association
JBC	: The Journal of Biblical Counseling
JPC	: The Journal of Pastoral Counseling
JPCP	: The Journal of Pastoral Care
JPT	: The Journal of Pastoral Theology
KYK	: Yükseköğretim Kredi ve Yurtlar Kurumu
MWFH	: The Muslims Women and Families Helpline (Müslüman Kadınlar ve Aileler Danışmanlık Hattı)
NACC	: National Association of Catholic Chaplains (Ulusal Katolik Dini Danışmanlar Derneği)
NANC	: National Association of Nouthetic Counselors (Ulusal Nouthetik Danışmanlar Derneği)
NCMAF	: National Conference on Ministry to the Armed Forces (Silahlı Kuvvetler İçin Dini Hizmetler Ulusal Konferansı)
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
SEM	: Göçmenlik Sekreterliği
SHK	: Sosyal Hizmetler Kanunu
SZİG	: İsviçre İslam ve Toplum Merkezi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	: Türk Dil Kurumu
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
VİÖZ	: Zürih İslami Organizasyonlar Birliği
VMRB	: Verein Multireligiöse Begleitung (Çokdini Destek Derneği, Almanya)

TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ BÜNYESİNDEKİ MANEVİ DANIŞMANLIK HİZMETLERİNİN İNCELENMESİNE YÖNELİK NİTEL BİR ARAŞTIRMA

ÖZET

Manevi danışmanlık, dünya ordularının teşkilat kadrolarında dini destekli kurumsal alanlarda süregelen bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri olarak ifade edilen bu hizmetler ABD, Kanada, Fransa, İngiltere, İsviçre başta olmak üzere birçok ülkede faaliyetlerine devam etmektedir. Pastoral danışmanlık olarak da ifade edilen manevi danışmanlık, uzun yıllar ordu içerisinde alanında uzmanlar tarafından uygulanmaktadır. Türk devletinin geçmiş dönemleri incelendiğinde ordu içerisinde manevi danışmanlığın köklü bir geçmişi olduğu görülmektedir. Osmanlı Devleti'nde sistematik bir yapı şeklinde faaliyetlerini yürüten ordu imamı diğer bir adıyla askeri imamın görev aldıkları tarihi belgelerde görülmektedir. Günümüzde ise Türk Silahlı Kuvvetlerinde Din İşleri ve Moral Subayı olarak yeni bir hizmet sahası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu araştırmada, Türk silahlı kuvvetleri bünyesinde yer alan manevi danışmanlık hizmetlerine yönelik çalışmalar incelenmektedir. Bu amaçla, yapılan faaliyetlerin önemi, tarihçesi, kapsamı, alana yönelik sınırlılıklar ve geliştirilmesi gereken yönler ele alınmaya çalışılmıştır. Bu açıdan çalışma ülkemizde askeriyede uygulanan manevi danışmanlık faaliyetlerinin geliştirilmesine katkı sunmayı amaçlamaktadır. Araştırmada çeşitli ülkelere dair askeri manevi danışmanlık üzerine yazılmış eserler, akademik tezler, makaleler ve haberlerle ilgili literatür taranmıştır. Çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik desenle yürütülmüş; Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde MDR hizmeti almış 20 erkek katılımcıyla yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen veriler tematik analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Araştırma neticesinde din subaylığı müessesesinin ordu için önemli bir yerinin olduğu tespit edilmiştir. Tüm katılımcıların değerlendirmeleri doğrultusunda, Manevi Danışmanlık ve Rehberlik (MDR) hizmetlerinin, askerlik sürecinde özellikle psikolojik dayanıklılığı artırma, maneviyatı güçlendirme ve sosyal uyumu destekleme açısından önemli katkılar sunduğu görülmüştür. Katılımcılar, MDR'nin bireysel farkındalık oluşturduğunu, ortak değerler etrafında birleştirici rol oynadığını ve zamanla daha profesyonel, sistematik ve evrensel bir yapıya kavuşması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Maneviyat, Manevi Danışmanlık, Askeri Manevi Danışmanlık, Moral Subaylığı

A QUALITATIVE STUDY ON SPIRITUAL COUNSELING SERVICES IN THE TURKISH ARMED FORCES

ABSTRACT

Military spiritual counseling is an ongoing structure in the organizational cadres of the world's armies in religiously supported institutional areas. Today, these services, which are referred to as spiritual counseling and guidance services, continue their activities in many countries, especially in the USA, Canada, France, England and Switzerland. Spiritual counseling, also referred to as pastoral counseling, has been practiced by those working in the field of spiritual counseling in the army for many years. When the past periods of the Turkish state are examined, it is seen that spiritual counseling in the army has a deep-rooted history. It is seen in historical documents that army imams, also known as military imams, who carried out their activities as a systematic structure in the Ottoman Empire. Today, it appears as a new field of service as a Religious Affairs and Morale Officer in the Turkish Armed Forces. In this research, the studies on spiritual counseling services in the Turkish Armed Forces are examined. For this purpose, the importance, history, scope, limitations and aspects that need to be developed were tried to be addressed. In this respect, the study aims to contribute to the development of spiritual counseling activities applied in the military in our country. The research examined the works, academic theses, articles and news written on military spiritual counseling in various countries and interviewed people who received spiritual counseling services during their military service. This study was conducted with a phenomenological design, one of the qualitative research methods, and semi-structured interviews were conducted with 20 male participants who received MDR services within the Turkish Armed Forces. The data obtained were analyzed using thematic analysis method. As a result of the research, it is seen that the institution of religious officer has an important place for the army. In line with the evaluations of all participants, it was seen that Spiritual Counseling and Guidance (SCG) services made significant contributions to the military service process, especially in terms of increasing psychological resilience, strengthening spirituality and supporting social cohesion. Participants stated that MDR creates individual awareness, plays a unifying role around common values, and that it should gain a more professional, systematic and universal structure over time.

Keywords: Psychology of Religion, Spirituality, Spiritual counseling, Military Spiritual Counseling, Moral Officer

1. GİRİŞ

21. yüzyıl dünyasında, dünya ordularının birçoğunda askeri kuvvetlerin uygun birimlerinde dini destekli kurumsal bir yapılanma mevcuttur. Bu kurumsal yapılanmanın tarihsel serüvenine baktığımızda ilk düzenlemelerin Federal Alman Devleti tarafından yapıldığı, diğer devletlerin yapılan uygulamalardan etkilenecek kendi ordularında dini destekli kurumsal yapıyı inşa ettiği görülmektedir (Akbıyık, 2006).

Dünya ordularında dini destekli kurumsal yapıyı yöneten kişiler “din subayları” olarak birçok ülkede görevlerini yapmaktadırlar. Din subayları, dini eğitimlerin yanında askeri eğitimlerden de geçerek bu göreve getirilmektedir. Askeri hiyerarşik yükselmeler ülkelere göre farklılık gösterse de bu kişiler ABD, Kanada gibi ülkelerde generalliğe kadar yükselebilmektedir. Ülkeler kendi ordularında din subaylarına yer vererek personellerine inandıkları dini inançlar doğrultusunda destek sağlamıştır. Din subayları bulunmuş oldukları kışlalarda, eğitim alanlarında, operasyon bölgelerinde inandıkları dini inançlar doğrultusunda personeller ile toplu görüşmeler, bireysel görüşmeler yaparak genel duruma katkı sunmaya çalışmaktadır. Yapılan görüşmelerin yanında, personellerin ibadetlerini rahat bir ortamda yapabilmesi için bulundukları birliklerde ibadethanelerin tahsisi, ibadet yerlerinde bulunan kitapların denetlenmesi vb. alanlarda görevleri bulunmaktadır (1964).

Manevi danışmanlığın ilk uygulama alanları olan hastaneler, cezaevleri, yaşı bakımevleri vb. alanlarda olumlu gelişmeler farklı alanlarda da danışmanlık faaliyetlerinin önünü açmıştır (Ok, 2012). Ordularda din subaylarının personel ile yapılan görüşmelerinde, bireylerin başlarından geçen olumsuz durumları anlamlandırmasında, yapılan manevi danışmanlık görüşmelerinin katkı sunduğu görülmüştür. Bu tez çalışması, öncelikle Türkiye’deki askeri kurumlarda yürütülen manevi danışmanlık ve rehberlik (MDR) hizmetlerini çok yönlü bir şekilde ele almayı hedeflemektedir. Bu kapsamda çalışmanın konusu, Türkiye’de askeri manevi danışmanların tarihsel süreç içindeki konumlarından başlayarak günümüzde hangi yasal ve kurumsal çerçevede görev yaptıklarına, sahip oldukları meslekî yeterlilik ve uzmanlık alanlarına, uygulamada karşılaştıkları sorunlara ve sundukları katkılara kadar uzanan geniş bir alanı kapsamaktadır.

Çalışmanın içeriğinde, Türkiye’deki uygulamaların tanımlanmasıyla birlikte, Avrupa ve Amerika ordularında benzer hizmetleri yürüten manevi danışmanların (örneğin ABD’deki “chaplain” sistemi) örgütlenme yapıları, görev tanımları, faaliyet alanları ve tarihsel geçmişleri incelenmektedir. Bu bağlamda, her iki coğrafyada yer alan manevi danışmanlık

sistemleriyle Türkiye’deki uygulamalar arasında benzerlikler ve farklılıkların ortaya konması, tezde özellikle vurgulanan başlıca hususlardan biridir.

Bu bağlamda, söz konusu araştırma; askerlerin hangi durumlarda ve alanlarda manevi desteğe gereksinim duyduğunu ortaya koymayı, aynı zamanda manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin dinî boyutunu da göz önünde bulundurarak ülkemizdeki askerî kurumlara özgü bir yaklaşım geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda elde edilecek veriler, hem din psikolojisi hem de askerî rehberlik sahasına katkı sunarak, dünya ordularındaki benzer uygulamalarla karşılaştırmalı bir perspektif oluşturma fırsatı da verecektir. Dolayısıyla çalışma, askerî alandaki manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin askerler üzerindeki etkisini belirlemek ve söz konusu faaliyetlerin daha verimli bir şekilde yürütülmesine yönelik öneriler geliştirmek için önemli bir kaynak niteliğindedir.

Bu çalışmada Türkiye’de askerler için sunulan manevi danışmanlık hizmetlerinin kapsamı ve önemi ele alınarak Türkiye’deki askeri manevi danışmanlık faaliyetlerinin iyileştirilmesine ve geliştirilmesine yönelik somut öneriler sunmak hedeflenmiştir. Bu genel amaç çerçevesinde aşağıdaki sorular tezin problemleridir:

Manevi danışmanlık ve rehberlik faaliyetleri MDR ile iş birliği içerisinde ordumuza moral ve psikolojik açıdan hangi alanlarda katkı sunmaktadır?

Türkiye’de ordular kapsamında manevi danışmanlık ve rehberlik faaliyetlerine ne derece ihtiyaç vardır?

MDR hizmetlerinin askerlerin moral, motivasyon ve psikolojik dayanıklılığı üzerindeki etkisi nasıldır?

Bu problemler göz önünde bulundurularak Türkiye’de manevi danışmanlık kapsamında yer alan din işleri ve moral subaylığı ile ilgili ülkemizde ve diğer ülkelerde yapılan çalışmalar incelenecektir. Çalışma özellikle, askerî kurumlarda manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti alma imkânı bulmuş askerî personelin deneyimlerine odaklanmaktadır. Bu doğrultuda, nitel veri toplama yöntemlerinden yararlanılarak elde edilecek veriler analiz edilecektir. Böylece, askerî personelin manevi danışmanlık ve rehberlik süreçlerine dair algıları, bu süreçlerde yaşanan zorluklar ve sağlanan faydalar gibi konular bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilecektir. Bu araştırma, Türkiye’de askerlik yapan ve bu anlamda manevi danışmanlık ve rehberlik ile görüşme imkânı bulmuş askerleri kapsamaktadır. Söz konusu araştırma, yapıldığı zaman, kullanılan ölçekler, ulaşılan evren ve örneklem ile sınırlıdır. Bu yönüyle çalışma, bireyin inanç temelli desteğe yönelik tutum ve beklentilerinin özgün bir

kurumsal yapı olan askerî ortamda nasıl şekillendiğini ortaya koyarak, Din Psikolojisi alanına önemli katkılar sunmaktadır. Özellikle stres, travma ve belirsizlik gibi psikolojik zorlayıcı koşulların yoğun yaşandığı askerî bağlamda, maneviyatın bireysel dayanıklılığa ve anlam inşasına etkisini nitel verilerle destekleyerek, dinî yaşamın ruh sağlığı ile olan ilişkisini disiplinlerarası bir bakışla değerlendirme imkânı tanımaktadır. Bu bağlamda, dinî danışmanlığın kurumsal alanlardaki işlevselliğini inceleyerek Din Psikolojisi literatürüne hem kuramsal hem uygulamalı düzeyde özgün katkı sağlamayı hedeflemektedir.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı, dünyada çeşitli ordular tarafından uygulanan manevi danışmanlık sistemlerini karşılaştırmalı olarak incelemek ve Türkiye’de geçmişte temelleri atılmış ancak kesintiye uğramış olan askerî manevi danışmanlık hizmetlerinin günümüzdeki uygulamalarını akademik bir çerçevede değerlendirmektir. Bu bağlamda, Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde Din İşleri ve Moral Subaylığı kapsamında yürütülen MDR (Manevi Danışmanlık ve Rehberlik) hizmetlerinin mevcut durumu analiz edilerek, sistemin güçlü ve geliştirilmesi gereken yönleri ortaya konulacaktır.

1.2. Araştırmanın Önemi

Askerî manevi danışmanlık hizmetleri, özellikle ABD, Kanada ve çeşitli Avrupa ülkelerinde uzun süredir kurumsal ve sistematik bir yapı içinde sürdürülmektedir. Türkiye’de ise bu alanda tarihî bir geçmiş bulunmasına rağmen akademik literatürde sınırlı sayıda çalışma mevcuttur.

Bu araştırma, Türkiye’de askerî manevi danışmanlık hizmetlerinin kurumsallaşmasına yönelik farkındalık oluşturmayı ve bu alanda yapılacak gelecekteki çalışmalara temel oluşturmayı hedeflemektedir. Aynı zamanda, MDR hizmetlerinin psikolojik, sosyal ve manevi katkılarını derinlemesine inceleyerek, bu alandaki mevcut boşluğa bilimsel katkı sunması bakımından önem taşımaktadır.

1.3. Araştırmanın Problemi

Bu araştırmanın temel problemi, Türk Silahlı Kuvvetleri’nde Din İşleri ve Moral Subaylığı uygulamasının askerî yapıya ne tür katkılar sunduğu sorusuna cevap aramaktır. Alt problemler:

1. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik (MDR) faaliyetleri, psikolojik açıdan hangi alanlarda katkı sunmaktadır?
2. Askeriyede MDR faaliyetlerine ne ölçüde ihtiyaç duyulmaktadır? Bu hizmetlerin eksik yönleri nelerdir?
3. MDR hizmetlerinin sosyal etkileri nelerdir?

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışma, nitel bir araştırma desenine göre yapılandırılmış ve belirli sınırlar çerçevesinde yürütülmüştür. Araştırmanın örneklemini, Türkiye’de askerlik hizmetini tamamlamış ve MDR uygulamaları hakkında doğrudan deneyim veya fikir sahibi olan 20 erkek katılımcı oluşturmaktadır.

Çalışma, farklı rütbe, birlik tipi, hizmet süresi ve sosyo-kültürel geçmişe sahip askerî personelin tümünü kapsayacak genellemeler yapma amacı taşımamaktadır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanan veriler, katılımcıların kişisel ifade biçimleri ve araştırmacıyla kurdukları etkileşim doğrultusunda değişkenlik gösterebilmekte ve yorumlayıcı yaklaşımı gerektirmektedir.

Ayrıca araştırma, hizmeti sunan personelin (örneğin din işleri ve moral subayları) bakış açısını kapsamamakta; yalnızca hizmetten yararlanan veya gözlemleyen bireylerin algıları temelinde değerlendirme yapmaktadır. Bu nedenle sonuçların geçerliliği, belirli bir bağlamla sınırlıdır. Daha geniş örneklem ve farklı veri toplama teknikleriyle desteklenecek çalışmalarla bu araştırmanın bulgularının derinleştirilmesi mümkündür.

2. KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın kavramsal çerçevesinde din ve maneviyat başlığı altında; din, dindarlık, maneviyat kavramlarının tanımları yapıldıktan sonra dindarlık ve maneviyat ilişkisine yer verilecektir. Daha sonra manevi danışmanlık, manevi danışma kavramlarının tanımlamaları yapılacak olup bu danışmayı yapan kişiler olarak bilinen manevi danışmanda olması gereken özellikler ve sınırlılıklara yer verilecektir. Ayrıca Avrupa ülkelerinde ve ülkemizde uygulanan manevi danışmanlık uygulama alanlarına yer verilerek bu hizmetlerin dünya genelinde nasıl yürütüldüğü ele alınacaktır.

2.1. Din ve Maneviyat

Maneviyat, gözle görülemeyen ancak hislerle algılanabilen, maddi olmayan değerler bütünü olarak tanımlanabilir. Aynı zamanda, insanın iç dünyasını besleyen, moral ve ruh gücü sağlayan soyut bir kavramdır.

Din ve maneviyat, insanlık var olduğu zamandan günümüze kadar, insanoğlunun tecrübelerinin bir parçası olmuştur. Günümüz modern çağıyla birlikte, insanların hayatlarına karşı anlam arayışları sorgulanır hale gelmiş ve yaşamlarına, fitratları gereği anlam verme ihtiyaçları belirginlik göstermiştir. İnsanların yaşamlarındaki anlam bulma süreçlerinde maneviyatın etkisi, kişilerde duygusal esenlik, olumlu toplumsal işlevsellik ve genel hayat kalitesine müspet anlamda katkıda bulunabileceği beklenmektedir. Bu beklentilere ilave olarak maneviyatın psikolojik, bedensel ve kişiler arası ilişkilerde faydalı etkilerini anlamlandırmada birleştirici etkisi olduğuna inanılmaktadır (Emmens, 2008, s. 5150).

2.1.1. Dinin tanımı

Dinin tanımıyla ilgili geçmişten bu zaman dilimine kadar, tam olarak bir tanım yapılamamıştır. Tanım yapılamamasının yanında, insanların zihinlerinde de tam olarak açıklanamamıştır. Çünkü insanoğlunun tarihi birçok alanların (felsefe, hukuk, vb.) temel kaynağını oluşturmaktadır (Şentürk, 2021, s. 6).

İnsanların yaşam mücadelesi serüveni tarihinden bugününe, büyük bir anlamı olan din kavramının, lügat ve terim anlamlarının verilmesi bu kavramın anlaşılmasında yardımcı olacaktır.

Arapça’da “deyn” kökünden, eski Farsça’da “daena” kökünden türeyen din kelimesi; “ceza, mükâfat, itaat, isyan, hesap, mülk, ferman” gibi birçok anlama gelen geniş kapsamlı bir kavramdır. Kavramın tanımlamasının yanında psikolojik anlamda yapılan tanımlamalara bakıldığında ise “korku, haşyet, iman” gibi psikolojik kavramlar da kullanılmıştır (Tümer ve Küçük, 1988, s. 15).

Kur’anı-ı Kerim’e bakıldığında ise dinin, kelime olarak 92 yerde çeşitli anlamlarda geçmekte olduğu söylenebilir. Bu ayetlerde dinin başlıca şu anlamlarda kullanıldığı açıkça görülmektedir: “Zül, yönelme, yönetilme, itaat, hüküm, tapınma, tevhid, İslam, şariat, hudud, âdet, ceza, hesap” (Tümer, 1994 s. 13).

Din, insanların yaratıcı güç olarak kabul ettiği ve inandıkları ilahi güce olan inançları, nasıl bir yaşam sürmeleri gerektiği ve yapacakları ibadetleri düzenleyen bir inanış yolu olarak görülebilir. Bu inanış yolu insanların zihinsel işlevlerini, inanç ve düşüncelerini, tutumlarını ve davranışlarını belirleyen bir sistem şeklinde işlemektedir (Bilgin, 2014, ss.76-77). Genel olarak tanımlara bakılacak olursa din, bireylerin ve toplumların değerlerini, ahlaki ilkelerini, sosyal ilişkilerini ve yaşam biçimlerini şekillendiren, inanç temelli bir sistem olarak görülebilir.

2.1.2. Dindarlık tanımı

İnsanlar dünyaya yeni geldiklerinde, ailelerinin inandıkları dini ritüeller başta olmak üzere, belli bir inanış kültürünün içerisinde kendilerini bulurlar. Dindarlık; bir dinin öğretilerinin o dine inananlar tarafından, dinin öngördüğü zaman ve şartlar içerisinde uygulanması ve yaşanması, olarak tanımlanabilir. Bu açıdan dindarlık kavramının, dinin yaşanan ve hayata geçirilen yönünü ifade ettiği söylenebilir (Hökelekli, 2012, s. 42).

Bu bakış açısıyla din, belirli kurallar ve ilkeler çerçevesinde uyulması gereken emir ve yasaklardan oluşan bir sistem olarak tanımlanabilir. Dindarlık ise, bu kuralların bireylerin hayatında somut bir tutum ve yaşam biçimi olarak yansımadır.

2.1.3. Maneviyatın tanımı

Maneviyat, insanla yüce varlık, ya da insanla Tanrı arasındaki ilişkiyi ifade ettiği için, objektif bir tanımdan ziyade din ve dindarlık kavramlarıyla eş anlamlı olarak kullanılmaktadır (Dursun, 2019, s. 14).

Maneviyatın kelime anlamı kavramı, Türkçeye Arapçadan geçmiş bir kavram olmakla birlikte, “duyu organları olmaksızın, gönül ile kavranarak bilinen şeye ait olan” manasında veya “maddi olmayan, soyut, ruhani” gibi anlamlara gelebilmektedir (TDK, 2017).

Fiziksel, sosyal, duygusal, varlık olmanın yanında bireylerin manevi yönlerinin de olduğu belirtilmektedir, bu noktada insanın zaruri ihtiyaçları içerisinde manevi bir boyutunun da olduğu unutulmamalıdır. Manevi ihtiyaçların göz ardı edilmemesi ve bu ihtiyaçların da karşılanmasının önemli olduğu vurgulanmaktadır (Dursun, 2019 ss. 471-472).

Psikoloji alanında da hızla artan çalışmalarda da görülmektedir ki maneviyat, kişilik gelişimin ayrılmaz ve gerekli bir parçası olarak bireylerin yaşamlarında bulunmaktadır (Kasapoğlu, 2017 ss. 140-141).

2.1.4. Dindarlık ve maneviyat ilişkisi

Maneviyat kavramı çoğunlukla dinî inançlarla ilişkilendirilse de bazı yaklaşımlar bu kavramı dinden bağımsız olarak ele alır. Bu bakış açısına göre maneviyat, yalnızca bir inanç sistemine bağlılığı değil; insanın içsel dünyasında anlam arayışına girmesini, hayatla ve kendisiyle daha derin bir bağ kurmasını da içerir. Bireyin doğa karşısında hissettiği hayranlık, bir sanat eserinde ya da bir müzik parçasında yaşadığı yoğun duygular, felsefî düşünceler yoluyla kendini sorgulaması gibi deneyimler de manevî yönelimlerin ifadesi olabilir. Bunun yanı sıra, kişinin kendisini tanıma çabası, başkalarıyla empati kurma becerisi ve yaşamına değer katan ilişkiler geliştirmesi de manevi boyut taşıyan süreçler arasında değerlendirilebilir. Bu nedenle maneviyatı yalnızca dinî sınırlar içinde tanımlamak yerine, insanın ruhsal ve zihinsel gelişimini destekleyen, anlam üretme kapasitesini besleyen çok katmanlı bir olgu olarak görmek, daha bütüncül bir anlayış sağlayacaktır. Belli bir zaman dilimine kadar ortak bir tanımda kullanılan dindarlık ve maneviyat kavramları,

21.yy. farklı bir kavram olarak ortaya çıkmış ve kendi alanını oluşturmaya başlamıştır. Bu iki kavram ayrı olarak değerlendirilse de onları birbirlerinden tamamen bağımsız değerlendirmek güç olacaktır (Şahin, 2021, ss. 10-17).

Maneviyat ile dindarlığı birbirinden tamamen ayrı kavram olarak düşünen gruplar, maneviyatı, daha çok kişisel ve içsel tecrübe olarak değerlendirebilmekteyken; dindarlığı, daha çok kurumsal bir kavram olarak yorumlayabilmektedirler. Buna göre dindarlık kavramı, yaratıcı olarak kabul edilen varlık ile bağlılık olarak ifade edilirken, maneviyat kavramı daha çok insanın benliğine odaklanır (Düzgüner, 2021, s. 37).

Manevi iyi oluş kavramı ise bireylerin kendi dünyalarında, kendi benlik algılarına ve kişisel değerlendirmelerine öncelik vermesi anlamına gelmektedir. Bu iyi oluş halinin, kişilerin yaşamlarına anlam katması ve bu hususta yaşamın anlamını bulması, kendi benliğini kabul etmesi ve kişisel gelişim olarak başarılı sosyal ilişkiler kurması gibi durumları içerdiği söylenebilir. İyilik hali olarak bu anlamlar bütünselinde birleşen bu kavram, bireylerin ruhsal, fiziksel ve sosyal anlamda işlevselliğini arttırmaya çalışan bir kavram olarak ifade edildiği söylenebilir (Doğan, 2006, ss. 1-13).

2.2. Manevi Danışmanlık Kavramı

Manevi danışmanlık kavramı, diğer bir ifadeyle manevi bakım, batı dünyasında “pastoral care” ve “pastoral counseling” gibi anlamlarda kullanılır. Türkiye’de dini danışmanlık veya manevi danışmanlık olarak kullanılan bu kavram Batı dünyasında, 1900’lü yılların başlarında başlamış bir danışma hareketi olarak karşımıza çıkmıştır. Genellikle din ile psikoloji arasında duran fakat din psikolojisinin içerisinde değerlendirilen, manevi danışmanlık veya başka bir ifadeyle dini danışmanlık, Türkiye’de ve dünyada, incelenmesi gereken önemli bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada ifade edilen pastor kelimesi, İngilizce bir kelime olup papaz, kilise ve cemaatin dini sorumlusu anlamlarını taşımaktadır. Pastoral kelimesi, kır yaşamına ait, huzurlu ve sade bir yaşamı ifade eden bir terim olmakla birlikte, aynı zamanda dini toplulukları ve bu toplulukların ruhani liderleriyle olan ilişkilerini de kapsamaktadır. Bu bağlamda, pastoral care terimi, dini bir cemaatin lideri tarafından cemaat üyelerine sağlanan manevi danışmanlık, rehberlik, özel tavsiyeler ve moral yardım gibi hizmetleri ifade etmektedir (Kaya, 2018, s.152). Toplum içerisinde yaşayan insanlar, geçmişten bugüne fiziksel, zihinsel, manevi açıdan yaşadığı problemleri başka insanlarla konuşarak, sorunlarına çözüm arama noktasına gitmiştir. Özellikle ruhsal anlamdaki sorunlarda, konuşmak ve birilerine içindeki ruh halini anlatmak, yüzyıllardır süregelen bir durumdur. İnsanların geçmişten bugüne gelen bu durumuna karşılık, din adamları, insanların kişisel problemlerini dinleme ve onların zihinsel ve duygusal problemlerine çözüm üretmek gibi görevleri bu hususta önemlidir. Batı dünyasında ruhsal danışmanlık olarak da ifade edilen bu durum, çok uzun zamandır bilinmekteydi. Ancak geçmiş dönemlerde ruhsal danışmanlık olarak ifade edilen ve günümüzdeki karşılığıyla dini danışmanlık, profesyonel anlamda yakın zamanda ortaya çıkmıştır (Şirin, 2018, s. 25).

2.2.1. Manevi Danışmanlığın Tarihçesi

İnsanların biyolojik, sosyal, kültürel ve psikolojik açıdan ihtiyaçları olabilmektedir. Biyolojik anlamlarda yaşayacağı sorunlar, birbirleriyle bağlantılı olarak sosyal, kültürel ve psikolojik

olarak birbirini etkilemektedir. Modern dünya yaşamında insanlar, kendi ürettiği değerleri, gelenekten gelen manevi değerlerin yerine ikame etmeye çalışmıştır. Geçmişin manevi değerlerinin yerine konulmaya çalışılan yeni değerler, dünyada beklenen huzuru ve mutluluğu verememiştir. Problemlerin üstesinden gelme noktasında aciz kalan modern dünya insanı, arzu ettiği ideallere ulaşma noktasında, tekrar bir araya gelmiş ve dini danışmanlığın temelleri bu arayışlarla ortaya çıkmıştır. Endüstriyel kapitalizmin dünyada yaygınlık göstermesi, teknolojik gelişmelerin hızla artması, eğitim seviyesinin yükselmesi, insanların yaşamlarında pek çok dönüşümlere neden olmuştur. Bu dönüşümler içerisinde yalnızlaşan insanların, yaşamış olduğu manevi boşluğu anlamlandırmada, seküler bilgi kaynaklarıyla yapılan danışmanlıkların yetersiz kaldığı durumlar olmuştur. Bu sebeplerden ötürü, uzunca bir süre ihmal edilen manevi uygulamalar, artık psikolojik yardım sürecine dahil edilmiştir. Psikolojik yardım sürecine dahil edilen manevi uygulamaların öğreticileri olarak ifade edilen din adamları, ilk olarak kliniklerde eğitimler almışlardır. Bunun ilk örnekleri, 1930'lu yıllarda Amerika'daki uygulamalara dayanmaktadır (Ceylan, Özaydın, 2020).

Manevi danışmanlığın köklerini, tarihin eski derinliklerine kadar götürmek mümkündür. Konuya bir bağlam içerisinde baktığımızda, antik çağ zamanlarında ruhsal hastaları tespit edip tedavi etme süreçlerini genellikle papazlar, şamanlar, rahipler gibi toplumun manevi temsilcileri yapmaktaydı (Koç, 2012). Günümüzde ki şeklini 1900'lü yılların başlarında, psikoloji ve teolojinin bir bütün şeklinde kendi disiplinlerini oluşturmasıyla almıştır. İnsanların olduğu her yerde kendi disiplinleriyle hizmet vermişlerdir (Baş, 2019).

Manevi danışmanlık kavramı olarak ifade edilen dini danışmanlık hareketinin (pastoral care and counseling) Hristiyanlık geleneklerinden ortaya çıktığı söylenebilir. İlham başlangıcı olarak, kiliselerin çok eski zamanlardan sürdürdüğü, itiraf ve günah çıkarma (confession) uygulamalarına dayandığı söylenebilir. Uygulamalarda kişiler işlemiş oldukları günah ve suçları, perde arkasından papazlara anlatarak günahlardan arınmaya çalışır. Papaz, önemli gördüğü hususlarda kişilere sorular yönelterek uygun tavsiyelerde bulunur. Buradaki asıl amaç, bireyleri Hristiyanlık ilkelerine bağlamak olsa da, 20. yüzyılda din adamları, bu sürecin psikolojik boyutuna da dikkat çekmiş ve daha bilimsel temellere dayalı yaklaşımlar geliştirilmesi gerektiğini fark etmişlerdir. Bu doğrultuda, dini danışma psikolojisi (pastoral psychology) alanı ortaya çıkmış ve bu alan, bireylerin manevi danışmanlık olarak ruhsal dengelerini korumalarına yardımcı olmayı hedeflemiştir. Dini danışmanlık faaliyetlerinin, etkili bir model çerçevesinde uygulandığında, bireylerde ruhsal sorunların önlenmesine katkı

sağlayan ve psikolojik iyilik halini destekleyen olumlu sonuçlar doğurduğu görülmüştür (Watts & Gulliford, 2019, s. 88).

Pastoral danışma hareketinin öncüsü olarak “Anton Boisen” olarak kabul edilir. Dini anlamdaki iyileştirici gücü duygusal alanla ilişkilendirerek “Klinik Dini Danışmanlık Eğitim Hareketi’nin (Clinical Pastoral Education, CPE) öncüsü kabul edilen Anton Boisen tarafından kurularak hastanelerde bulunan ruhsal rahatsızlığı olan hastalar ile ilahiyat öğrencilerini bir araya getiren ilk çalışmayı yapmıştır (Şirin, 2018, s. 24).

Psikoloji biliminde, ruhsallığın önemli bir alan olarak var olduğunu, geçmiş dönem psikanalist yazarların çalışmalarında da görmekteyiz. Jung bu anlamda önde gelen psikologların başında gelmektedir. Jung’un bu anlamda psikolojiye maneviyatı dahil ettiğini söylenebilir.

William James’in Amerika’da gerçekleştirdiği dini tecrübe çalışmaları, Karl Menninger’in psikoloji ile dini disiplinleri birleştiren çalışmaları, bunlara verilebilecek örneklerin başlarında gelmektedir. Nitekim Karl Menninger psikolojik ve dinî (spiritual) sağlıkların doğası gereği, birbirlerinden ayrılmaz olarak görmekteydi. Tüm bu geçmiş birikimler neticesinde 1963 yılında Amerika’da dini danışmanlık eğitimlerini akredite edebilmek adına Amerika Dini Danışmanlar Derneği (The American Association of Pastoral Counselors) kuruldu. Bu dernek ilk kurulduğundan itibaren seksenden fazla inanç grubunu temsil eden, dinler arası bir örgüt olarak faaliyet göstermiştir. Dünya üzerinde yapılan tüm faaliyetlere bakıldığında şu an günümüzde üç milyon saatlik bir dini danışmanlık tecrübesine ulaşıldığı söylenebilir. Buna ilave olarak, sadece Amerika’da AAPC sertifikalı pastoral alanında danışmanlık alanların sayısı son yıllarda artış göstermektedir (Şirin, 2018, s. 25).

Psikoloji dünyasında, ruh sağlığı alanındaki dini danışmanlık olarak adından söz ettiren manevi danışmanlık, teoloji bilimi ile davranışsal bilimi birbirine bağlayan bir yapı olarak ortaya çıkmıştır. Manevi danışmanlık fiziksel, zihinsel ve manevi boyutlar arasında bir bütünlük kurmaya çalışarak kişilerin sorunlarına çözüm üretmeye çalışmaktadır. Bu açıdan kişilerin yaşamda karşılaşılabilecekleri kaygıları dengeleyebilir ve güçlü çizgiler ile denetim merkezi korunabilir. Böylece ortaya çıkan çatışma seviyeleri aşağı çekilerek, kişilerde bütünlük duygusu arttırabilir (Meadow ve Kahoe, 1984).

Dini danışma süreçlerinden bazıları şöyle sıralanmaktadır: Tanrı, insanların hayatında söz sahibidir ve danışmada, insanların Tanrı ile olan ilişkileri temel inceleme alanlarından biridir. Dini danışmanlar, kendi dinleri konusunda eğitilmiş uzmanlardır ve aynı zamanda etik alanında da birer uzmandırlar. Dini danışmanlar, ahlaki konularda da danışmanlık yaparak bireylere

rehberlik ve öğreticilik sağlarlar. Tanrı, bir gerçeklik olarak kabul edilir (Oates, 1974, ss. 10-26).

Bu maddeler göstermektedir ki dini danışmanlık yapacak uzman kişiler, kendi alanlarının sınırlılıklarını net bir şekilde bilmelidir. Kendi alanlarına giren konular ile girmeyen konuları, net bir şekilde ayırt edebilir seviyede olmalıdır. Dini danışmanlar, özellikle psikopatoloji biliminde, kendi repertuvarlarını geniş tutmalı ve herhangi bir psikiyatrik tedavi gerektiren danışmanlık sürecinde, gerekli sevk durumlarının farkında olması, dini danışmanlar için önemli hususlardır.

Dini danışmanlar, psikoloji ile din arasında köprü görevi üstlenirler. Referanslarını dinden alan dini danışmanlar, psikoterapi yöntem ve ilkelerini dışlamadan dini danışmanlıklarını sürdürürler. Bir nevi din, eğitim ve psikoloji alanlarının karışımı olarak, üç alanın ortak kesişim gösterdiği alanlarda, dini danışmanlıklarını sürdürürler. Özellikle dini danışmanlar, psikiyatrik tanı kriterlerine göre ağır düzeydeki hastalar ile doğrudan ilgilenmezler. Daha çok doktorların eşliğinde, danışmanlık faaliyetlerini yürütürler. Daha genel ifadeyle dini danışmanlık, normal insanlarla yürütülen bir çalışma alanıdır. Bunun haricinde, normalin altında hafif düzeyde oluşabilecek kaygı ve endişe durumlarıyla da birebir ilgilenirler. Kaygı, endişe vb. durumların dışında, aile sorunları, evlilik sorunları, sağlık problemleri vb. alanlarda da dini danışmanlar aktif olarak çalışmalar yürütmektedirler. Bu durum, kilisedeki din adamlarının, benzer sorunlarla başvuran kişiler için bir tür danışmanlık rolü üstlendiğini ve bu kişilere çözüm arayışında rehberlik yaptığını göstermektedir. Geçmişteki dini danışmanlık uygulamaları, günümüzde uzmanlaşmış eğitimlerle daha bilimsel bir çerçeveye kavuşturulmuş ve bu alanda yeni çalışmalar yapılmıştır (Lange, 2017, s. 102).

Danışmanlık ile ilgili, dünya genelinde her geçen gün yeni çalışmalar eklenmektedir. Yeni çalışmaların eklenmesinde, hiç kuşkusuz, ruhsallığı ve maneviyatı merkeze alarak yapılan danışmanlıkların, insanlar tarafından ilgi görmesi ve tercih edilmesiyle doğru orantıdadır. Öyle ki Gallup Organization ve Lilly Endowment şirketlerinin yapmış olduğu araştırmalarda, 242 milyon Amerikalıların %96'sının Tanrı'ya inandığı yönünde veriler gelmiş. 1996 USA Today araştırması sonucunda ise Amerikalıların %79'unun inançların, kişilerin hastalıklarından kurtulmasında önemli bir etkene sahip olduğu yönünde veriler ortaya çıkmıştır. Bu duruma ilave olarak, kişileri tedavi eden hekimler, hastalık tedavi süreçlerinde kişilerin manevi ihtiyaçlarına dikkate alarak bu süreçlerinin yönetmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Son olarak 1994 yılında Newsweek anketinde yapılan çalışmalarda, kişilerin %58'i ruhsal anlamda gelişmelere ihtiyaç duyduklarını açık bir şekilde ifade etmişlerdir. Ruhsal anlamdaki ihtiyaçlar

bu kadar dikkat çekerken, psikoterapiye karşı olan ilgi, ve bu anlamda eğitim görmüş terapistlerin sayısı her geçen gün artmasına rağmen, terapilere karşı planlanandan daha az bir katılım yaşanmıştır. Genel anlamda insanların birçoğu hâlen kişisel anlamda yaşamış oldukları sorunları, aile içi problemlerini din adamları yoluyla çözmeye çalışmaktadır. Amerika’da bu anlamda pek çok çalışma hayatında bulunan kişiler, maddi durumlarından dolayı kendi din adamlarından, sigorta yardımı gerektirmeyen düşük ücretli danışmanlıklar talep etmektedir (Şirin,2018, s.46-48).

Bu alanda dünya çapında faaliyet gösteren bazı profesyonel kuruluşlar şu şekilde sıralanabilir: American Association of Pastoral Counselors (AAPC), American Association of Christian Counselor (AACC), American Protestant Correctional Chaplains Association (APCCA), Association for Clinical Pastoral Education (ACPE), Association of Biblical Counselors (ABC), Association of Professional Chaplains (APC), Chaplainciy Commission, New York Board of Rabbirs, Council on Ministries in Specialized Settinnngs, International Conference of Police Chaplains (ICPC), National Association of Catholic Chaplains (NACC), National Association of Nouthetic Counselor (NANC), National Conference on Ministry to the Armed Forces (NCMAF) ve National Institute of Business and Industtrial Chaplaincy (NIBIC).

Müslümanlar, dini danışmanlık alanında çeşitli kurumlar kurmuşlardır. Öne çıkan bu kurumlar arasında, ISSA-USA (The Islamic Social Services Association), AMC (The Association of Muslim Chaplains), Endonezya'daki Islamic Counselor Association, Güney Afrika'daki Islamic Medical Association of South Africa (IMASA) ve The Muslims Women and Families Helpline yer almaktadır. Ayrıca, dini danışmanlık konusuyla ilgili çeşitli dergiler de bulunmaktadır. Bunlar arasında The Journal of Pastoral Care Publications, Inc (JPCP), The Journal of Pastoral Counseling, The Journal of Pastoral Theology, The Journal of Biblical Counseling ve Christian Counseling Today gibi yayınlar, bu alandaki akademik çalışmalar ve uygulamalı danışmanlık konularını ele almaktadır.

Danışmanlık süreçleri dünya üzerinde farklı kıtalarda yürütülen, günümüzde dini danışmanlara başvuran insanların çoğunda, hayatlarında başarılı olamama, karar almaları gereken konularda karar alamama, başkaları ile olumlu ilişki kuramama gibi hususlarda danışmanlardan yardım beklendiği görülmektedir. Bu açıdan incelendiğinde, normal danışmanlıklarda olduğu gibi dini danışmanlıklarda da benzer bir sürecin yaşandığı görülmektedir. Benzer anlamdaki sorunlara karşılık normal terapi süreçlerinde olduğu gibi dini danışmanlık süreçlerinin de bir anda olup bitmesi söz konusu değildir. Bu anlamda dini danışmanlık, bir sürecin sonunda gerçekleşmiş olacaktır (Egan, 2013, ss. 297-299). Neticede dünya genelinde artan manevi danışmanlık

hizmetleri, özellikle dikkatleri üzerine çekmiş ve devletlerin bireylere bu hizmetleri ulaştırmasının, bir yükümlülük haline geldiği söylenebilir (Demirtaş, 2019).

Modern zamanın getirdiği hızlı değişimler ve teknolojik gelişmelerle birlikte, bireylerin maddeye olan bağlılığının her geçen gün arttığı belirtilmektedir. Maddeye karşı olan bu artışla birlikte insanlar, manevi yaşamlarındaki ihtiyaçlarına yeterince yönelmemişlerdir. İnsanların yaşamlarındaki bu ayrım, bunca gelişmeye rağmen depresyon vakalarında ve intihar oranlarında özellikle Batı dünyasında büyük artışlara yol açmıştır. Dünya sağlık örgütü (WHO) sağlık, fiziksel, zihinsel ve sosyal olarak tam bir iyilik hali olarak ifade edilmiştir (World Health Organization, 2024).

Bu tanımlamada geçen zihinsel ifadesi, ruhsal sağlığını içine almaktadır. Ruhsal sağlığının din ile olan ilişkisi incelendiğinde, teolojik tartışmalarda dinin her zaman ruh sağlığını koruduğu yönünde bir ön kabul vardır. Psikolojik ve psikoterapik bakış açısında ise bu durum o kadar kolay cevaplandırılabilen bir yapıya sahip değildir. Deneysel anlamda yapılan çalışmalar, bizlere bu anlamda daha fazla katkı sunacaktır. İfade ettiğimiz bu alanla ilgili en zengin literatür kaynaklarının, ABD’de olduğunu görmekteyiz (Apaydın, 2010).

Batı dünyasına baktığımızda, maneviyat ile kişilerin yaşam doyumu ve dindarlık ile olan ilişkisini araştıran araştırmalarda dini inancın yüksek yaşam memnuniyetinde etkili olduğu bulgulanmıştır. Maneviyatın, ruh sağlığına etkisiyle ilgili yapılan başka bir araştırmada dindar olanların, dindar olmayanlara nazaran daha az depresif semptom gösterdiği tespit edilmiştir (Schowalter ve Murken, 2003, ss. 147-148).

Maneviyatın etkilerine baktığımızda, geçmişten bugüne toplumlar ve kültürler, maneviyatın iyileştirici etkisinde istifade etmeye çalışmışlardır. Psikolojik anlamdaki etkilerine baktığımızda da insanları olumlu anlamdaki etkileri daha fazla olmuş ve insanların yaşayabileceği sorunlarda din ve maneviyatın etkisiyle kişide oluşan olumlu iyi oluş hali, psikolojik iyi etmenler arasındadır (Özgen ve Eminoğlu, 2020).

Manevi danışmanlığın tarihçesi incelendiğinde, dünya genelinde özellikle son yüzyılda bu alana olan ilginin ciddi şekilde arttığı görülmektedir. Ruhsallığı ve maneviyatı merkeze alan danışmanlık hizmetleri, bireylerin sadece dini yönelimlerine değil, aynı zamanda ruhsal ihtiyaçlarına da hitap ettiği için toplumlar tarafından benimsenmekte ve tercih edilmektedir. Batı dünyasında yapılan araştırmalar, dini inancın ruh sağlığı üzerinde olumlu etkileri olduğunu ortaya koyarken; birçok ülkede farklı dinî ve kültürel yapılar çerçevesinde kurumsallaşmış dini danışmanlık kuruluşları faaliyet göstermektedir. Manevi danışmanlık, bireylerin yaşadıkları

zorluklarla başa çıkma, hayatlarını anlamlandırma ve içsel dengeyi sağlama süreçlerinde önemli bir destek sunmaktadır. Modern yaşamın getirdiği ruhsal yalnızlık ve değersizlik hissine karşılık, bu tür hizmetlerin bir gereklilik haline geldiği yönündeki kanaat giderek yaygınlaşmaktadır.

2.2.2. Pastoral Psikoloji

Pastoral kelimesi sakin bir yaşam anlamına gelmekle birlikte, cemaat üyeleri, dinsel bir topluluğun üyelerini ilgilendiren piskoposlar gibi anlamlar taşımaktadır. Diğer kelime karşılığı olan pastoral care, dini cemaat sorumlusu tarafından, cemaatine ve kilise üyelerine karşı yapılan, manevi danışmanlık, manevi yardım anlamlarını taşımaktadır (Longman, 2004)

Anton Boisen, 1926 yılında klinik pastoral eğitim alanında yaptığı çalışmalarla, bu alanın öncüsü kabul edilmiş ve özellikle inançların kökenini araştırma noktasında çokça çalışmalar ortaya koymuş bir kişiliktir. Pastoral danışma, genellikle dini anlamda kişide oluşan ruhsal sorunların çözümünde kullanılan, bir çeşit danışma çeşidi olarak karşımıza çıkmaktadır. Danışmanlar, kendilerine danışanlara karşı, geniş bir yelpazeyle yaklaşarak, bütünsel bir anlam bütünlüğü içerisinde insanın içinde yaşadığı gizemi keşfetmeye çalışır. İnsanların içsel süreçleriyle, başarılarıyla, başarısızlıklarıyla ilgilenerken, onların içsel dünyasının anlamaya çalışır. Burada kendi sınırlarını bilerek bu sürece dahil olan dini danışman, kendini aşan bir vaka durumu olduğunda psikolojik anlamdaki tedavi süreçlerine dahil olmadan, sevk işlemlerini gerçekleştirir. 2006 yılında İsviçre, Avusturya, Almanya’da çeşitli hastanelerde yapılan pastoral danışmanlık faaliyetleri araştırılmış ve hastanelerde görev yapan din adamlarıyla görüşülerek bilgiler alınmıştır (Görtz & Theodor, 2006).

Hastanelerde Protestan din adamı olarak çalışan Susanne Weber ile 24 Ağustos 2006 tarihinde yapılan görüşmede: Pastoral danışmanlığın temelinde “cure animarum” adıyla ifade edilen, ruhların tedavisi vardır. Ruhlarda var olan olumsuz düşünceleri, Hristiyanlık çerçevesinde ele alan danışman, danışanın sorunlarına teolojik anlamda çözümler üreterek, ruhta yapılanmış olan olumsuz düşünceler giderimeye çalışılır. Danışman, özellikle bu süreçte danışanına karşı, Tanrı’nın onunla olduğunu, başına gelen bu olumsuz durumların birer imtihan olduğunu ileterek, manevi telkinlerle danışanın ruhsal olarak iyileşmesine katkıda bulunur (Magezi, 2007, s.658-665).

Pastoral psikolojinin, manevi danışmanlık ile rehberlik ve klinik psikolojinin arasında, bir köprü niteliği taşıdığı söylenebilir. Dolayısıyla keder, depresyon gibi temel sorunlar, pastoral psikolojinin konu başlıkları olarak karşımıza çıkmaktadır (Holm, 2004, s. 152).

Pastoral psikoloji, insanın içsel çatışmalarını ele alırken sadece zihinsel süreçleri değil, inanç temelli duygusal ihtiyaçları da dikkate alır. Bireyin yaşadığı keder, suçluluk, yalnızlık ya da yönsüzlük gibi durumlarda, sadece bir terapi yöntemiyle değil, manevi bir perspektifle de yaklaşılması gerektiğini savunur. Özellikle anlam arayışı içinde olan bireyler için, bu yaklaşım derinlikli bir içsel yüzleşme ve iyileşme süreci sağlayabilir. Kimi zaman, danışanın Tanrı ile ilişkisi ya da inanç dünyasında yaşadığı kırılmalar, ruhsal iyilik halini doğrudan etkileyebilir. Bu gibi durumlarda pastoral psikolojinin sunduğu bütüncül yaklaşım, kişinin yeniden güçlenmesine ve hayata tutunmasına önemli katkılar sunar.

2.2.3. Manevi Danışmanın Özellikleri

Manevi danışmanlar, danışanı aktif bir şekilde dinleyerek sorunları karşısında onu rahatlatan, kendi anlatıları üzerinde farkındalık geliştirmesine yardımcı olan, hayatı farklı bir çerçeveden görmesini sağlamayı esas alan bir çerçevede hizmet sunmaya çalışmaktadırlar. Ayrıca onlar, danışanın yaşamış olduğu sorunlar karşısında, herhangi bir baskı sürecine dahil olmadan, inancını yargılamadan desteklerini sürdürürler (Bahadır, 2022, s. 1).

Manevi danışmanlığın yürüttüğü tüm faaliyetlere baktığımızda, temelinin dinlere dayandığını, danışmanlık faaliyetlerini dini referanslar çerçevesinde dine inanan ve anlam arayışı içerisinde olanlara karşı yürütüldüğü bir gerçekliktir. Bu gerçekliğin yanında bireylerin inançları, değerleri, düşünceleri her ne olursa olsun maneviyatla bağını sürdürmek isteyen herkese karşı yapılabilmektedir (Ok, 2012, ss. 38-55). Manevi danışmanlığın herkese karşı yapılması, manevi danışmanlığın tamamıyla din ile ilgili bir kavram olmadığını da göstermektedir. Her ne kadar dini kanallar üzerinden belirlenen kurallar çerçevesinde ritüeller olsa da manevi danışanlar, kendilerine danışanlara karşı dini yasaları ve ritüelleri dayatacak şekilde danışmanlıklarını sürdürmezler (Çağlan ve Göcen, 2020, ss. 137-170).

Nitekim, danışmanlık ile ilgili verilen eğitimler, sadece dini mekanlarda verilmemektedir. Hastanelerde, hapishanelerde, huzurevlerinde vb. alanlarda da devam eden danışmanlık hizmetleri, Batı ülkelerinde ve ülkemizde, her geçen gün artmaktadır. Zamanla bu alanla ilgili yapılan çalışmaların olumlu etkileri, gelişmeye ve ilerlemeye açık bir alanda varlığını sürdürmektedir (Koç Kanca, 2022, s. 408).

Manevi danışmanların temel konuları, ahlak ve ahiret sorunları ile ilgili olabilmektedir. Bu nedenle manevi danışmanlar, kendi alanlarıyla ilgili olan hususlarda tam bir donanıma sahip olmalıdırlar (Tan, 1992, s. 14). Bunun yanında güncel zamanın problemlerine de hâkim olarak danışmanlıklarını yürütmeleri gerekmektedir. Bunu yaparken psikotik veya klinik konularının

dahil olduğu konulara girmeden kendi sınırlılıkları çerçevesinde hareket etmeleri beklenir. Danışmanların bu anlamdaki sınırlılıklarını belli ilke ve disiplin içerisinde yürüttüğü söylenebilir. Danışmanların, sınırlılıklarıyla ve disiplin içerisinde yürüttüğü bu süreci, kişisel fikirlerinden uzak ve ikna çabası içerisinde olmadan, danışmanlıklarını yürüttüğü söylenebilir (Şirin, 2018, s. 33).

Kısacası danışmanlar, kendi alanlarıyla ilgili bilgi birikimleri sağlam olmalı; alanına giren ve girmeyen konuların sınırlılıklarını iyi bilmeli ve bu hususta gerekli görülen durumlarda sevk yapabilmelidir. Danışmanlar kişisel fikirlerini karşı tarafa empoze etme içerisinde olmadan danışmanlıklarını yürütebilmelidirler. Gelişen dünya ile birlikte modern insanların yaşayabileceği problemlere hâkim olarak ailevi sorunlara bu hususlarda göz önüne alarak danışmanlıklarını yürütmelidir. Tarihe baktığımızda, insanlar herhangi bir sebepten ötürü rahatsızlıklarına çözüm bulamadığı zaman dilimlerinde hastalıklarını kötü ruhlarla (cinlerle) ilişkilendirdikleri veya manevi açıdan kutsal olarak gördükleri kişilere başvurdukları görülmektedir. (Babaoğlu, 2002, s. 60-80).

Ruhsal rehberler olarak da tanınan bu yardımcılar, günümüzün manevi danışmanları olarak bireylere günlük yaşamında yardım edip yol göstermektedir (Turner, 1978, ss. 427-428).

Kişilerin yaşamında etkili olan dini danışmanlar, kendi alan ve sınırlılıklarını iyi çizmiş olmak durumundadır. Burada danışmandan beklenen en öncelikli hususlar, danışanına karşı dinleyici konumunda olup herhangi bir düşünceyi karşı tarafa empoze etme çabası içerisinde olmadan, danışanının ihtiyaçları çerçevesinde danışmanlığını yürütmesi en önemli hususlar arasında yer almaktadır. Bir diğer en önemli görülen husus ise danışman kendi alanıyla ilgili sınırlılığa hâkim olmalı ve danışmanlık yapılamayacak seviyede olan bir danışanına, bir psikoterapi tedavisi yürütmeden gerekli olan yerlere sevk işlemlerini yapabilmelidir. Burada şu hususa değinmek gerekirse dini danışmanlık, psikolojik anlamda klinik açıdan aşırı rahatsız olan bireylere karşı yapılmaz. Daha çok yukarıda da ifade ettiğimiz normal insanların yaşayabileceği depresyon, hastalık, aile sorunları vb. sorunlarda yapılmaktadır (Şirin, 2018, ss. 38-39).

2.3. Manevi Danışmanlık Birimleri

Manevi danışmanlık birimleri, dünya genelinde her geçen gün yapılan yeni çalışma alanlarıyla, saha çalışmalarıyla ve niteliksel anlamda olumlu verilerin sağlanmasıyla, farklı farklı kurumlarda çeşitlilik göstermeye devam etmektedir. Dünya genelinde, devletlerin de onayıyla, bakanlıklarla imzalanan protokol anlaşmalarıyla, toplum tarafından karşılık bulmuş ve toplumların birçok kesimi tarafından olumlu karşılanarak kabul görmüştür. Ülkemizde de 7

Ocak 2015 tarihinde Sağlık Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı arasında “Hastanelerde Manevi Danışmanlık Sunmaya Yönelik İş birliği Protokolü” imzalanmış ve hastanelerde bilfiil uygulanmaya başlanmıştır. Sağlık Bakanlığı bünyesinde uygulanan manevi danışmalığın ilk amacı, hastanelerde bulunan hastaların, hasta yakınlarının, talep etmesi karşılığında içerisinde bulunduğu şartlar göz önünde tutularak, hastaların iyileşmesine katkıda bulunmak, moral ve motivasyon arttıracak, manevi danışmanlık çalışmaları yapmaktır. Anlaşmalar sağlanmadan önce sadece ölüm öncesi ve sonrası şeklinde yapılan manevi danışmanlık hizmetleri, bu planlamayla, ülkemizde de daha profesyonel olarak yapılmaya başlanmıştır. Hastanelerde yapılan danışmanlıklar sadece bu alanda sınırlı kalmamış, hapishanelerde, huzurevlerinde farklı uygulama alanlarında da yapılmış ve karşılık bulmuştur. Son zamanlarda da yaşlı, engelli, mahkûm ve koruma altındaki çocuklar gibi dezavantajlı gruplara yönelik olarak manevi destek birimleri kurulmuştur (Kanca, 2022, ss. 408-414).

Dünya geneline baktığımızda, birçok Avrupa ülkesi: İsviçre, Almanya, Fransa gibi ülkelerde manevi danışmanlık hizmetleri yapılmakta ve yürütülmektedir. Özellikle ABD bu anlamda, daha kurumsal bir yapılanmaya gitmiş ve birçok kuruluş üzerinden dini danışmanlık yapacak olan kişilere eğitimler verilmiştir. Ülkemizde, hastanelerde manevi danışmanlık birimleri içerisinde bulunan danışmanların, psikolojik yöntemlerle danışmanlıklarını yürüttüğünü söyleyebiliriz. Ama her zaman bu yöntemler karşılık bulmamaktadır. Özellikle ölümcül hastalığa yakalanmış bir hastanın süreç içerisinde, Tanrı’yı suçlayıcı tavır sergilemesi, manevi danışmanlık birimlerinin işini şüphesiz daha da zorlaştıracaktır. Bunun gibi zorluk durumlarında, dini danışmanlar bu anlamdaki sorumluluğun kendi üzerlerinde olduğunu bilerek görevlerini yapmaya devam etmektedir. Bu örnekteki durum karşısında dini danışmanlar, hastanın hayatını tehdit eden durum karşısında, hastanın yanında olarak, hastalığını anlamlandırmasında, dini ve manevi başa çıkma yöntemlerini kullanır. Olumsuz bir durum olarak adlandırılan hastalık karşısında, sabır, şükür, imtihan, dua kavramlarını kullanarak, yaşamış olduğu zorluğu hayra yorması, bu sürecin, tekamülün bir parçası olarak kendisine sunulması çaresizlik olarak düşündüğü süreci anlamlandırmasına katkı sunmaktadır (Ayten, 2012, s.45-79).

Hastaların yaşadığı tüm bu stresli süreçlerde, dini danışmanların maneviyat temelli yaklaşımları, bireylerde var olan manevi bağları güçlendirerek, iyileşme sürecine olumlu katkı sağlayabilir.

ABD başta olmak üzere Avrupa’nın birçok ülkesinde, manevi danışmanlık birimlerinin uygulama biçimleri farklılık gösterse de ana uygulama amacı ve hedefi benzerlik

göstermektedir. Özellikle günümüzde, ülkeler arası göç dalgasının çok fazla olması açısından manevi danışmanlık birimleri önem kazanmıştır. Bazı ülkelerde farklı dine mensup insanların çoğunluğundan dolayı bu durum geliştirilip din adamları dışında, psikologların da din sağlığı ile ilgilenen profesyoneller tarafından verilmesine başlanmıştır. Avrupa’da bazı ülkeler bu anlamda manevi danışmanlık birimlerini çokça önemseyip uygulama alanlarını genişletmekteyken bazı ülkeler ise bu uygulamaların gerisinde kalmaktadır. Gerek ülkemizde gerek farklı ülkelerde uygulama alanları her geçen gün gelişen manevi danışmanlar, uygulamış oldukları danışmanlıklarla toplum tarafından kabul görmekte ve devletlerin kontrolünde faaliyetlerini sürdürmektedir. Gelişen zaman dilimine baktığımızda, dünya hayatında artan göç dalgaları, ekonomik krizler, zorlaşan yaşam şartlarını göz önüne aldığımızda, manevi danışmanlık birimlerinin daha birçok kurumda kendine yer bulacağı ve danışmanların bu anlamda daha da farklı çalışmalara imza atacağı yönünde öngörüler bulunmaktadır (Aydoğdu, 2023, s. 9).

2.3.1. Avrupa’da Manevi Danışmanlık Hizmeti

Avrupa’da uygulanan manevi danışmanlık hizmetleri her geçen gün önemini arttırmakta ve gelişmektedir. Bu gelişmelere öncülük gösteren Anton Boisen’in çalışmaları olmuş ve kilise, hapisane, hastane gibi alanlarda manevi danışmanlık hizmetleri daha sık kullanılmaya başlanılmıştır. Avrupa ülkelerindeki manevi danışmanlık hizmetleri, ülkeler arasında benzer mekanlarda uygulanmakta olsa da işleyiş anlamında bazı farklılıklar bulunabilmektedir. Mesela Belçika’da uygulanan manevi danışmanlık hizmetlerine bakıldığında, Sudi Arabistan ile petrol ilişkilerini iyi tutmak adına, 1969 yılında bir anlaşma imzalanmış, bu çerçeveye Belçika devleti 19 Temmuz 1974 tarihinde İslam dinini resmen tanıyarak, manevi danışmanlık hizmetlerine başlanmıştır. Belçika devleti, manevi danışmanları kendi ülkesinden sağlayamadığı için Türkiye, Fas, Cezayir, Tunus gibi ülkelere danışmanlar talep ederek, ülkesinde istihdam etme yoluna gitmiştir. Belçika devletinin uygulamış olduğu bu yöntem kendi içerisinde farklı ihtiyaçlar (kültür, dil, vb) ortaya çıkartmıştır. İlerleyen zamanlarda farklı ülkelere gelen danışmanlara, ülkenin dilini, kültürünü ve kanuni düzenlemeleri bilmeleri ve öğrenmeleri şartı getirilmiştir (Dönmez, 2021, s.34-36).

Hollanda’da uygulanan manevi danışmanlık hizmetlerine baktığımızda, 1988 yılında teklif edilen yasayla, tüm hastanelerde ve sağlık merkezlerinde uygulanmaya başlanmıştır. Hastanelerde uygulanan manevi danışmanlık hizmetlerini incelediğimizde, hastanede bulunan sağlık personeli, hastalar, hastane koridorlarında bağımsız kişilerle yapılan kısa konuşmalarla üç tür hizmet şeklinde, manevi danışmanlık çalışmalarını yürütmektedirler. Hastaların

durumlarına göre hastalara yapılan danışmanlık süresi değişkenlik göstermektedir. Tedavi sürecinde gerekli görülen durumlarda, hastane personeli ile koordine halinde, planlamalar yapıp tedavi süreçlerine dahil olunduğu bilinmektedir. Avrupa’da örneklerini vermiş olduğumuz ülkeler başta olmak üzere, diğer ülkelerde de benzer kurumlarda uygulanmaya devam etmektedir. İlerleyen zamanlarda ordular bünyesindeki faaliyetler dikkatleri üzerine çekmiş ve bu anlamda NATO ülkeleri başta olmak üzere her ordu kendi bünyesinde bu danışmanlıkları yürütecek personeller almış ve almaya devam etmektedir (Anadolu Ajansı, 2024).

Batı dünyasında uygulanan manevi danışmanlık uygulamalarının kökeni, Hristiyan kültürünün gelenek ve göreneklerine dayanmaktadır. Kiliselerde uygulanan günah çıkarma uygulamasından ortaya çıkan dini danışmanlık, daha sonra bilimsel araştırmalar ile desteklenmiş ve dini danışma psikolojisi olarak son halini almıştır (Sözgün, 2017, s.208).

Antik çağda yaşayan kişiler, şamanların ruhsal anlamdaki rahatsızlıkları da tedavi edebileceklerine inanmaktaydı. O zamandan bu zamana kadar çeşitli süreçlerden geçen bu inanış 20 yy. ile beraber başlayan danışma ve rehberlik alanındaki çalışmalar ile devam etmektedir (Şenbaş, 2019, s. 32). Anlam ilişkileri açısından Türkçe karşılığı manevi danışmanlık olarak ifade ettiğimiz, pastoral care ve pastoral counseling kavramları arasında benzerlikler bulunmaktadır.

2.3.2. İsviçre’de Manevi Danışmanlık Hizmetleri

Batı dünyasında manevi danışmanlık, 1975 yılına kadar dinle aynı perspektiften değerlendirilirken, zamanla bilimsel değerlendirmelerle olumlu etkileri desteklenmiş ve daha yaygın hale gelmiştir. İsviçre, diğer Avrupa ülkelerine göre daha geç başlamış olsa da, yaklaşık yarım asırdır manevi danışmanlık hizmetlerine devam etmektedir. Hristiyan bir ülke olmasına rağmen, İsviçre’de Müslümanlara da aynı şekilde manevi danışmanlık verilmektedir ve Müslüman danışmanlar için özel eğitimler düzenlenmektedir. Devlet, ekonomik olarak yetersiz durumda olanlara manevi danışmanlık sağlamak ve bu hizmetler genellikle mülteci merkezleri ve orduyla sınırlıdır. Ceza infaz kurumları, hastaneler ve mülteci barınma yerlerinde de önemli bir rol oynayan manevi danışmanlık, radikalleşmeyi önlemek amacıyla hapisane ve mülteci merkezlerinde daha fazla uygulanmaktadır. Bu hizmetler, genellikle Katolik ve Reformcu kiliseler tarafından üstlenilmektedir (İngold, 2016, ss. 19-20).

Diğer Avrupa ülkelerinden farklı olarak İsviçre’de manevi danışmanlık hizmetleri farklı şekillerde yürütülmektedir. Diğer Avrupa ülkelerine nazaran sınırlı bir manevi danışmanlık

tarihine sahip olan İsviçre, 3 ana bölgeden oluşan bir ülke olup farklı diller konuşulmaktadır. Ülkenin batısında halkın yaklaşık %22,9 Fransızca, güneydoğu bölgesinde %8.2 İtalyanca, %62,6 ise Almanca konuşmaktadır. Ülkenin geri kalan küçük bir kısmı ise %0,5 Romans diye adlandırılan, Latince'den geliştirilen dili konuşmaktadırlar. İsviçre'de 20 yy. da ülkeye farklı milletler ve farklı din mensupları girmeye başlayınca, sosyolojik olarak toplum değişikliğe uğramıştır. Bu zamana kadar kiliselerin sunmuş olduğu manevi danışmanlık hizmetleri artık 20 yy. sonrasında psikologlar ve ruh sağlığı ile ilgilenen uzmanlaşmış kişiler tarafından da verilmeye başlanmıştır. İsviçre farklı bölgelerde farklı dillerin konuşulmasından dolayı, manevi danışmanlık bulundukları kantonlara göre farklı dillerde (Almanca, Fransızca, İtalyanca) hizmet vermektedir. (Aydoğdu, 2023, s.10-13).

Müslümanların haklarını savunan kuruluşların yanında, tüm dinleri ortak değerler içerisinde kabul eden dernekler de bulunmaktadır. VMRB (Verein Multireligiöse Begleitung) derneği buna örnek olarak verilebilir. Çok dinli rehberlik derneği anlamına gelen VMRB farklı din mensuplarınca gönüllülük esasına dayalı olarak faaliyet vermek için ortaya çıkmıştır. Faaliyetlerini, farklı din mensuplarının fazlaca mensubu olduğu Bern Kanton'unda vermektedir. İnsanların yaşayabilecekleri hastalık, ölüm vb. durumlarda manevi danışmanlık uygulamalarını çok dinli, mezheplerden bağımsız olarak yürütmektedirler. Dernek bu hedefler içerisinde danışmanlık hizmetlerine devam etmektedir. İsviçre'de artış gösteren bu dernekler ve kuruluşlar, Müslümanların sayılarındaki artışlarla beraber daha da önem kazanmış ve değerlendirilmiştir. Müslüman sayısındaki artış ile bazı kantonlarda kamu görevlileri tarafından, Müslüman dernekler ile iletişime geçilerek bu danışmanlıkları yürütecek kişilerin olup olmadığı yönünde araştırmalar yapılması istenmiş fakat danışmanlık eğitimi kapsamlı bir eğitim gerektirdiği için bu alanda daha kapsamlı projeler yapılması öngörülmüştür. (Aydoğdu, 2023, ss. 17-20).

Tüm bu veriler ışığında değerlendirildiğinde, İsviçre'nin manevi danışmanlık alanında geç başlamış olmasına rağmen, özellikle çok dinli toplum yapısına uygun, kapsayıcı ve sistematik bir model geliştirmeye çalıştığı görülmektedir. Farklı dillerin ve kültürlerin bir arada yaşadığı bu ülkede, manevi danışmanlık hizmetlerinin sadece Hristiyan nüfusa değil, Müslümanlara da yönelik olarak geliştirilmesi; sosyal uyumun ve ruh sağlığının korunmasına verilen önemi göstermektedir. Özellikle mülteci merkezleri ve ceza infaz kurumlarında bu hizmetlerin yaygınlaştırılması, radikalleşmenin önüne geçilmesi ve toplumsal barışın sağlanması adına da stratejik bir adım olarak değerlendirilebilir. Ancak Müslüman danışman sayısının azlığı ve eğitiminin halen yetersiz oluşu, bu alanda nitelikli insan kaynağına olan ihtiyacın sürdüğünü

göstermektedir. Bu noktada İsviçre örneği, diğer ülkeler için hem bir model hem de dikkatle incelenmesi gereken bir geçiş süreci niteliği taşımaktadır. Manevi danışmanlık, sadece dini rehberlik değil; çok kültürlü toplumlarda barış, anlayış ve bütünleşmenin de bir aracı olarak değerlendirilmelidir.

2.3.3. ABD’de Manevi Danışmanlık Hizmetleri

ABD’ devletlerinde uygulanagelen manevi danışmanlık hizmetleri birçok devlete kıyasla, daha profesyonel ve daha sistemli çalışmaktadır. Sistemli ve profesyonel olmaları sebebiyle manevi danışmanlık uygulamalarının temellerinin ABD’de atıldığı söylenebilir. Uygulama alanlarına göz attığımızda ise bireylerin kendilerini kaygılı, hüznü, karmaşık duygular içerisinde çaresiz hissettiği yerlerin başında hastaneler gelmektedir. Hastalara, hasta yakınlarına ve sağlık çalışanlarına karşı sunulan manevi danışmanlık çalışmaları 1900’lü yılların başlarında başlamış ve günümüze kadar önemli bir birikim elde ederek devam etmektedir. ABD hastanelerinde uygulanan manevi danışmanlık çalışmalarına baktığımızda, hastaların inandıkları değerlere saygı duyarak, hiçbir ayırım gözetmeksizin onların kalplerine dokunmak ve manevi anlamda ihtiyaç duydukları desteği sağlamak esastır. Bu süreçte, hastaların yanında olduklarını hissettirmek; kimi zaman onlarla dua etmek, kimi zaman yürüyüşlere çıkarmak gibi paylaşımlarla bu bağı güçlendirmek önem taşır. Gerektiğinde hasta yakınları ve aileleriyle de bir araya gelerek, onlara da bu destek sürecinin bir parçası olduklarını hissettirmek, hastanın manevi iyilik halini pekiştirir (Puchalski, 2001; Fitchett, 1999).

ABD uygulana manevi danışmanlık uygulamaları sadece hastaneler ile sınırlı olmayıp cezaevleri, yetiştirme yurtları, huzurevleri vb. alanlarda da devam etmektedir. Dünya genelinde uygulanan manevi hizmetlerin önemli bir menşei ABD de uygulanan bu hizmetlere örnek almaktadır (İşbilen, 2023, ss. 600-612).

2.3.4. Türkiye’de Manevi Danışmanlık Hizmeti

Modern dünyanın, insanlar üzerindeki en büyük etkileri araştırıldığında insanların gün geçtikçe kendilerine, topluma ve doğaya karşı yabancılaşmaları olmuştur. İnsanlar arasındaki bu yabancılaşmanın temellerine inildiğinde, insanların hayatlarına dair amaç ve anlamlarını kaybetmesi sorunların temel kaynağı olarak görülmektedir. Modern insanların yaşamış oldukları bu anlam ve amaç kaybı, Batı ülkelerinde ve ABD’de dikkatleri üzerine çekmiş ve bu alanda sosyal bilimlerde sorunun çözümüne yönelik arayışlar sürmektedir. Batı dünyası, sosyal bilimlerde yapılan bu araştırmalara ilave olarak manevi/metafizik duyguların tekrardan kazanılması gerektiği hususunda çalışmalar yürütmektedir. Tüm bu süreci göz önüne

aldığımızda, ülkemizde 1950’li yıllardan itibaren sosyal hizmet disiplini manevi danışmanlık hizmetlerinin önem kazandığı söylenebilir (Kesgin, Erdem, 2018, s. 70).

Ülkemizde uygulanan manevi danışmanlık hizmetler bünyesinde yapılan düzenlemelere baktığımızda:

Sosyal Hizmetler Kanunu ve Diyanet İşleri Başkanlığı arasında ilk kez 5 Aralık 1989 tarihinde, Din Hizmetleri Daire Başkanlığının 12/1/232/1393 sayılı yazısı ile ilk uygulama başlamıştır. 27.07.1989 tarihinde de 12.1/166/857 sayı ile yayınlanan 74 no’lu genelge il müftülüklerine ve sosyal hizmet kanuna bağlı kurum ve kuruluşlara bildirmesiyle hayata geçmiştir (Kodaman, 2012, s. 205). SHK ve DİB arasında 2007 yılında imzalanan protokol anlaşmaları yapılmış, 26.02.2011 tarihinde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı yeniden revize edilmiş DİB’in oluşturduğu Dini Rehberlik Daire Başkanlığı eliyle yürütülmüştür (Din Hizmetleri, 2016, s. 66). DİB ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu arasında 26.02.2007 tarihinde (DİB, 2009, s. 283) Gençlik ve Spor Bakanlığı ve DİB arasında ise iş birliği protokolü imzalanmıştır (Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2016, s. 61). 2012 senesinde il müftülükleri aracılığı ile oluşturulan içerisinde Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü temsilcilerinin de bulunduğu sosyal hizmet komisyonları kurulmuştur (Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2016, s. 66). 26 Haziran- 5 Temmuz 2015 tarihleri arasında DİB ve diğer kamu kurumları arasında oluşturulan protokoller ile Çocuk Destek Hizmetlerinde yaşayan çocuklara yönelik çalışmalar hazırlanmıştır (Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2016, s. 63).

Son olarak 26-27 Aralık 2015 tarihlerinde Gençlik ve Spor Bakanlığı ve DİB arasında iki güne aşkın bir çalıştay yapılmıştır. Bu çalışmalar ile KYK yurtlarına personeller görevlendirilmiş buna ilave olarak gençlik kamplarına ve gençlik merkezlerinde aktif personellerin olması yönünde kararlar verilmiştir (Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2016, s. 62).

Bu düzenlemeler ile manevi danışmanlık birimleri, kanunlar bünyesinde geçerlilik kazanmış ve insanların yaşamlarında etkin rol oynamaya başlamıştır. Kurumlarda uygulanan manevi danışmanlık hizmetleri incelendiğinde; Aile bakanlığında barınan çocuklara kamplar düzenleyen manevi danışmanlar, çocukların ihtiyaçları doğrultusunda danışmanlıklarını yürütmektedir. Huzurevlerinde bulunan danışmanlar, hayatlarının ilerleyen dönemlerinde meydana gelen bedensel ve ruhsal sorunlar yaşayan danışmanlarına, kendilerini iyi hissettirecek faaliyetler planlamakta ve yürütmektedir. Yaşlılar akranlarıyla beraber zaman geçirebilecekleri mekanlar aradığında ve sosyal yaşamın içine dahil olmaları durumunda, DİB bünyesinde hutbeler, vaazlar, konferanslar vb. ile farkındalık oluşturacak çalışmalar yapmaktadır.

2.3.5. Ceza İnfaz Kurumlarında Manevi Danışmanlık Birimleri

Diyanet İşleri Başkanlığı ve Adalet Bakanlığı arasında yapılan protokol anlaşmaları ile cezaevinde bulunan hükümlü ve tutuklulara karşı yürütülen manevi danışmanlık hizmetinin amacı, kişilerin işlemiş oldukları suçlardan ötürü yaşadıkları psikolojik ve manevi sorunlarda onlara destek olmaktır.

Cezaevlerinde bulunan hükümlü ve tutukluların manevi duyguları güçlendirilerek, yaptıkları hataların farkına varmalarını sağlamak ve benzer hatalara tekrar düşmelerini önlemek amacıyla, onların topluma yeniden kazandırılması hedeflenmiştir. Bu süreçte, dini ve milli anlamda bir kimlik kazanmalarına yardımcı olunarak, kendi iç dünyalarında barışık bir şekilde yaşamalarına destek verilmiştir. İnsanların, Allah katında yaratılmışların en şerefli olduğu bilinci aşılanarak, Allah'a ve diğer canlılara karşı sorumluluk hissetmeleri sağlanmıştır. Aynı zamanda, manevi danışmanlık hizmetlerinin yalnızca cezaevlerinde değil, dış dünyada da tüm insanlara sunulduğu vurgulanarak, manevi ihtiyaçların evrensel önemi aktarılmıştır. Duygusal buhran dönemlerinde bireylerin yaşadığı yalnızlık duygusunu gidermek ve eksik ya da yanlış din anlayışlarını düzeltmek adına, doğru dini bilgiler sunulmuş; talep edilmesi halinde Kur'an-ı Kerim'in öğretileri ve Peygamberimizin örnek kişiliği anlatılarak, bireylerin manevi olarak güçlenmelerine katkıda bulunulmuştur.

Cezaevlerinde uygulanan tüm bu faaliyetlerin temel amacı, burada bulunan insanları, tekrar topluma kazandırmak ve tutukluluk süreçlerinde kendi iç dünyalarında baştan geçenleri anlamlandırmalarında yardımcı olmaya çalışmaktır.

Adalet Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı arasında 2001 ve 2011 yılları arasında yapılan protokol anlaşmalarında, cezaevlerinde bulunan tutuklulara karşı genel manada Din ve Ahlak Bilgisi, Manevi Rehberlik, Konferans Etkinliği, Kur'an-ı Kerim Öğretimi, Din Sohbetleri gibi uygulamaların yapılmasına karar verilmiştir (Ustabaşı, 2015, ss. 28-29).

Din ve Ahlak Bilgisi: Cezaevlerinde uygulanan din ve ahlak bilgisi dersi 1983 yılında uygulanan genelge ile yürürlüğe girmiştir. Yürürlüğe girmesiyle beraber 1991 yılına kadar cezaevlerinde zorunlu olarak verilen din ve ahlak dersi 1991 senesiyle beraber zorunluluğu ortadan kalkmış, isteğe bağlı şekilde devam etmiştir (Işık H ve Demir A, 2012, s.41).

Bu dersler,, kendilerini kader mahkûmu olarak gören, Allah ile olan ilişkilerinde sorun olduğunu düşünen mahkûmlar için oldukça önemli bir ders niteliği taşımaktadır.

Manevi Rehberlik: Manevi Rehberlik dersleri ile tutuklu ve hükümlülerin sorunları dinlenerek onların motivasyonlarını yüksek tutmaları amaçlanmıştır. Hükümlüler, yalnızca dini konularla

sınırlı kalmayıp, gerek ailevi meseleler gerekse iç dünyalarında yaşadıkları farklı sorunlar konusunda manevi danışmanlarla yakın bir bağ kurarak rahatlama imkânı bulmaktadır. Bu samimi iletişim sayesinde, başkalarıyla paylaşamadıkları duygularını özgürce ifade edebilmekte ve manevi danışmanlık sürecinde destek görmektedirler.

Konferans: Cezaevlerinde planlanan konferanslar ile hükümlü ve tutukluların sosyalleşmeleri amaçlanmış, cezaevi dışında süregelen yaşamla haberdar olmaları amaçlanarak hayatla ilişkilerinin tamamen yok sayılmasının önüne geçilmiştir. Konferansın konuları ise cezaevi yaşamı sonrasındaki yaşamlarla özdeşleştirerek planlanmaktadır.

Kur-an-ı Kerim Öğretimi: Cezaevlerinde Kur-an-ı Kerim öğretiminin iki temel amaç etrafında birleştiğini söyleyebiliriz. Bunlar dini ve psikolojik boyut etrafında şekillenmektedir. Dini boyutuna baktığımızda, kişileri hükümlü oldukları süre zarfında dini ritüellerinin devam ettirmesine destek olmak amacıyla, kişilerin iyilik halini arttırmalarına katkı sunmasıdır. Psikolojik açıdan değerlendirdiğimizde ise hükümlülerin Tanrı ile iletişim kurmaları kişilerde rahatlama ve teselli etkisi oluşturmaktadır.

Dini Sohbetler: Manevi danışmanların mahkumlara yönelik dini sohbetlerinde, Peygamberimizin hayatına dair yapılan anlatımlarla bir rol model sunulması ve olumlu davranışlar kazandırılması hedeflenmektedir. Özellikle peygamberlerin zorluklar karşısında göstermiş olduğu davranış ve sabrın

kişilere örnek olması amaçlanmaktadır.

2.3.6. Yetiştirme Yurtları, Sevgi Evleri, Huzurevlerinde Manevi Danışmanlık Hizmeti

Günümüz toplumlarında, her türlü riske karşı savunmasız durumda kalan çocukların korunması, en büyük sosyal sorunlardan biri olarak görülmektedir. Devletin özel şartları içerisinde hayatlarını sürdüren çocukların, modern yaşamın vermiş olduğu manevi dünyalarında oluşan boşlukları gidermek açısından ciddi bir çaba gerektirecektir. Örgün eğitim içerisinde almış oldukları dini eğitimler yanında, yaşadıkları diğer ortamlarda da din hizmetleri eğitimi alması son derece önemlidir. Bu çerçevede doğrultusunda Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde, 2011 senesinde protokol anlaşmaları imzalanmış ve uygulamaya konulmuştur. Çocuklara karşı uygulanan manevi danışmanlık hizmeti, sadece dini çerçevede sınırlı kalmamakta; sevgi vb. ihtiyaçları da göz önüne alınmaktadır (Koç, Kanca, 2019, ss. 123-145).

2.4. Orduda Manevi Danışmanlık Hizmeti

Manevi danışmanlık çalışmaları dünya genelinde her geçen gün artmakta ve bu alanla ilgili yeni projeler üretilip değerlendirmeye alınmaktadır.

Günümüzde silahlı kuvvetler, askerleri sadece muharebeye hazırlayan olarak değil aynı zamanda onlara eğitim veren, vatanına milletine fayda sağlayan bireyler haline getirmeyi amaçlayan, kurumlar haline gelmiştir. Bu eğitimlerin en temelinde de hemen hemen birçok ordu içerisinde bulunan ve devlet kademesi tarafından görevlendirilen, manevi danışmanlık birimlerince yönetilen din işleri subayları bulunmaktadır. Bu hizmet pek çok gelişmiş ülkenin tarihsel tecrübesinde bulunmaktadır. ABD baktığımızda sömürge dönemlerinde, Fransız, İngiliz ve Kızılderililere karşı yaptıkları savaşlarda kilise görevlileri de yer almıştır. Kilise görevlilerin, manevi etkisi ve zafere götüren tesiriyle Din İşleri Subayı'na (The Cahaplain) yer verilmiş ve orduda 1775 yılında kanuni boyut kazandırılmıştır. Bizim ordumuza baktığımızda, askerlere yönelik yapılan din hizmetleri, çok eski zamanlara dayanıyor olsa da en yoğunlukta kullanıldığı zaman dilimi I. Dünya Savaşı zamanları olmuştur. Dünya ordularının birçoğunda bulunan Din İşleri Subayının, özellikle ABD ordusunda daha sistematik ve daha aktif kullanıldığı görülmektedir. (Sözeri, 1964, ss. 114- 144).

Avrupa ülkelerini incelediğinde, ordularda uygulanan manevi danışmanlık hizmetlerinin temelini Haçlı Seferlerine dayandığı bilinmektedir. O zamanlarda yapılan hizmetler, askerleri kutsama, günahlarını affetme ve toplu dualar şeklinde icra edilmektedir. 2000'li yıllarda Fransa ordusunda, 168 Katolik rahip subay, 38 Protestan papaz subay, 19 Haham subay din işleri subaylığı görevi yapmıştır. Orduda Müslüman sayısındaki artışlar sebebiyle, 12 imam subayı da bu hizmete dahil edilmiştir (Şirin, 2018). Bu orduların yanında Arjantin, Finlandiya, Brezilya, Avustralya, Ekvador, İngiltere, Hollanda, İsveç gibi ülkelerde de bu hizmetleri yürüten din işleri subayları bulunmaktadır.

2.4.1. ABD Ordusunda Manevi Danışmanlık Hizmeti

Amerikan askeri kuvvetlerinin kurumsallaşma şekillerine bakıldığında, din, hukuksal temelde belli bir sistem şeklinde kurumsallaşmıştır. ABD ordusunda Teğmenliğinden, Tümgeneralliğine kadar farklı rütbe ve kademelerde görevli din işleri subayları bulunmaktadır. Kara, Deniz, Hava kuvvetlerinde, din işleri ile vazifeli ayrı ayrı Din İşleri Başkanlığı olup dini ve ahlaki sorunlarda Kuvvet Komutanlarına ve Genel Kurmay Başkanına danışmanlık olarak görevlendirilmektedirler. ABD Savunma Bakanlığında “Silahlı Kuvvetler Din İşleri Subayları Kurulu” (Armed Forced Chaplains Board) adında bir alt kurul oluşturularak, yapılan

faaliyetlerin daha denetimli olması ve iş birliğinin sağlanmasını kolaylaştırmıştır. ABD ordusunda Deniz Kuvvetlerinde ki donanmaları incelediğinde, gemilerde ki ibadet yerleri ayarlamaları yapılarak belli bir düzene koyulmuş, bunun yanında gemilerde bir din işleri subayı bulunacak şekilde görevlendirmeler yapılmıştır. ABD ordusuna bakıldığında din işleri subaylarıyla özellikle ilgilenilmiş ve kadrolara gençlerin özendirilmesi için çeşitli yöntemlerle tanıtımları yapılmıştır. Bu tanıtımları özellikle Amerikan ordusunun web sitesinde bulunan giriş kısmında görülmektedir. Ordunun web giriş sitesinde “Ülkenize hizmet ederken inancınıza da hizmet edin” cümlesiyle başlayarak, “Amerikan Ordusu Din İşleri Teşkilatı Tanrıyı Askere, Askeride Tanrıya yakınlaştırır” ifadeleriyle son bulması bu hususa ne kadar önem verdiklerinin bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ordularındaki anlayışa baktığımızda, daha sağlam ve dinamik askerlerden oluşan bir orduda, öncelikle din işleri sınıfının önem verilmesiyle askerlerde bu ruh sağlanabileceğini düşünülmektedir. Bu ifade ettiğimiz bilinç Kara Kuvvetleri (K.K.) Din İşleri Subayı talimnamesinin 3. Maddesinde açıkça ifade edilmiştir: “Ordu dini esaslar üzerine kurulmuştur. Din İşleri Subayları’da ordunun temelinde yatan bu anlayışı sağlamlaştırmak için çalışmalar yürütmektedir. Bu çalışmalar ile birlikte, askerlerin moralleri sağlam olur ve memleketlerine daha sadık olurlar.” Talimnamelerin diğer maddelerine baktığımızda 109. Maddesinde “Tanrıyı askere, Askeride Tanrıya yaklaştırmak; muharebede garnizondakinden daha fazla gereklidir. Bir muharibi tanrıdan başka hiçbir şey takviye edemez” tırnak içinden sonra bu maddelerin yer aldığı kaynağın verilmesi gerekir şeklindeki ifadeleri ordu içerisinde dinin ve din işleri subaylarının ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Talimnamelerinde ki bu maddeler, ordunun harekât tarzlarını da etkilemiş ve buna göre düzen almışlardır. Çıkartma yapacakları zaman öncü birlikler içerisinde, din işleri subaylarına yer vermişlerdir. Örnek vermek gerekirse 1958 yılında Irak ve Orta Doğu hadiselerinin ortaya çıkmasıyla, Adana İncirlik Hava alanına indirme gerçekleştiren Amerikan havacılarının ilk gelen ekiplerinde, Din İşleri Subayları bulunmaktadır. Amerika Birliği’nde din işleri subaylarının bu kadar aktif ve sistemli bir şekilde kullanılmasının nedeni, bu yapının ülkenin kuruluşundan itibaren var olmasıdır. 1776 ihtilalinden evvel ABD birliğini meydana getiren 13 koloni devletin kuvvetlerinde din işleri subaylarının olduğu bilinmektedir. Kısaca tarihsel serüveni; Amerika Birleşik Devletleri’nde ordu içindeki dini hizmetler, 29 Haziran 1775 tarihinde Kıta Kongresi’nin kararlarıyla resmileştirilmiştir. 20 Eylül 1776’dan itibaren alaylara, birliklere ve garnizonlara dini hizmetler için görevlendirmeler yapılmış, bu yapı 12 Nisan 1808’de Tugay Din İşleri Subaylığı’nın oluşturulmasıyla daha da sistematik hale gelmiştir. 5 Haziran 1838’de çıkarılan kanunlarla papazlar arasından Din İşleri Subayı seçme yetkisi birlik komutanlarına bırakılmış, 1864 yılında ise bu subaylara rütbelere verilmiştir. 1920’de Ordu Din İşleri Başkanlığı (Chief of

Chaplains) kurulmuş, 1935 yılında ise Din İşleri Subaylarının maaş, rütbe ve terfi düzenlemeleri için kanunlar çıkarılmıştır. 1944 yılında Ordu Din İşleri Başkanı, Tümgeneral rütbesine yükseltilmiş ve Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri'ne ait Din İşleri Subayları, Ordu Din İşleri Başkanlığı'na bağlanmıştır. Son olarak, 1948 yılında her üç kuvvet için ayrı ayrı Din İşleri Başkanlıkları oluşturularak bu alandaki yapılanma tamamlanmıştır (Şirin, 2018).

Birinci Dünya savaşı zamanlarında ABD muvazzaf ordusunda 74. Muhafız birliğinde 72 Din İşleri Subayı görev yapmaktaydı. Savaşın çıkmasıyla birlikte bu sayı 2363'e yükselmiştir. 1918 yılında kabul gören kanunla birlikte 1200 kişiye bir Din İşleri Subayı olacak şekilde planlamalar yapılmıştır. Bu planlamalar içinde görev yapacak olan Din İşleri Subayları, personellerin moralini arttıracak faaliyetler planlamak, sosyal ve kültürel faaliyetler icra etmek, Din İşleri Subaylarının görevleri arasında görülmüştür. İkinci Dünya savaşı ile birlikte, ABD ordusunda ki Din İşleri Subayı sayısı 8896 çıkartılarak aktif olarak görev almaları sağlanmıştır (Tanrıverdi, ty, ss. 83-85).

Bu veriler, ABD'nin savaş dönemlerinde yalnızca askeri güçle değil, moral ve maneviyat temelli bir yapı ile de personelini desteklediğini göstermektedir. Din İşleri Subaylarının sayıca artırılması ve sistemli görev tanımlarıyla sürece entegre edilmesi, ABD'nin askerî başarı kadar psikolojik dayanıklılığı da önceleyen bir strateji izlediğinin göstergesidir.

2.4.2. Almanya Ordusunda Manevi Danışmanlık Hizmeti

Almanya ordusunda manevi danışmanlık hizmetleri, diğer ordularda olduğu gibi askerlerin ve ailelerinin, ruhsal anlamda desteklenmesine yönelik yapılan hizmetler olarak karşımıza çıkmaktadır. Almanya ordusu kendi personellerinin ruhsal anlamda sağlığını korumak için çeşitli konularda rehberlik etkinlikleri düzenleyerek, destek hizmetleri sunmaktadır. Millitaerseelsorge olarak ifade edilen askeriye'deki manevi danışmanlık, kiliselerin en eski hizmetleri arasında görülmektedir. Bu hizmetler Almanya ordusunda diğer ordulardan farklı olarak, askeri hiyerarşi içerisinde sayılmayarak dışında tutulmuştur. Görevlerini yürütürken herhangi bir şekilde üniforma giymeden, kendi kiliselerince bağımsız olarak çalışırlar. Askeri idarenin içinde sayılmayıp bağımsız olarak çalıştıklarından dolayı askeri amaçlar için de kullanılmazlar. Almanya devleti, ordu içerisindeki kadro planlamalarını 6-12 yıllığına memur olarak istihdam ederek şekillendirmektedir. 2010 yılından itibaren ordu içerisindeki manevi danışmanlık sayılarına baktığımızda 150 kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Manevi danışmanlar diğer ordularda olduğu gibi sadece Hristiyanlar için değil Yahudiler, Müslümanlar için de bu hizmetleri yürütmektedir. Manevi danışmanlar bu hizmetleri yürütebilmeleri için özel

eğitimlerden geçerek hizmet vermeye başlamadan önce eğitimlerini ve sertifikalarını almış olurlar. Eğitimlerde özellikle etkili bir iletişim kurmanın ince noktaları öğretilir bu sayede askerlerin yaşamış oldukları mevcut psikoloji durumları karşısında, nasıl yol izleyeceklerinin farkında olurlar. Eğitimlerinde etkili iletişim yanında, psikoloji, sosyal hizmet ve din bilimleri alanında almış oldukları eğitimlerle danışmanlıklarını gerek grup seansları gerekse bireysel seanslarla gizlilik esasına dayalı olarak yapmaktadırlar. Savaş ve kriz zamanlarında, askerlerin ruhsal anlamda sağlıklarını koruyabilmeleri için, manevi danışmanlık uzmanları devreye sokularak kriz zamanlarında askerlerin yanlarında olmuşlardır (Bastian, 1987, Ziemer, 2000).

Almanya ordusunda, Müslüman sayılarındaki artışlar sebebiyle ordu imamı olarak görev yapacak personellerin istihdamını sağlamak için alım ilanları yayınlanmıştır (TRT Haber, 5 Mart 2024).

2.4.3. İsviçre Ordusunda Manevi Danışmanlık Hizmeti

Ordular toplumların geniş bir yansıması olarak işleyişlerini yürüttüklerinden dolayı birçok ülke yapılan manevi danışmanlık hizmetleri yasal güvence altına alarak yürütmektedir. İsviçre ordusu da yasal olarak, ordu içerisindeki bireylere manevi danışmanlık hizmetlerini bu güvenceyle birlikte yürütmektedir. Ordu içerisinde manevi danışmanlık hizmeti yakın bir zaman dilimine kadar sadece ülke kiliseleri yoluyla sağlanmaktaydı. Bu durum ordu içerisinde zamanla Hristiyan olmayan ve herhangi bir dine inanmayanların artışıyla beraber bu hizmetin tekrardan revize edilmesi gündeme gelmiştir (Dziri & Lang & Schmid, 2022, s.12).

İsviçre ordusu belli bir zaman dilimine kadar sadece Protestan ve Katoliklerden oluşan ordu mensuplarından ibaretti. Dolayısıyla manevi danışmanlık hizmetlerinin bu iki mezhebe mensup din görevlileri tarafından yapılmaktaydı. İsviçre ordusu ilerleyen zamanlarda gerek göçlerin artması gerek ordu içerisinde farklı dinlere mensup personellerin de artış göstermesiyle birlikte, Anayasalarında yer alan 72.2 maddesi gereğince dinler arası barışçıl ilkelerine önem vermelerinden dolayı farklı din mensubu askerlerinde manevi danışmanlık hizmetlerinden yararlanabilmeleri için değişikliğe gitmiştir (Inngier, 2020).

İsviçre ordusunda, manevi danışmanlık hizmetlerinin tarihsel serüvenine bakıldığında şu şekilde gelişme göstermiştir: İsviçre ordusunda manevi danışmanlık hizmetleri, 1858 yılında Protestan ve Katolik saha vaizlerinin “Feldprediger” olarak adlandırılmasıyla başlamıştır. 1882’de Federal Konsey, bu hizmetlerin federal düzeyde belgesini oluşturmuş, 1907’de ise Feldprediger olarak görev yapan vaizler subay statüsüne getirilerek ordu papazlığı tanıtılmıştır. 1947 yılında bağımsız bir ordu papazlığı birimi kurulmuş, 2014’te Hristiyan Katolik Kilisesi

temsilcileri de ordu manevi danışmanlık görevine katılmıştır. 2021’de İsviçre İslami Kuruluşlar Federasyonu ve İsviçre İsraili Cemaat Federasyonları ile ortaklık kurulmuş, 2023 yılı itibarıyla Ordu Ruhani Liderliği’ne farklı kökenlere göre amblemler verilmeye başlanmıştır (Swiss Armed Forces, 2023).

2021 senesinde İsviçre İslami Kuruluşları İsviçre ordusunda yapılan manevi danışmanlık hizmetleri, danışmanlık ve refakat gibi konularda merkezi bir noktadır. Ordularda yapılan manevi danışmanlık hizmetleri ordu içerisinden bağımsız bir hizmet dalı olarak yürütülmektedir. Manevi danışmanlar birey merkezli danışmanlıklarını yapmaktadır. Manevi danışmanlar sadece manevi veya dini yönden değil bunun yanı sıra psikolojik ve zihinsel zorluk yaşayan kişilere de yardımcı olmaktadır.

Danışmanlıklar yapılırken, danışan kişiler herhangi bir şekilde resmi kanallara başvurmadan, istedikleri zaman dilimlerinde basitçe manevi danışmanlardan yararlanabilmektedirler. Manevi danışmanlar ile yapılan görüşmelerde en çok üzerinde durulan ve ele alınan konu başlıklarına baktığımızda, kişilerin tanımadığı ortamlarda kendilerini kötü hissetmeleri, askeri ortamlar içerisinde kendini bulma çabaları, askerlik sürecinde sevdiklerinden uzak kalma vb. konular konuşulmaktadır. Bunların yanında kişiler, kendi özel durumları ile ilgili konuları da manevi danışmanlarla görüşebilme imkanlarına sahiptirler. Konu başlıklarından da anlaşılabilceği gibi manevi danışmanlar sadece kişilerin dini anlamdaki ihtiyaçlarına göre değil bunların yanında kişisel hayatlarında karşılarına çıkabilecek sorunlarda da birebir danışan askerlerin yanlarında olmuşlardır. İsviçre ordusu, kendi personellerinde çıkabilecek her türlü problemlere karşı kendi yasal dayanakları çerçevesinde askeri personellerine bu imkânı sağlamış ve etkin faaliyet göstermelerine imkân vermiştir. Bu konudaki yasal dayanakları şu şekilde ifade edilebilir: Federal Anayasa’nın 15. Maddesi olan inanç ve vicdan özgürlüğü, Askeri Kanunun 31. Maddesi, Ordu Hizmetleri Yönetmeliği ve Ordu Yönetiminde Manevi Danışmanlık, Psikoloji-Pedagojik Hizmet ve Sosyal Hizmet tarafından sağlanan danışmanlık, rehberlik ve destek hakkındaki talimatlar, askeri personelin manevi, psikolojik ve sosyal destek almasını sağlayan hukuki çerçeveleri oluşturur. Bu düzenlemeler, askerlerin vicdan özgürlüğünü ve ruhsal sağlıklarını koruma amacı gütmekte olup, hizmet verdikleri ortamda daha verimli ve dengeli bir şekilde görev yapmalarını sağlamayı hedeflemektedir.

Hastanelerde uygulanagelen manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri benzer şekilde ordular içinde yasal statüleri, kantonların yetkileri çerçevesinde belirlenir. Ancak ordu federal hükümetlerin sorumlulukları altında oldukları için, Askeri Kanun’un 31. Maddesi gereğince: Ordu mensuplarının askerlik hizmetleri gereğince tıbbi, manevi, psikolojik ve sosyal

danışmanlık hizmetleri verilmesi gerekmektedir. İhtiyaç olması halinde ise ordu mensuplarına ruhbanlık, tıbbi, psikolojik ve sosyal danışmanlık hizmetleri sağlanmaktadır (Inngier, 2020, s. 3).

2.4.4. Fransa Ordusunda Manevi Danışmanlık Hizmeti

Fransa laiklik anlayışı çerçevesinde 1905 yılında devlet ve kiliseleri birbirinden ayırmıştır. Bu ayırım yapılmış olsa da Silahlı Kuvvetler dini anlamdaki faaliyetlerini hep devam ettirmiştir. Fransa Silahlı Kuvvetlerinde din hizmetleri “Maiyet Rahipleri” adını verdikleri Din İşleri Subayları tarafından yönetilmektedir. Kuvvetler içerisinde ve bütün askeri hastaneler bünyesinde kendi prensipleri doğrultularında Din İşleri Subaylarını bulundurmaktadırlar. Din İşleri Subaylarının askeri hiyerarşi içerisinde farklı rütbeleri bulunmamaktadır. Askeri disiplinler içerisindeki düzene tâbidirler. Üniformaları normal askeri elbiselerdir. Din İşleri Subayları, kendi sınıflarını belli etmek adına boyunlarına hac takarlar. Ancak, talimatnamelerine bakıldığında tek bir talimatnameden söz etmek pek mümkün değildir; çünkü görev yerlerine göre talimatlar farklılık göstermektedir. Bu bağlamda, çeşitli Din İşleri Subaylığı birimleri bulunmaktadır: Anavatan Din İşleri Subaylığı, Askeri Din İşleri Subaylığı, Denizaşırı Fransa Din İşleri Subaylığı, Hastanelerde Din İşleri Subaylığı, Hava Kuvvetleri Din İşleri Subaylığı ve Deniz Kuvvetleri Din İşleri Subaylığı. Bu birimler, her bir görev yerinin özel ihtiyaçlarına ve talimatlarına uygun olarak hizmet vermektedir (Ministère des Armées, 2022).

Kara Kuvvetleri Teşkilatı’nda Ordu, Kolordu, Tümen kuruluş şemalarında ve hizmet müdürlüklerine bağlı olarak Din İşleri Subayları bulunmaktadır. Dini törenler ve cenaze işlemleri Tümen seviyesinde yürütüldüğünden dolayı ast kademelerde Din İşleri Subayı teşkilatları bulunmamaktadır. Fransa ordusunun dini yapılanması incelendiğinde Katolik, Protestan ve Yahudilerden oluştuğunu görmekteyiz. Fransız ordusunun sayısal verileri incelendiğinde 459.000 bin kişilik orduda 431 Din İşleri Subayının görev yaptığını görmekteyiz. Din İşleri Subayların, 283’ü Katolik, 91’i Protestan, 45’i ise Yahudi, 12 si ise Müslüman Din İşleri Subayı olarak görevlerini yürütmektedirler. Genel anlamda yapılan planlama, bin kişiye bir Din İşleri Subayı düşecek şekildedir. Fransa’nın haftalık dergisi olan *L’OBS* dergisinde yayınlanan haberler doğrultusunda, Fransız ordusunda Müslüman askerlerin sayılarının artması sebebiyle, ilerleyen zamanlarda Müslüman Din İşleri Subaylarının sayısında artışlar olacağı yönünde haberler yapılmıştır (Tanrıverdi, tv, ss. 85-87).

2.4.5. Türk Ordusunda Manevi Danışmanlık Hizmetleri

Türk ordusu dünya savaş tarihinde adından çokça bahsettirmiş ordu sistemine sahip milletlerin başında gelmektedir. İslamiyet'e girmeden önce belirli ahlak ilkelerine sahip olan Türk ordusu "Alplik" anlayışı ile savaşlar yapmış ve tarih boyunca zulmün karşısında olan bir tavır sergilemiştir (Gökalp, 2016, s. 146). Tarihin birçok yerinde Türk ordu teşkilatı içerisinde ordu ve din iç içe bir yapı halinde olmuştur (Turan,2006, s.10).

İslamiyet öncesinde "Göktanrı" ve "Kut" inancından gelen gelenekte hükümdar, dini ve manevi bir şahsiyet olarak kabul görmüştür. Bu düşünce yapısının temelinde gökte bir yaratıcı var ise yeryüzünde tek bir hakan olmalı düşüncesi yatmaktadır. Bu düşünceden hareketle Türkler kendilerini Göktanrı tarafından seçilmiş bir millet olarak kabul ederek yaptıklarını Tanrı'nın iradesine dayandırmışlardır (Gökalp, 2016, s. 146).

Türkler tarihte devlet kurmuş ve devlet yıkmış bir topluluktur. Türklerin tarihsel serüveninde değişimler genellikle askeriyede başlamıştır. Örnek olarak incelediğinde Humbaracı ocağı ile başlayan Avrupa tarzındaki eğitim 19. Yüzyıla gelindiğinde, diğer eğitim kurumlarında da etkileri göstermeye başlamıştır (Belge, 2012, s. 541).

Asâkir-i Mansure-i Muhammediye ordusuna bakıldığında, modern bilimlerin yanında, askerlerin dindar ve ahlaklı olması önemsenmiş ve bu hususta gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Kara birliklerinde "İyi Asker İyi Müslüman, İyi Müslüman İyi Asker Olur" şeklinde ifadelerin olması bu durumun bir göstergesidir. (Kara, 2016).

28 Temmuz 1914 tarihli yazıya bakıldığında seferberlik çağrıları için toplumda etkileri olan din adamları ve öğretmenlerden, insanları yönlendirmeleri beklenmiştir (Selçuk, 2013, s.18). Askerden kaçan kişilere verilen ölüm cezalarının, din adamları tarafından da bizzat tasdik edildiği intibas, orada bulunan askerlere hissettirilmiştir(Beşikçi, 2016, ss. 1-33).

Osmanlı devletinin askeri okullarında verilen din dersleri ve müfredatları incelendiğinde, toplumun ve kültürel yapının özelliklerini içinde barındıran "Ocak" anlayışı, askeri eğitimin merkezindeydi. Burada alınan eğitimlerle, kişiye yepyeni bir kimlik ve görünüm kazandırılırdı. Ocağa yeni alınan, etnik olarak Türk olmayan ve Müslüman kimliği bulunmayan kişiler; İslam'ı tanımaları sağlanarak, dini ve askeri eğitimden birlikte geçiriliyor, günde beş vakit namaz kılmaları ve Kur'an dinlemeleri teşvik edilerek bir disiplin içinde yetiştiriliyorlardı. Bu sistem Osmanlı devletinde gerileme dönemine kadar askeri eğitim anlayışının temelini oluşturmaktaydı. 19 yy. askeri anlamdaki kurumsallaşmaya birlikte Mekteb-i Harbiye'nin (1834) eğitim öğretim faaliyetine girmesiyle, mekteplerin yanlarına inşa edilen camilerle

birlikte, askerler 5 vakit namazın yanında Kur'anı Kerim ve temel dini bilgilerin (Mesâil-i Diniyye ve İlmi Hal) öğretildiği dersleri zorunlu olarak almışlardır. Temel dini derslerinde, kaynak kitap olarak Birgivi risaleleri okutulmuştur. Bu durum sadece derslerle sınırlı kalmamış aynı zamanda, düşmanla mücadele esnasında Allah kelamının yüceltmek için savaşmanın önemli bir vazife olduğu , derslere giren imamlarca aktarılmıştır (Sakaoğlu, 2003, ss. 38).

Osmanlı ordusunda, askerlerin göstermiş oldukları Akâid-i Diniyye ve Ahlak derslerindeki not ortalamaları, sicillerini etkilemiştir. Bu durum açık bir şekilde göstermektedir ki Osmanlı ordusu ahlaki olgunluğa da önem vermiştir. Resmi anlamda din görevlisi görevlendirilmese de farklı din mensuplarının ihtiyaçları göz ardı edilmemiştir. Örneğin donanma birlikleri demir attığında, gemiye bizzat papaz getirilerek askerlerin kendi dini inançlarına göre ibadet edilmesine müsaade edilmiştir (Beşikçi, 2016, s. 15). Noel/ Paskalya gibi günlerde, gayrimüslim zabıt ve erler evlerine giderek aileleri ile dini bayramlarını kutlamaları için limana demir atılmıştır.

Cumhuriyet dönemi sonrasında askerlere kazandırılması beklenen ahlaki ve manevi vasıflar hukuki metinlerce ifade edilmiş ve 1961 Anayasası'nda belirtilmiştir. 1961 Anayasası'nın 86. maddesi gereğince, askerlerde beklenen vazifelerin yapılabilmesinin yüksek ahlak ve kuvvetli maneviyat ile mümkün olacağı açık şekilde ifade edilmiştir. Cumhuriyet, yurt ve millet, askerin en kutsal değerleri olarak belirtilmiştir. Bu değerler çerçevesinde itaat, sebat ve mukavemet, cesaret ve şecaat gibi özellikler ön plana çıkartılmıştır. Asker, gerektiğinde canını esirgememekle yükümlüdür ve her zaman harbe hazırlıklı olmalıdır. İyi geçinmek, iyi ahlak sahibi olmak, sır saklamak, emel ve fikir birliği içinde hareket etmek, birlik ruhunu güçlendiren temel prensiplerdir. Birbirine yardım etme anlayışı, silahlı kuvvetlerin ortak amaç ve görev doğrultusunda başarıya ulaşmasını sağlarken, arkadaşlık ve bağlılık duygularını da pekiştirmektedir. İntizamseverlik, disiplini korumanın temel şartıdır. Ayrıca, başka milletlerden askerlerle bir arada bulunulduğunda onlarla iyi ilişkiler kurmak ve Türk askerinin yüksek değerlerini tanıtacak bir silah arkadaşlığı yapmak da her Türk askerinin önemli bir görevidir. Askerlerden beklenen dini ve ahlaki normların, hukuki ahlak ile değiştirilmesi seküler ahlak anlayışını ortaya çıkartmıştır.

Cumhuriyet öncesinde askerlere dini ahlaki normların kazandırılması aşamasında, okutulacak kitaplar gündeme gelmiş ve bu hususta yazılı metin olarak *Birgivi Risâleleri* uygun görülmüştür. Askerlere talim ve terbiye kapsamında, dini eğitimlerinde fayda sağlayabileceği

başka bir el yazması kitap ise İmamzâde Esad Efendi tarafından şerhi yapılan *Dürri-i Yekta* adlı eser pek çok defa basılarak askerlere dağıtılmıştır (Beşikçi, 2017, s. 18).

Dürri Yekta kelime anlamı olarak, eşi benzeri olmayan inciye sahip olmak manasına gelmektedir. Kitapta özellikle 6 temel husus üzerine çok sıkça durulmuştur. Bunlar: Ehli Sünnet İtikadı, Namaz, Oruç, Zekat, Hac ve Cihad konu başlıklarıdır (Meyan, 1971, s. 8).

Ordu imamları, askeri birliklerde okutulan kitapları benzer aralıklarla takiplerini sürdürmüş, devlete karşı kışkırtıcı olup olmadığı yönünde incelemeler yapmışlardır. Bunun yanında, askeriyede bulundurulmuş kitapların dine aykırı olup olmadığı yönünde de incelemeler yapılmış ve takip içerisinde olunmuştur (Geçili, 2017, s. 7).

Askeri okullarda sadece dini kitaplar değil bunların yanında Seyyid Battal Gazi, Kan Kalesi, Hayber Kalesi, Ahmediyye, Muhammediyye gibi kitaplar okutularak kahramanlık, özgüven, cesaret duyguları aşılanmıştır (Şahin, 2018, s. 271).

Askerlere karşı yapılan tüm eğitim, moral, motivasyon faaliyetleri, tarihin sayfalarında birçok defa karşımıza çıkmaktadır. Selçuklular dönemine bakıldığında, ordularda askerlere dini bilgi vermek, moral ve cesaretlerini artırmak amacıyla “Müzekkik” adı verilen kişilerin görev yaptığı görülmektedir. Yeniçeriler dönemine baktığımızda, ocak imamı olarak görev yapan günümüzün din ve moral subayları, yeniçeri ağası sefere katıldığında ona eşlik etmiş ve yanında bulunmuştur (Kazıcı, 2003, ss. 272,273). O dönemde görev yapan imamların ordu içerisindeki önemini gösteren en somut örneklerden biri, döneme ait eserlerde imamların giyim kuşamlarına özel olarak yer verilmesidir. Bu durum, imamların sadece dini değil, aynı zamanda ordu içinde önemli görevlerde yer aldıklarını ve itibar gördüklerini ortaya koymaktadır (İnam, 2017, ss. 1–14). Ordularda görev yapan imamların önemsendiğinin bir diğer göstergesi, protokollerde Alay imamlarının yüzbaşından önce kolağasından sonra, Alay müftüleri ise binbaşılardan önce gelmesidir (Kazıcı, 2003, s. 272).

Ordu içerisinde bulunan imamların en önemli görevlerinden birisi de askerlik görevinin anlaşılması ve askerlere bu ruhun aşılmasını sağlayarak askerlere katacakları disiplin ve itaat kazanımlarını sağlamaktır. Bu görevin verilmesinde, 1846 yılı sonrasında zorunlu askerlik ile beraber, bakaya kalma, celbe icap etmeme gibi disiplinsizliğin artmasına neden olmuş, bu durum karşısında da ordu içerisinde görev yapan imamlardan askerliğin kutsallığına yönelik vaazlar verilmesi beklenmiştir (Beşikçi, 2017, s. 17). Birçok görevin üstesinden başarı ile gelen tabur imamları ve alay müftüleri özellikle I. Dünya Savaşı zamanlarında çok önemli vazifeler üstlenmişlerdir. Askerlere dini ve manevi anlamda önemli destekleri olan tabur imamları ve

alay müftüleri, askerlerin taarruz harekâtına geçmesinde önemli katkıları olmuş ve düşmanı mağlup etmesinde etkileri olmuştur (Sözeri, 1964, ss. 93-164). Ordunun içerisinde bulunan imamların katkıları göz ardı edilemeyecek kadar fazladır. Kurtuluş Savaşı zamanlarında Ankara Müftüsü Mehmet Rifat Börekçi kumandanlığında milli bir alay kurularak Kurtuluş Savaşı sularında bilfiil cephede savaşmış ve birçok imam bu mücadelede şehit düşmüştür (Ülker, 1999, s.62).

Bu mücadelelere sadece Türk hatıratlarında değil birçok Alman komutanların hatıratlarında da rastlanılmaktadır. 9. Tümen komutanlığını yürüten, Alman Albay Hans Kannengiesser cephede görev yapan imamların rolü hakkındaki görüşünü şu şekilde ifade etmiştir;

“Bu gibi kötü durumlarda bir Hristiyan olarak, keşke bir telkin de bana verilmiş olsaydı... Alay imamı, pratik bir insandı. Hele, tüm subaylar ve hatta tabur komutanı şehit olmuşsa, insanları oldukça fazla duygulandırıyor ve iyice etkiliyordu.” (İnam, 2017, s. 9).

Tarihte büyük katkıları olan bu kadrolar, Cumhuriyetin ilanından 1945 yıllara kadar, işlevselliği azaltılarak da olsa varlıklarını devam ettirmiştir. 1950’li yıllara gelindiğinde, askeri yapı içerisinde dini faaliyetler tekrar gündeme getirilerek Moral Subaylığı adı altında din görevlileri kadrolara alınmaya başlanılmıştır. Askerlerin manevi yöndeki ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bu adımlar, Avrupa ve Amerika örneklerinden ikame ettirilerek gündeme gelmiş olsa da sayıları ve faaliyet alanları sınırlı olarak tutulmuştur. 1967 senesinde açılan ve sınırlı sayıda tutulan moral subaylığı kaldırılarak İlahiyatçı subaylardan oluşan Din İşleri Subaylığına dönüştürülmüştür. (Çoştur, 2020).

Din İşleri Subayları, dini konularda kendi alanlarının müşavirleridirler. Bu görevlerinin yanında erleri herhangi bir harp durumunda, ruhen ve moral motivasyon olarak hazırlanmasında Din İşleri Subaylarının sorumluluğunda olduğu belirtilmiştir. Bu duruma en açık örnek Kore savaşında Din İşleri Subaylarının yaptığı önemli faaliyetler gösterilebilir. Bu muharebelerde Din İşleri Subaylarının bizzat taarruz hatlarına kadar sokulup askerlerin morallerini yükseltecek faaliyetlerde bulundukları belirtilmektedir. Bu faaliyetlerinin yanında Din İşleri Subaylarından beklenen görevlerin bazıları şu şekildedir; ordu birliklerinde ve askeri okullarda din konferansları düzenlemek, askerlerin dini bilgilerini artırmalarına yardımcı olmaktır. Ayrıca, ibadet yerlerinin kurulması ve düzenlenmesine katkı sağlamak, askerlerin dini ihtiyaçlarını yerine getirmeleri için kolaylıklar sunmak da bu süreçte önemli yer tutar. Askeri din personeli temin edilerek, askerlerin manevi danışmanlık alması sağlanır. Birliklerin dini kitaplara olan ihtiyaçları da göz önünde bulundurularak gerekli tedbirler alınır ve ikmali sağlanır, böylece dini hizmetlerin devamlılığı sağlanmış olur (Sözeri, 1964, ss. 114-407).

Din İşleri Subaylarından beklenen bu görevler dışında, gitmiş oldukları yerlerde İslam'ı anlatarak insanları İslam'la buluşturmuşlardır. 25 Eylül 1950 yılında Kore'ye giden ilk kafilede görev yapan Muhsin Örtülü ve onun yanında bulunan Zübeyir Koç ve Abdülgafur Karaismailoğlu, askerlere yönelik yapılan din hizmetlerinin yanında, orada bulunan insanların İslam'ı tanımalarına yardımcı olmuşlardır. Öyle ki örnek vermek gerekirse Güney Kore'nin başkenti Seul'de mescidin açılmasında öncül kişilerden olmuşlardır. Birlik hâlinde hareket etmelerinde, manevi bağların önemli bir etkisi bulunmaktadır. Bir ordudaki her komutanında her subayında hatta her erin de birlikteliği sağlayan en temel güdülerin ifade ettiğimiz maneviyat gelmektedir. Fevzi Çakmak'ın da ifadelerindeki gibi, ordularda maneviyatın kazandırılması çok önemlidir. Bu maneviyatın kazandırılması da ancak eğitimle gerçekleştirilebilir. Öyle ki kışlalar “milli ahlakın fabrikalarıdır” şeklinde benzetmeler yapılmıştır (Türkmen, 1943, s.3- 117).

Ordularda milli ve manevi değerleri aşıl原因an din işleri subayları aynı zamanda, ordular içerisinde disiplinin yerleşmesinde, vazifeye olan bağlılıkların alıştıarak tabiat haline getirilmesi, milli ve manevi değerlerin personellere aktarılması önemli görölmektedir. Dünyada faaliyet gösteren din işleri subayları ile ilgili, Önder İmam Hatipliler derneğinin hazırlamış olduğu “Dünya Ordularında Din Subaylığı” adlı rapora göre, ordularında din işleri subayı bulundurmayan ülke sayısı 21'dir. Bu rapora göre bunlar arasında Çin, Hindistan, Japonya, Tunus, Cezayir, Küba gibi ülkeler bulunmaktadır. Bu ülkeler arasında yakın bir zamana kadar Türkiye'de bulunmaktaydı. Çanakkale ve Kurtuluş savaşlarında büyük katkıları olan Alay Müftülükleri ve Tabur İmamları tatil edildikten sonra 1948 tarihinde tekrar ikame ettirilen Tabur İmamlığı, 27 Temmuz 1967'de kabul edilen TSK personel kanunun ile iptal edilmiştir. İptal edilen sınıf Moral Subayı çatısı altında ilahiyatçı öğretmenlerin görev yaptığı, Din İşleri Subayı kadroları oluşturulmuştur. Bu kadrolar barış zamanlarda aktif olarak faaliyet göstermemiş, muharebe durumlarında, taburlara görevlendirilmek üzere planlanmıştır.

Ordumuzun talimnameleri ABD talimnamelerinden çevrilmesinden sonra modern bir ordu yapısı ortaya çıkmıştır. Yapılan çevirilerde din işleri subayları ile ilgili olan talimnameler çevirilere dahil edilmemiş ve uygulanmamıştır. Günümüzde an itibariye boş kalan din işleri sınıfı, 2021 senesi itibariyle tekrar doldurulmaya başlanılmıştır.

Türkler tarafından İslamiyet'in kabul edilmesiyle beraber, gaza anlayışı ve İ'la-yı Kelimetullah inancı Anadolu'nun fethinin temel mihenk taşı olmuş ve fetihlerin meşruiyetini maneviyattan alan bu ruh sayesinde Anadolu'da çağ açan birçok devlet kurmuşlardır. Türklerin Anadolu topraklarında hâkim olduğu süre zarfında, Selçuklu Devleti'nin döneminde başlayan batıda

Haçlı seferleri, doğuda, Moğol istilasını Türkler arasında gaza ve cihat anlayışının yaygınlık kazanmasına sebebiyet vermiştir. Osmanlı Devleti, kendisine miras olarak kalan cihat ve İ'lâ-yı Kelimetullah inancı ile 400 çadırılık bir alandan 3 kıtaya hükmeden eşine çok az rastlanır bir imparatorluğa dönüşmüştür. Osmanlı Devleti'nin sınırlarını genişleterek büyük bir devlete dönüşmesinde dönemin siyasi durumu, coğrafi olarak durumun genişlemeye müsait olması, kuruluş döneminin hükümdarlarının yetenekleri vb. faktörler olsa da gözden kaçırılan önemli bir faktörde, Anadolu ve Rumeli topraklarının İslamiyet'le müşerref olmasına büyük katkıları olan tasavvufi oluşumlar olmuştur. Bu etkenle birlikte Osmanlı Devleti fetihlerini dini ve manevi bir gayeye dayandırması, devletin sınırlarını genişletmesinde önemli bir etken olmuştur. Tüm bunlar bize gösteriyor ki Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan son gününe kadar kendini İslam dininin gelişmesi ve muhafaza edilmesi yönünde politikalar yürütmüştür. Bu durumda Osmanlı Devleti'nin gerek fethettiği yerlerde ki hakimiyet anlayışında gerek devlet içerisinde ki kurumsal yapılanmasında, İslamiyet'in her izini görmemize neden olmuştur (Midvanlı, 2008, ss. 1-34).

Osmanlı Devleti'nin gaza ve cihat anlayışına dayalı olarak gerçekleştirdiği fetih hareketlerinde, Anadolu'nun çeşitli bölgelerine nüfuz etmesinde din adamlarının oynadığı rol, inkâr edilemez bir gerçektir. Buradan hareketle Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında özellikle Alpler, Alperenler (Gâziyân-ı Rum) ve Anadolu'da bulunan Abdalân-ı Rum, Âhiyân-ı Rûm ve Bâciyân-i Rum olarak birçok tasavvufi zümre etkili olmuştur. Zümrelerin Türk ordusundaki işlevleri düşünüldüğünde, Osman Devleti'nin Din İşleri ve Moral subayları olarak nitelendirmemizde bir sakınca yoktur.

Alp kelime anlamı olarak yiğit, kahraman, bahadır olarak geçmektedir (Kaşgarlı, s. 521). Alp kelimesi Osmanlı'nın kuruluş yıllarında sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. İlk olarak Sakalar döneminde Alper Tunga destanında karşımıza çıkan Alp kelimesi, Türk hükümdarları tarafından da kullanılmıştır. Alp kelimesini kullanan sultanların başında 1071 senesinde Anadolu'nun kapılarını Türklere açan Selçuklu Sultanı Alparslan'dır. Bunun yanında Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında önemli kahramanlıkla göstermiş Osman ve Orhan Gazi'nin silah arkadaşları Turgut Alp, Konur Alp Aygud Alp vb. örnek olarak gösterilebilir (İnalcık, 2009; Kaşgarlı, 2005).

Alp olarak önemli görev üstlenen kişiler de bazı vasıflar bulunması gerekiyordu. Halil İnalcık, Alplerin bazı özelliklere sahip olması gerektiğini vurgulamıştır. Halil İnalcık'a göre Alp olacak kişiyi yüksek bir cesarete, yüksek bir fiziksel güce sahip olan gayret ve hamiyet sahibi muvafık bir arkadaş olarak ifade etmiştir (İnalcık, 2003, s. 9).

Alp kelimesi “eren” kelimesiyle birleştirilerek “Alperen” kelimesi meydana gelmiştir. Alplik ile Alperenlik arasında bulunan bağ ortaya konularak manevi bir anlam ile daha üst bir mana yüklenmiştir. Dîvânü Lugâtı’t Türk’de “Eren” kelimesi “erkek” anlamına gelen er kelimesinin çoğulu olarak ifade edilmiştir (Kaşgarlı, s. 521). Alperenlik ilerleyen zamanlarda, sözcük anlamı olarak da ifade edildiği gibi kendi nefsiyle ve ilâ-yi kelimetullah uğruna mücadele veren kişi, olarak kimliğini kazanmıştır.

Osmanlı Devleti’nde ordu şeyhliği: Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan itibaren ordunun zaferinin tesis edilmesi için askeri seferlere eşlik edecek çeşitli din adamları bulunmuş, bu kimseler askerlerin moralini yüksek tutmak, dua etmek ve askerleri cesaretlendirmek gibi çeşitli görevleri yerine getirmiştir (Clausewitz, 2015, ss. 142-150).

Bu görev Osmanlı Devleti’nde kuruluş ve yükseliş evrelerinde, padişahlar tarafından dönemin ileri gelen manevi büyüklerinden, kılıç kuşanıp askerlere nasihatler vermesi, dualar ile moral vermesi bir gelenek olarak Osmanlı Devleti’nde uzunca yıllar devam etmiştir. Örnek vermek gerekirse, II. Murad, 1422’de gerçekleşen İstanbul kuşatması sırasında Yıldırım Beyazıd’ın damadı ve Kübrevî Şeyhi olan Emir Şemsettin Buhari’yi kılıç kuşanarak savaşa katılmaya davet etmiştir. Fatih Sultan Mehmed ise İstanbul kuşatmasında Bayramî Şeyhi Akşemseddin’i yanına alarak ordu şeyhi olarak tayin etmiştir. Kanuni Sultan Süleyman, Zigetvar Seferi sırasında Halveti Şeyhi Nurettinzade Şeyh Muslihuddin Efendi’yi yanına almış, Sultan III. Mehmed de Halveti Şeyhi Şemsettin Ahmed’i, yaşının ilerlemiş olmasına rağmen Sivas’tan savaş için katılmasını istemiştir. Bu örnekler, orduda şeyhlerin görev almasının, modern Ordu Teşkilatı’nın kurulup askeri imamlık müessesesinin oluşturulmasına kadar devam eden bir gelenek olduğunu göstermektedir (Ekin, 2008, ss. 167-178).

Osmanlı Devleti’nde askeri imamlık: Osmanlı Devleti’nde 13 yy. ve 20 yy. arasında, ordu teşkilatı içerisinde her zaman din hizmetleri var olmuştur. Tarihi süreç içerisinde isimleri veyahut vasıfları değişikliğe uğrasa da günümüz ordu içerisinde Din İşleri ve Moral Subayı o zamanın askeri imamları faaliyetlerine her zaman devam etmiştir. Barış zamanlarında, garnizonlarda bulunan personele, dini bilgiler ışığı altında ilmihal dersleri düzenleyen askeri imamlar muharebe zamanlarında ise askeri personellerin moralini yüksek tutmak ve cesaretlendirmek gibi görevlerde bulunmuşlardır. Ordu şeyhlerine kıyasla askeri imamlar, devlet kontrolünde faaliyetlerini daha sistemli şekilde yürütmüştür (Düğüş, 2021, s. 421).

Osmanlı Devleti’nde görev yapan askeri imamların temel sorumlulukları arasında, askerlerin dini ihtiyaçlarını karşılamak, toplu ibadetlere öncülük etmek ve kışla ortamında dini eğitim

faaliyetlerini yürütmek yer almaktaydı. Ayrıca, kışlalarda meydana gelen vefat durumlarında defin ve cenaze işlemlerinin ilk aşamasından son aşamasına kadar askeri imamlar tarafından takip edilmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra, kışlalarda eğitimi eksik olan personellerin tespit edilmesi ve bu kişilerin eğitim süreçlerinin takibi de askeri imamların sorumluluğundaki önemli görevlerden biriydi. Eğitim hususunda, Asâkîr-i Mansure-i Kanunnamesinde, her kışlada birer mektebin inşa edilmesi, eğitimlerin bu mektepler içerisinde yapılması hususunda kararlar bulunmaktaydı. Mektepler içerisinde Kur'an-ı Kerim okumasını bilmeyen askeri personellere Kur'anı Kerim dersleri yapılmış, ilmihal kitapları tedariki sağlanarak askeri personellere ilmihal dersleri verilmiştir (Çoştu, 2020, ss. 60-66).

Askeri imamlar, eğitimlerin dışında tabur ve alaylarda askerlerin morallerini arttıracak vaazlarda ve nasihatleri Hz. Peygamberin hayatından örnekler ile destekleyerek, personel ile yakın temas halinde görevlerini yerine getirmişlerdir. Askerlerin bilfiil yanlarında olmaları, askerlerin kendi içerisinde kumar, içki, eşcinsellik vb. dini konularda haram olan şeylerin yayılmasının önüne geçmek, askeri imamlardan beklenen en önemli görevler arasında bulunmaktadır. Osmanlı ordu teşkilatı yapısının ele alınacağı bu bölümde, yeniçeri ocağında vazifeli İmam- Hazret-Ağa /Nizamı Cedid birliklerinde askeri imamları, Eşkinci Ocağı İmamları, Asâkir-i Mansure-i Muhammediye ordusunda bulunan askeri imamlar, Bahriye İmamları, Alay İmamları, Alay Müftüleri gibi farklı dönemlerdeki isimleri, alt başlıklar şeklinde incelenerek, askeri imamların ordulara etkileri ele alınacaktır.

Yeniçeri Ocağında Askeri İmamlar: Osmanlı ordu teşkilatı içerisinde Yeniçeri Ocağı ile birlikte askeri imamlar kurumsal bir hal almaya başlamıştır. Burada görevlendirilen din adamları, zamanla “ocak imamı” unvanıyla anılmaya başlanmıştır. Bu imamlar, Kur'an-ı Kerim tilavetinin yanı sıra tecvid ve makam konularında da dersler vermektedir. Askerî imamlar, bu derslerin ötesinde ordunun genel anlamda moral ve maneviyatından sorumlu kişiler olarak da önemli görevler üstlenmektedir (Beydilli, ss. 450–463).

Nizam-ı Cedid Ordusunda Askeri İmamlar: 18.yy. ile birlikte Osmanlı Devleti'nde modernleşme ve yenilik hareketlerinin etkisiyle, ordu içerisinde batı izleri görülmeye başlamıştır. Ordu içerisinde ki bu yenilik hareketleri, birçok alanda yeni düzenlemeleri beraberinde getirmiştir. Bu düzenlemeler içerisinde askeri imamlık müessesesi de yerini almış ve bazı değişiklikler yapılmıştır (Döğüş, 2021, s. 426).

Bu değişiklikler ile askeri imamlar kanuni güvence altına alınmış ve sistematik düzenlemeler gelmiştir. 1793 çıkarılan Nizam-ı Cedid ordusunun kanuni temelini oluşturan Levent Çiftliği Nizamnamesine göre;

- Her taburda bir Din hizmeti görevlisi askeri imam görevlendirilerek askerlere her gün Kur-anı Kerim ve ilmiyal derslerinin verilmesi karar verilmiştir.
- Taburlarda görevlendirilen askeri imamlar sadece Kur-an-ı Kerim ve ilmiyal dersleri değil bunların yanında personelin ahlaklarını güçlendirecek faaliyetler planlamak ve İmam Birgivi'nin iman, ibadet ve ahlaka dair kitaplarının okutulması görevleri verilmiştir.

Verilen görevleri kanuni güvence altında yapmaları ilerleyen zamanlarda askeri imamları daha fazla ordu içerisinde aktif hale getirmiştir (Birgivi, 1970).

Eşkinici Ocağı Askeri İmamları: Nizam-i Cedid birlikleri ile kanunname esasına göre çalışan askeri imamlar, eşkinici ocaklarında da kanunname doğrultusunda her eşkinici bölüğüne İstanbul kadısı tarafından ataması gerçekleştirilen bir askeri imam görevlendirilmiştir. Kanunname doğrultusunda askeri imamlar, kışlalarda yatılı olarak kalarak, askeri personellere düzenli olarak Kur-an-ı Kerim ve ilmiyal dersleri verecek şekilde görevlendirilmişlerdir. Derslerin yanı sıra, talimnamelere eşlik edecek şekilde askerî imamlar ezan vakitlerinde personelle birlikte kıldırarak görevlendirilmiştir. Sefer zamanlarında askerlere Fetih Suresi okuyarak ordunun muzaffer olması yönünde dua ve telkinlerde bulunurlardı (Beşikçi, 2016, s. 10).

Asâkîr-i Mansure-i Muhammediye Ordusunda Askeri İmamlar: Asâkîr-i Mansure-i Muhammediye ordusu kurulmasıyla birlikte, ordu içerisindeki kadrolu askeri imam alımları ile ilgili daha kalıcı düzenlemeler gelmiştir. Yapılan bu son düzenleme ile birlikte bu sistem uzun yıllar devam ederek Osmanlı Devleti'nin yıkılmasına kadar olan süreçte bazı değişikliklere uğrasa da yasal anlamda geçerliliğini korumuştur. Yapılan düzenlemeler ile birlikte askeri imamlık müessesesi kurumsal bir kimlik kazanmış Tabur İmamı, Alay İmamı, Alay Müftüsü gibi ordu içerisinde çeşitli zümreler haline gelmiştir (Döğüş, 2021, s. 421).

Osmanlı Devleti'nde Alay İmamları ve Alay Müftüleri: Osmanlı Devleti ordu içerisinde yapılan düzenlemeler ile birlikte, ordu tabur ve bölük seviyesinde, yeni düzenine geçmiştir. Bu düzenlemelere askeri imamlar da dahil olmuş ve kendi aralarında imtihanlardan geçerek, başarılı olan askeri imamlar diğerlerinden ayrılarak, başıamam olarak görevlendirmeler yapılmıştır. Başıamam tabiri hakkında yapılan arşiv incelemelerinde, 1859 yıllarından sonra "başıamam" tabiri yerini, ilerleyen zamanlarda yapılan düzenlemeler ile birlikte "Alay İmamı, Tabur İmamı" gibi tabirler almıştır. Yeni düzenlemeler ile birlikte, Osmanlı ordusu içerisinde Alay İmamı müesseseleri yaygınlık kazanmış ve ilerleyen zaman dilimlerinde alınan kararlar doğrultusunda, Alay Müftülüğü tesis edilmiştir. Alay İmamları ve Tabur İmamlarının göstermiş oldukları başarılar doğrultusunda, yapılan imtihanlar ile Alay Müftülüğüne kadar yükselmeleri

mümkündü. Osmanlı ordusunun, kendi içerisinde sayısal olarak büyümesiyle doğru orantılı olarak, ordu içerisinde görev yapan Tabur, Alay İmamları 'da artış göstermekteydi (Yıldız, 2013, s.53).

Bahriyeli Askeri İmamlar: Osmanlı Devleti donanma birliklerinde askeri imam istihdamını III. Selim zamanında üç ambarlı kalyonlara askeri imam görevlendirerek başlamıştır (Ülker, 2010, ss. 18-25).

Asâkîr-i Mansure-i Muhammediye ordusunda kara kuvvetlerinde görev yapan askeri imamların çalışmaları örnek alınarak donanmalarda da benzer bir çalışmaya gidilerek, gemilerde askeri imam istihdamı sağlanmaya başlanmıştır. Kara kuvvetlerinde görev yapan askeri din görevlileri 'Tabur İmamı' ve 'Alay Müftüsü' gibi unvanlarla anılırken, deniz kuvvetlerinde bu görevler 'Gemi İmamı' veya 'Gemi Hocası' şeklinde adlandırılmıştır. Kara birliklerindeki meslektaşlarından farklı olarak, uzun deniz yolculuklarında görev yapan gemi imamları, gemideki leventlere toplu ibadetleri kıldırarak, dini rehberlik sağlamak ve özellikle moral ve motivasyonu yüksek tutmaya yönelik telkinlerde bulunmakla sorumlu tutulmuşlardır. Gemilerde görev yapan askeri imamlar, kara birliklerinde görev yapan askeri imamlara kıyasla daha uzun gemi yolculuklarında bulundukları için daha zor şartlara dayanıklılık gösteren kişiler arasından seçilmektedir. Uzun süren gemi yolculuklarında mürettebattan biri rahatsızlandığında, gemide bulunan askeri imam, sağlık memurunun izinleri doğrultusunda, rahatsızlanan personelin yanına giderek tedavi süreci boyunca rahatsızlanan personele refakatçi olarak bulunması yönünde görevlendirmelerde bulunmuşlardır. Kara birliklerinde ve Donanma birliklerinde görev yapan askeri imamların saha çalışmaları genel manada incelendiğinde sadece onların kıtalarda görevler yapmadıkları, kısmi zamanlarda hastanelere ziyaretler yaptıkları görülmektedir (Geçili, 2017).

Tüm bu bilgiler ışığında değerlendirildiğinde, Osmanlı ordusunda görev yapan askeri imamların yalnızca dini ritüelleri yerine getiren kişiler değil, aynı zamanda eğitimci, denetleyici ve rehber roller üstlenen çok yönlü şahsiyetler oldukları görülmektedir. Gemi imamlarının sadece gemilerde değil; liman, tersane ve bahriyenin farklı birimlerinde aktif şekilde görev alması, bu görevin kapsamının ne denli geniş olduğunu ortaya koymaktadır. Okuma yazma bilmeyen erata öğretmenlik yapmaları, mekteplerde okutulan kitapları denetlemeleri ve müfredat oluşturma süreçlerine katılmaları, bu imamların aynı zamanda devletin ideolojik sürekliliğini sağlayan kişiler olarak da konumlandığını göstermektedir. Bahriyede öğretmen sınıfı içinde değerlendirilmeleri ise, onların kurumsal bir çerçevede sistematik olarak eğitici roller üstlendiklerini teyit etmektedir. Sonuç olarak, Osmanlı askeri teşkilatında imamlık

görevi, yalnızca ibadetle sınırlı kalmamış; askerî disiplinin, moral bütünlüğünün ve devlet ideolojisinin taşıyıcısı olan çok işlevli bir yapı hâline gelmiştir.

Cumhuriyet Dönemi moral subaylığı: Cumhuriyetin ilanıyla birlikte askeri imamlar, kendi alanları ile ilgili görevlerde azalmalar olsa da varlıklarına devam ettirmişlerdir. Askeri imamlar görevlerini kurtuluş zamanlarında yapmış oldukları büyük fedakarlıklarla ispatlamış ve sahada aktif görevler almışlardır. Pozantı muharebelerinde görev yapmış ve burada göstermiş oldukları başarılarından dolayı Milli Kuvvetler Cephe Müftülüğü 'ne getirilen askeri imam Kasım Hoca, hareketler esnasında yaralanarak şehit olmuştur. Kasım Hoca gibi hareketler esnasında birçok kahramanlık gösteren ve sahalarda aktif çalışmalar yaparken şehit düşen çokça alay müftüsü, alay imamları vardır(Ülker, 2010, ss. 18-25).

Orduda aktif başarılarla imza atan askeri imamların, ordu üzerindeki etkileri göz önüne alınarak askeri imamlık müessesesi cumhuriyetin ilk zamanlarında faaliyetlerine kısmi olarak devam ettirilmiştir. Cumhuriyetin ilanıyla birlikte, askerlerin din eğitimleri ile ilgili olarak ilk olma özelliği taşıyan “Askere Din Dersleri” konu başlıklı kitap yazılmış ve personellere dağıtılmıştır. Kitapta içerik olarak temel dini bilgilerin dışında askerlerin meslek hayatlarında, sivil yaşamlarında, ihtiyaç duyabileceği konularla ilgili olarak ayet ve hadislerle Türkçe anlamlarıyla beraber yer verilmiştir. Kitap, içerik bakımından üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, dinin genel tanımı, İslam'da imanın şartları, hastalıklardan korunma yolları, tevekkül, mezheplerin temel özellikleri ile İslam'da ticaret ve zanaat gibi konulara yer verilmektedir. İkinci bölümde ise, dinde mükellef olunan hususlar, temizlik ve abdest konuları ile birlikte farzlar, kandil günleri ve benzeri dini pratikler ele alınmaktadır. Son bölümde ise insanların kendilerine, ailesine, çevresine ve milletine olan sorumlulukları ve askerlik ile ilgili konular yer almaktadır (Aslan, 2019, s. 67).

Kitabın ilk baskısının 1925 yılında Arap harfleriyle yazılmış olması, ilerleyen dönemlerde Latin harflerine geçirilmesini zorunlu kılmış; bu değişimle birlikte eserin içeriğinde de bazı güncellemeler ve düzenlemelere gidilmiştir. Kitabın 1944 yılındaki baskısına baktığımızda konular soru- cevap şeklini almış ve maneviyat kavramıyla ilgili kitabın içeriği zenginleştirilmiştir. Askeri eğitim maksadıyla yapılan bu kitap çalışmaları sadece tek kitap ile sınırlı kalmamış, yazılan birçok eser askeri eğitimlerde kullanılmak üzere, askeri öğrencilere okutulmuştur. Bunlardan bazılarını baktığımızda; Muallim Cevdet'in *Din Dersleri*, Şerafettin Yaltkaya'nın *Benim Dinim*, Faik Türkmen'in *Manevi Silah Moral* gibi birçok eser TSK bünyesinde askeri eğitimlerde kullanılmıştır. 1950 senesine gelindiğinde Birleşmiş Milletler bünyesinde Kore'ye asker gönderilmesi kararı alınmasıyla birlikte, 25 Eylül'de yola çıkan

kafilenin içerisinde Alay başıimamı olarak tayin edilen Muhsin Örtülü önderliğinde birçok imam Kore Savaşında aktif olarak yer almışlardır (Ülker, 2010, ss. 18-25).

Tüm bu gelişmeler, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yalnızca fiziksel eğitimi değil, aynı zamanda manevî eğitimi de sistematik bir biçimde önelediğini göstermektedir. Askerî alanda yayımlanan dinî içerikli kitaplar, sadece bilgi aktarımı değil; aynı zamanda disiplin, moral gücü ve aidiyet duygusu kazandırma amacı taşımıştır. Kore Savaşı gibi uluslararası görevlerde imamların aktif rol alması da, bu anlayışın sınır ötesi operasyonlara kadar taşındığını göstermesi açısından dikkat çekicidir. Bu durum, Türk ordusunun tarihsel olarak dinî değerleri askeri yapının içine entegre ettiğini ve bu alanı yalnızca ibadetle sınırlı değil, çok yönlü bir moral sistemi olarak benimsediğini ortaya koymaktadır.

2.4.6. Türk Silahlı Kuvvetleri'nde Manevi Danışmanlık Hizmeti

Kore savaşında NATO kapsamında ABD ordusunda görev yapan din adamlarıyla karşılaşınca, askeri birimlerde NATO kapsamında “Moral Subayı” adı altında kadrolarda yenilenmeler yapılmıştır. Askeri birimlerde din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmeni ve moral subayı birimine personel yetiştirmek adına Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesine askeri öğrenciler gönderilmiştir. Dört senelik eğitimlerinin ardından mezun olan öğrenciler “Moral Subayı” olarak askeri birliklerde görev almışlardır (Çoştı, 2020, ss. 82-97)

Osmanlı Devleti'nde görev yapan askeri imamlar başta olmak üzere dünyanın farklı ülkelerinde görev yapan din subaylarının görev alanları ve yaptıkları hizmetler dikkate alınarak Türk Silahlı Kuvvetleri'nde manevi danışmanlık faaliyetlerinin etkileri ortaya koyulacaktır. Bu kapsamda Amerikan ordusunda yer alan askeri kararname (AR:165-FM:16-5) ile Osmanlı ordusunda askeri imamlar için çıkartılan kanunnameler (Levent Çiftliği Nizamnamesi, Kânunnâme-i Asâkîr-i Mansûre , Alay ve Tabur İmamlarının Vezaif-i Tedrisiyeleri Hakkında Nizamnâme) gibi kanunlardan yararlanılacaktır. Türk Silahlı Kuvvetlerinde yapılan manevi danışmanlık hizmetlerini “Cephe Geresinde Yapılan Manevi Danışmanlık Hizmetleri” ve “Muharip Askerlere Yönelik Yapılan Hizmetler” şeklinde başlıklara ayırarak açıklamaya çalışılacaktır.

Cephe gerisinde yapılan manevi danışmanlık hizmetleri: Cephe gerisinde bulunan manevi danışmanların, muharebe alanlarında olduğu gibi barış garnizonlarında da geniş bir hizmet sahasına sahiptir. Osmanlı'da bulunan askeri imamların kanunlarına baktığımızda, askeri manevi danışmanlar kışlalarda öğretmen, dini danışman ve imam konumunda bulunan kimseler olarak geçmektedir. Bu kapsamda barış garnizonlarında bulunan askeri manevi danışmanların, Ordu Personeli ve Ailelerine Yönelik Din Eğitimi, Dini Danışmanlık Faaliyetleri, Şehit

Ailelerine Yönelik Hizmetler, Askeri Hastanelerde Danışmanlık Faaliyetleri gibi birçok alanda çalışma sahaları bulunmaktadır.

Şehit ve Gazi Ailelerine Yönelik Hizmetler: Askeriyede görevli alan manevi danışmanların en önde gelen görevlerinden birisi de şehit ve gazi ailelerine yönelik yapılan ziyaret görüşmeleridir. Günümüzde Aile Sosyal Hizmetler Bakanlığı, TSK Mehmetçik Vakfı gibi kurumlar şehit ve gazi ailelerine yönelik faaliyetler yürütüyor olsa da TSK bünyesinde görevli psikolojik danışmanlar ile psikologlar çeşitli rehberlik çalışmaları yapmaktadır. Yapılan bu faaliyetlerin yanında askeri danışmanların bu süreçte aktif rol oynaması ve şehit aile yakınlarına yapılacak olan ziyaretlerde manevi danışmanlık faaliyetlerini yapması daha önce yapılan hizmetlerin kalitesinin artmasında aktif rol oynamıştır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2011; TSK Mehmetçik Vakfı, 2025).

Kışlalarda İbadetlerin Yerine Getirilmesine Yönelik Hizmetler: Osmanlı Devleti'nde görevli askeri imamların tüm kanunnamelerinde, kışlalarda ibadetlerini yerine getirmek isteyen personelin temel gereksinimlerini karşılamak askeri imamların temel görevlerinden birisidir. Bu görev günümüzde Türk Silah Kuvvetlerinde görev yapan manevi danışmanlar içinde geçerliliğini sürdürmektedir. Kışlalarda görevleri manevi danışmanların bir diğer önemli görevi Ramazan ayında oruç ibadeti göz önüne alınarak, oruç ibadetini yerine getirmek isteyen personelin, kışla içerisinde ibadetlerini rahatça yerine getirebilmesi hususunda gerekli tedbirleri alması, kışlada bulunan manevi danışmanın görev sorumlulukları arasında yer almaktadır. Bunun yanında yurt dışından bulunan askeri personellerin, gıda ihtiyaçlarının karşılanmasında, helal gıdaların takibinin yapılması yine kışlalarda görevli manevi danışmanların görevleri arasında yer almaktadır (Çınar, 2016, s. 142; Diyanet İşleri Başkanlığı, 2022).

Afet Durumlarında Askeri Manevi Danışmanların Hizmet Alanları: Afet ve felaketler Türkiye gibi tektonik levhaların üzerinde yer alan coğrafyalarda kaçınılmaz bir gerçekliktir. 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli meydana gelen 7,6 büyüklüğündeki depremlerde ülkemizin birçok ilinde hissedilmiş ve insanlar bu afetten oldukça etkilenmişlerdir. Afetler ilk meydana geldiği anlardan itibaren Türk Silahlı Kuvvetleri aktif olarak sahada yer almış ve depremzedeler ile birebir ilgilenmiştir. Bu bağlamda kışlalarda görevli üniformalı manevi danışmanlar, afet bölgelerinde bulunan vatandaşlar ile görüşmeler gerçekleştirip onların süreci atlatmasında yanlarında olması, vatandaşlar nezdinde olumlu etki uyandıracak değerlendirilmektedir (Pehlin,2021, ss. 1-72).

Askeri Hastanelerde Manevi Danışmanlık Hizmeti: Manevi danışmanlık faaliyetleri ilk olarak hastanelerde ve cezaevlerinde aktif olarak uygulanmış ve bu kurumlarda gelişerek yaygınlık

kazanmıştır. Türkiye'de 2015 yılına kadar 33 askerî hastane bulunmaktaydı. Ancak, 15 Temmuz 2016 darbe teşebbüsünün ardından 15 Ağustos 2016 tarihinde yürürlüğe giren 669 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile askerî hastaneler, Gülhane Askerî Tıp Akademisi (GATA) dâhil olmak üzere, Sağlık Bakanlığı'na devredilmiş ve bu hastaneler faaliyetlerine sivil sağlık sistemi bünyesinde devam etmeye başlamıştır (Resmî Gazete, 2016; Anadolu Ajansı, 2016). Günümüzde aktif olarak askeri hastaneler bulunmasa da askeri manevi danışmanların hastanelerde yapılan manevi danışmanlık çalışmalarından haberdar olmaları bilgi ve tecrübe için önemli bir gerekliliktir. Önemli bir gereklilik olmasının sebebi savaş vb. durumlarda savaş travmaları olan ve psikolojik tedavi altına alınan kişilere manevi danışmanlık ve bakım sağlanmasında aktif olarak rol alacak kişiler askeri manevi danışmanlar olacaktır. Savaş vb. durumlarının yanında, askeri personellerde oluşabilecek olan kanser vb. ağır hastalıklara yakalanan personellere karşı, askeri manevi danışmanların sahip oldukları dini bilgiler ışığında yapacakları manevi danışmanlık faaliyetleri tedavi sürecindeki askeri personellere olumlu anlamda etki uyandıracaktır. ABD ordularında görevli olan chaplainlerin (Din Subayı) görev tanımları içerisinde hastane ziyaretleri aktif olarak yer almaktadır.

Askeri Cezaevlerinde Manevi Danışmanlık Hizmetleri: Cezaevlerinde yapılan manevi danışmanlık faaliyetleri, askeri hastanelerde yapılan manevi danışmanlık faaliyetleri kadar önemli bir çalışma alanıdır. Cezaevlerinde yapılacak olan danışmanlık faaliyetleri ile çeşitli suçlar işlemiş kişilerin tekrardan topluma kazandırılmasında etki unsuru olabileceği değerlendirilmektedir. ABD ordusunda görevli chaplainlerin (Din Subayı) görev tanımlarında bu hususa yer verilmiştir (U.S. Department of Defense, 2021).

Muharebe alanında manevi danışmanlık çalışmaları: Askerî manevi danışmanlar, savaş ve çatışma ortamlarında askerlerin moral ve motivasyonunu artırmak, psikolojik dayanıklılıklarını desteklemek ve manevî ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla önemli görevler üstlenmektedirler. Bu görevler arasında, askerlerin cesaretlendirilmesi, ibadet ihtiyaçlarının karşılanması, yaralı personellere manevi danışmanlık sağlanması ve şehitlerin dini kurallara uygun şekilde defnedilmesi gibi faaliyetler yer almaktadır. Bu tür hizmetler, askerlerin savaşın zorluklarıyla başa çıkmalarına yardımcı olmakta ve birlik ruhunu pekiştirmektedir (Tarhan, 2018). Manevi danışmanlık hizmetleri, sadece bireysel destek sunmakla kalmayıp, aynı zamanda askerî kurumların değerler sistemi içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Askerî değerlerin yaşatılması ve askerlerin bu değerlere bağlılıklarının güçlendirilmesi, manevi danışmanların katkılarıyla mümkün olmaktadır. Bu bağlamda, manevi danışmanlık hizmetlerinin askerî birliklerdeki

önemi giderek artmakta ve bu hizmetlerin sistematik bir şekilde yürütülmesi, askerî personelin moral ve motivasyonunun yüksek tutulmasına katkı sağlamaktadır (Tarhan, 2018).

Yaralı Askerlere Yönelik Manevi Danışmanlık Çalışmaları: Cephede bulunan askerler, aktif çatışmaların olduğu dönemlerde yaralanabilmekte ve çeşitli travmalar yaşayabilmektedirler. Bu bağlamda harekât alanlarında kurulmuş olan sahra hastanelerinde askeri danışmanlar yaralı askerler ile yapacakları görüşmeler ve danışmanlık faaliyetleri, tedavi süreçlerinde olumlu etki uyandıracığı değerlendirilmektedir. Yapılan askeri danışmanlıklarda askeri danışman, Kur'an-ı Kerim ve dini metinleri okuyarak personelin inancıyla ilgili başına gelen olayı anlamlandırmasında yardımcı olabilir. Bunların yanında sabrın mükafatı vb. hususlarda telkinlerde bulunmak gibi görevleri bulunabilir.

Şehit Olan Askerlerin Defin İşlemleri: Cephede yaralı askerlerin yanında şehit düşen askerlere yönelik düzenlenecek olan cenaze işlemlerinden genel anlamda askeri danışmanlar sorumlu tutulmuştur. Şehit olan personellere yönelik yapılacak olan defin işlemlerinin usule uygun olarak defnedilmesi, cenaze namazının kılınması, cenazeden sonra taziyelerin verilmesi, mevlitlerin düzenlenmesi gibi hususlar, askeri danışmanın sorumluluk alanı içerisinde yer almıştır (Döğüş, 2021, s. 445).

Tüm bu bilgiler ışığında, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri tarihsel süreç içerisinde yalnızca bireysel maneviyatı destekleyen bir faaliyet olmaktan çıkarak; kurumsal yapılarda, özellikle de askerî teşkilatlar içinde örgütlü, çok boyutlu ve stratejik bir hizmet alanına dönüşmüştür. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan süreçte, ordu ile dinî yapıların ilişkisi kimi dönemlerde değişim ve dönüşümler yaşasa da, her zaman için askerin moral, motivasyon ve ruhsal direncini artırmaya yönelik faaliyetlerin vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Bu doğrultuda, hem savaş hem barış zamanlarında ordunun içinde konumlanan manevi danışmanların, yalnızca ibadet ihtiyaçlarının karşılanmasıyla sınırlı kalmayan; psikolojik destek, anlam inşası, yas süreci yönetimi ve birlik ruhunun güçlendirilmesi gibi kritik alanlarda da görev üstlendiği görülmektedir.

Dünya örnekleri incelendiğinde, din işleri subaylığı ve manevi rehberlik hizmetlerinin birçok gelişmiş ülkenin askerî yapısında yasal statü kazandığı ve hem muharip birliklerde hem de cephe gerisinde sistematik olarak uygulandığı anlaşılmaktadır. Türkiye'de ise bu alandaki uygulamalar geçmişte zaman zaman kesintiye uğrasa da, özellikle son yıllarda yeniden yapılandırılma sürecine girilmiş ve Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde "Din İşleri ve Moral Subaylığı" adıyla profesyonel bir kimlik kazandırılmaya başlanmıştır. Bu yapı, şehit ve gazi yakınlarına yönelik destekten, askeri eğitimlerdeki manevî eğitime; afet zamanlarındaki

psikososyal müdahalelerden, savaşta yaralanan ya da travma yaşayan askerlerin iyileşme sürecine kadar geniş bir hizmet yelpazesine sahiptir.

Sonuç olarak, gerek tarihsel miras gerekse güncel ihtiyaçlar çerçevesinde değerlendirildiğinde, manevi danışmanlık hizmetlerinin askerî yapı içerisindeki yeri ve işlevi stratejik öneme sahiptir. Bu hizmetlerin yalnızca dini ritüellerin uygulanmasıyla sınırlı olmayan, bireyin ruhsal bütünlüğünü, moral gücünü ve psikolojik dayanıklılığını destekleyen çok katmanlı bir alan olduğu açıktır. Bu nedenle, Türkiye’de askerî manevi danışmanlık uygulamaları, yalnızca tarihî geçmişe dayalı bir gelenek olarak değil; din psikolojisi, travma çalışmaları, sosyal hizmet, etik rehberlik ve kamu yönetimi gibi disiplinlerle etkileşim halinde geliştirilmesi gereken modern bir danışmanlık modeli olarak ele alınmalıdır.

3. YÖNTEM

3.1. Katılımcılar ve Veri Toplama Süreci

Katılımcılara ulaşım süreci yüz yüze, dijital ortamlar ve telefon görüşmeleri aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar, TSK içerisinde farklı rütbe ve görevlerde bulunmuş, MDR hizmetlerinden faydalanmış veya bu hizmetlerin uygulanmasına şahit olmuş kişilerden oluşmaktadır. Katılımcı seçimi amaca yönelik örnekleme yöntemiyle gerçekleştirilmiştir.

Veri toplama sürecinde, katılımcılarla birebir görüşmeler yapılmış, görüşme soruları MDR hizmetlerinin etkileri, avantajları, dezavantajları ve geliştirilmesi gereken yönleri üzerine odaklanmıştır. Mülakatlar, katılımcıların rahat hissetmesini sağlamak amacıyla esnek bir yapıda gerçekleştirilmiş ve görüşme süreçleri katılımcıların uygunluklarına göre planlanmıştır.

Tablo 1. Katılımcıların Özellikleri ile İlgili Bulgular

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Katılımcı	Cinsiyet	Yaş
K1	Erkek	-----	K11	Erkek	25
K2	Erkek	24	K12	Erkek	27
K3	Erkek	27	K13	Erkek	25
K4	Erkek	27	K14	Erkek	26
K5	Erkek	29	K15	Erkek	27
K6	Erkek	26	K16	Erkek	26
K7	Erkek	29	K17	Erkek	23
K8	Erkek	-----	K18	Erkek	28
K9	Erkek	26	K19	Erkek	26
K10	Erkek	27	K20	Erkek	-----

3.2. Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirliği

Araştırmanın geçerli ve güvenilir olması için birden fazla önlem alınmıştır. Öncelikle, veri toplama sürecinde katılımcıların gönüllülük esasına dayalı olarak katılması sağlanmış ve etik ilkeler gözetilerek bilgi gizliliği korunmuştur.

Ayrıca, analiz sürecinde kodlama ve tema belirleme aşamalarında birden fazla araştırmacı tarafından değerlendirme yapılarak çapraz kontrol sağlanmış ve yorum farklılıklarının önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Sonuç olarak, bu çalışmanın MDR hizmetlerinin TSK içindeki uygulamalarını anlamaya ve değerlendirmeye katkı sunması amaçlanmış olup, elde edilen bulgular MDR hizmetlerinin gelecekteki gelişimi açısından önemli bir veri kaynağı olarak görülmektedir.

3.3. Verilerin Analizi ve Kodlama Süreci

Bu araştırmada elde edilen nitel veriler, nitel veri analiz yöntemlerinden biri olan tematik analiz yoluyla çözümlenmiştir. Tematik analiz, belirli temaların sistematik biçimde tanımlanması, incelenmesi ve raporlanması sürecini içermektedir (Braun & Clarke, 2006). Bu yöntem, katılımcıların deneyimlerini, düşüncelerini ve algılarını anlamaya yönelik olarak verilerin yorumlanmasına olanak tanımaktadır.

Araştırmanın veri seti, yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla elde edilen transkriptlerden oluşmaktadır. Görüşmelerden elde edilen veriler, tematik analizi ile desteklenen aşamalı bir kodlama süreci ile çözümlenmiştir. Bu süreç üç temel aşamadan oluşmaktadır: açık kodlama, eksen kodlama ve seçici kodlama.

Açık Kodlama:

Veri analizinin ilk aşaması olan açık kodlama sürecinde, görüşme transkriptleri defalarca okunarak anlamlı ifadeler belirlenmiş ve bu ifadelere uygun kavramsal kodlar atanmıştır. Bu aşamada katılımcıların ifadelerinden doğrudan çıkarılan, tekrar eden, dikkat çeken ve araştırma sorusu ile ilişkili olan kavramlar öne çıkarılmıştır. Örneğin; "ruh sağlığına katkı sağladı", "maneviyatımı güçlendirdi", "askerlikte birlik duygusunu artırdı" gibi ifadeler, ilgili bağlamlarından koparılmadan belirli kodlar altında toplanmıştır. Açık kodlama sırasında araştırmacı öznelliğinden mümkün olduğunca uzak durulmuş, katılımcıların özgün sesleri korunarak veri ile doğrudan ilişkili kodlar oluşturulmuştur.

Tematik Kodlama

İkinci aşama olan eksen kodlama sürecinde, açık kodlama sonucu elde edilen benzer ya da ilişkili kodlar bir araya getirilerek daha üst düzey kategoriler oluşturulmuştur. Bu kategoriler, araştırma sorusunun yönlendirmesiyle anlamlı ve bütüncül bir yapı içerisinde organize edilmiştir. Kodların gruplandırılmasında içerik benzerliği, tekrar eden ifadeler, vurgu düzeyi ve kullanılan dilin ortaklıkları dikkate alınmıştır. Bu süreç sonucunda "psikolojik etkiler", "sosyal

etkiler", "manevî etkiler", "hizmetin geleceği", "eğitim ihtiyacı", "kurumsallaşma", "uluslararası örnekler" gibi ana kategoriler belirlenmiştir.

Seçici Kodlama

Seçici kodlama aşamasında ise, oluşturulan kategorilerden hareketle daha kapsayıcı temalar ortaya konmuştur. Bu temalar, araştırmanın genel amacı ile uyumlu olarak iki başlık altında toplanmıştır:

1. MDR Hizmetlerinin Etkileri
2. MDR Hizmetlerinin Geleceği

Her tema altında alt kategoriler ve ilgili kodlar yapılandırılmış; analiz sonuçlarının sistematik bir biçimde sunulması sağlanmıştır. Kodlar, bu temaların alt anlamlarını destekleyecek şekilde düzenlenmiş ve tablolarla ilişkilendirilmiştir.

3.4. Kodlama Sürecinde Dikkat Edilen İlkeler

Veri analiz sürecinde güvenilirlik ve geçerlik ilkeleri doğrultusunda hareket edilmiştir. Kodlar ve temalar oluşturulurken aşağıdaki noktalara özellikle dikkat edilmiştir:

Katılımcıların ifadeleri doğrudan alıntılanarak kodlara dayanak sağlanmıştır.

Kodlar veri ile doğrudan ilişkili olarak oluşturulmuş, ön yargılardan kaçınılmıştır.

Kodlar açık, öz ve analitik bir biçimde ifade edilmiştir.

Her kod, birden fazla katılımcının ifadesiyle desteklenmişse bu durum tablolarla gösterilmiştir.

Kodlar arasındaki tematik bütünlük korunarak, temalar birbirini dışlamayan fakat tamamlayan yapılar şeklinde yapılandırılmıştır.

Veri analizi sürecinde, görüşmelerden elde edilen nitel verilerin daha sistematik, düzenli ve derinlemesine bir biçimde incelenmesi amacıyla MAXQDA programı kullanılmıştır. Bu yazılım, verilerin kodlanması, kategorilere ayrılması ve temaların oluşturulması aşamalarında araştırmacıya analitik bir altyapı sunmuş; kodların bir araya getirilerek anlamlı yapılar oluşturulmasına olanak tanımıştır. Böylece, analiz sürecinde hem bütüncül bir bakış açısı geliştirilmiş hem de verilerin daha şeffaf ve izlenebilir bir şekilde değerlendirilmesi sağlanmıştır.

Sonuç olarak, temalar, kategoriler ve kodlar; katılımcıların dilinden, ifadelerinden ve deneyimlerinden yola çıkılarak, betimleyici analiz yaklaşımıyla yapılandırılmış; tez çalışmasının veri özömleme süreci nitel araştırma ilkelerine uygun biçimde tamamlanmıştır.

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu bölümde, Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde sunulan Manevi Danışmanlık ve Rehberlik (MDR) hizmetlerine ilişkin 20 katılımcıdan elde edilen veriler doğrultusunda tematik analiz yoluyla ulaşılan bulgulara ve bu bulgulara ilişkin yorumlara yer verilmiştir. Bulgular, MDR Hizmetlerinin Etkileri ve MDR Hizmetlerinin Geleceği şeklinde araştırmanın iki ana teması çerçevesinde yapılandırılmıştır.

4.1. MDR Hizmetlerinin Etkileri

Katılımcıların ifadelerine göre, Manevi Danışmanlık ve Rehberlik (MDR) hizmetlerinin askerî personel üzerinde çok boyutlu etkileri bulunmaktadır. Bu etkiler, psikolojik, sosyal ve manevî olmak üzere üç temel kategoride toplanmıştır. MDR hizmetleri, askerlik gibi zorlu bir süreçte hem bireysel düzeyde destekleyici bir yapı sağlamakta hem de birlik ve dayanışmayı teşvik eden bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Bu bulgular aynı zamanda alan yazında yer alan benzer araştırmalarla da örtüşmektedir (Behlin, 2021; Kula, 2016; Şenbaş, 2019).

Personel Niteliği ve Farkındalık Katılımcıların önemli bir kısmı, MDR hizmetlerinin etkinliğinin danışman personelin bilgi, iletişim becerisi ve manevî olgunluğu ile doğru orantılı olduğunu ifade etmiştir. K10 (27/E), K12 (27/E) ve K15 (27/E), MDR hizmetinde görevli komutanların hitabeti, ilgisi ve yaklaşım tarzlarının MDR hizmetini etkili kıldığını vurgulamıştır. Bu nedenle hizmet veren personelin özel bir eğitim sürecinden geçirilmesi gerektiği öne sürülmüştür.

MDR hizmetlerinin etkinliğinin, danışman personelin bilgi ve becerisiyle doğru orantılı olduğu bulgusu, diğer araştırmalarla da paralellik göstermektedir. Demir'in (2023) araştırmasında, hastanelerde görev yapan manevi danışmanların eğitim düzeylerinin hizmet kalitesine etkisi vurgulanmaktadır.

4.1.1. Psikolojik Etkiler

Zorunlu askerlik süreci, bireyler için psikolojik açıdan zorlu olabilir. Bu süreçte MDR hizmetleri, askerlerin stres ve uyum problemleriyle başa çıkmalarına destek sunar. Bu bölümde, MDR'nin psikolojik etkilerine dair katılımcı görüşleri ele alınacaktır.

Tablo 2. Psikolojik Etkiler

	Alt Tema	Katılımcılar
1	Psikolojik Sağlamlık	K1, K4, K10, K18, K20
2	Problemlerle Başa Çıkma	K1, K4, K10, K18, K20
3	Moral ve Motivasyon Artışı	Genel Görüş

Katılımcıların büyük çoğunluğu, Manevi Danışmanlık ve Rehberlik (MDR) hizmetlerinin özellikle stresli ve belirsizlik içeren askerlik sürecinde bireylerin psikolojik sağlamlıklarını artırdığı ve ruhsal dayanıklılıklarını güçlendirdiği yönünde görüş bildirmiştir. K1 (-/E), K4 (27/E), K10 (27/E), K18 (28/E) ve K20 (-/E) gibi katılımcılar, MDR hizmetlerinin askerlerin karşılaştıkları zorlukları anlamlandırmalarına ve problemlerle daha etkili bir şekilde başa çıkmalarına yardımcı olduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda MDR uygulamaları, yalnızca duygusal destek sağlamakla kalmayıp aynı zamanda bireylerin ruhsal kaynaklarını harekete geçiren bir yapı olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca, katılımcıların genel görüşlerinde MDR'nin, askerlik sürecinde karşılaşılan psikolojik yükleri hafiflettiği, moral ve motivasyonu artırdığı yönünde ortak bir kanaat olduğu gözlemlenmiştir. MDR hizmetlerinin askerî personelin psikolojik iyi oluşuna katkı sunduğu yönündeki bu bulgular, Harputlu'nun (2023) gazilerle yürüttüğü çalışmayla da örtüşmektedir. Söz konusu çalışmada, travma sonrası psikolojik sorunlarla mücadelede manevi danışmanlık hizmetlerinin önemli bir destek unsuru olduğu vurgulanmıştır.

MDR hizmetlerinin psikolojik olarak destekleyici bir işlev gördüğünü katılımcıların çoğunluğu vurgulamıştır. Özellikle askerlik gibi fiziksel ve zihinsel açıdan zorlayıcı bir süreçte, bireylerin içsel dayanıklılığını artırdığı ifade edilmiştir. K1 bu durumu şu şekilde aktarmıştır:

“Kişinin inançları doğrultusunda kişilerde meydana gelebilecek ruhsal bozulmalar vb. durumlarda kişilerin süreci anlamlandırmasına katkıda bulunmak olarak değerlendiriyorum.”

Katılımcılar arasında yer alan K4 (27/E) benzer bir şekilde MDR'nin ruh sağlığı üzerindeki katkılarını gözlemlediğini belirterek, “Askerlik görevinde olan kişilerin... psikolojik danışmanlık ve manevi danışmanlık hizmetlerinden faydalanmaları kendileri için olumlu bir etken oluşturacağını düşünüyorum,” şeklinde ifade etmiştir.

Bu bulgular, Dein ve Kimter (2014)'in din temelli psikolojik desteklerin bireyin dayanıklılığını artırdığı yönündeki çalışmalarıyla örtüşmektedir. Koç (2012) ise maneviyatın bireylerin stres ve travma ile başa çıkmalarında nasıl yardımcı olduğunu göstermiştir. Katılımcıların çoğu MDR hizmetlerinin, askerliğin zorluklarını anlamlandırmalarına destek verdiğini ve moral motivasyonlarını yükselttiğini belirtmiştir.

4.1.2. Sosyal Etkiler

Askerî ortam, farklı kimliklere sahip bireylerin birlikte yaşadığı dinamik bir yapıdır. Bu ortamda MDR hizmetleri, sosyal uyumu destekleyerek ortak değerler etrafında bütünlük sağlar. Bu bölümde, MDR'nin sosyal etkileri katılımcı ifadeleriyle değerlendirilecektir.

Tablo 3. Sosyal Etkiler

	Alt Tema	Katılımcılar
1	Sosyal Dayanışma	Genel Görüş
2	Sosyal Uyum	K10, K14, K17
3	Değerlerin Birleştirici Gücü	Genel Görüş

Katılımcılar, Manevi Danışmanlık ve Rehberlik (MDR) hizmetlerinin yalnızca bireysel düzeyde değil, aynı zamanda sosyal bağlamda da önemli katkılar sunduğunu ifade etmişlerdir. Özellikle farklı kültürel, toplumsal ve inançsal geçmişlere sahip bireylerin bir arada bulunduğu askerî yaşamda, MDR uygulamalarının sosyal dayanışma duygusunu güçlendirdiği ve grup içi etkileşimi olumlu yönde etkilediği belirtilmiştir. K10 (27/E), K14 (26/E) ve K17 (23/E) gibi katılımcılar, MDR faaliyetlerinin toplu görüşme ve sohbet ortamları aracılığıyla askerler arasında sosyal uyumu artırdığını, karşılıklı anlayış ve empati gelişimine katkı sunduğunu vurgulamıştır. Ayrıca genel görüşler doğrultusunda, MDR hizmetlerinin ortak değerler etrafında bütünleştirici bir güç işlevi gördüğü ve askeri birlik içinde birlik ve beraberlik duygusunu pekiştirdiği dile getirilmiştir. Tüm bu bulgular, MDR'nin yalnızca bireysel değil, kolektif düzeyde de işlevsel bir destek mekanizması sunduğunu göstermektedir. Askerî ortamda farklı kültürel ve inanç yapılarına sahip bireylerin bir arada bulunması, MDR hizmetlerinin birlik ve beraberlik duygusunu pekiştirmedeki rolünü önemli kılmaktadır. Demir'in (2023) hastanelerdeki manevi danışmanlık uygulamaları üzerine yaptığı araştırmada, bu hizmetlerin sosyal uyumu artırdığı ve toplumsal birlikteliği desteklediği vurgulanmaktadır.

MDR hizmetlerinin yalnızca bireysel değil, aynı zamanda sosyal boyutta da etkili olduğu katılımcı görüşleriyle ortaya konmuştur. Askerî birlik içerisinde farklı sosyal, kültürel ve inanç yapısına sahip bireylerin bir arada bulunduğu düşünüldüğünde, MDR'nin bu farklılıkları bütünleştirici bir etki yarattığı vurgulanmıştır. K10 (27/E) bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: “Orada bulunan arkadaşlarımızın ortak değerleri üzerinde yaptığı eğitimler her birimizi daha da kenetlendirmiştir,” şeklinde ifade ederek MDR'nin birlik ve sosyal dayanışmaya katkısını dile getirmiştir.

K14 (26/E) ise MDR faaliyetlerinin sosyal atmosfer oluşturduğunu belirterek: “Toplu yapılan konferans faaliyetinde... bizlerde olumlu bir sosyal etki bıraktığını söyleyebilirim,” ifadelerini kullanmıştır.

Bu bulgular Şenbaş (2019)'ın manevî danışmanlık uygulamalarının grup ruhunu destekleyici etkileri olduğunu ortaya koyduğu çalışmalarıyla uyumludur. Ayrıca, Kula (2016) tarafından yapılan araştırma, MDR'nin sosyal uyum, hoşgörü ve grup içinde aidiyet hissini kuvvetlendirdiğini göstermektedir.

4.1.3. Manevî Etkiler

Askerlik süreci, bireylerin manevi ihtiyaçlarının arttığı özel bir dönemdir. MDR hizmetleri, bu süreçte inanç ve değerlerle kurulan bağı güçlendirerek görev bilincini pekiştirir ve içsel dengeyi destekler. Bu bölümde, MDR'nin manevî etkileri katılımcı ifadelerine dayanarak incelenecektir.

Tablo 4. Manevi Etkiler

	Alt Tema	Katılımcılar
1	Görev Bilinci ve Anlam Kazanımı	K5, K8, K16, K19
2	Manevi Destek	Genel Görüş
3	Özsaygının Güçlenmesi	Genel Görüş

Maneviyat teması, tüm katılımcıların ifadelerinde belirgin şekilde öne çıkmaktadır. Katılımcıların tamamına yakını, MDR hizmetlerini “inanç temelli bir danışmanlık faaliyeti” olarak tanımlamış; bu hizmetlerin askerlik sürecine anlam kazandırdığını, görev bilincini pekiştirdiğini ve kutsal görev algısını desteklediğini ifade etmiştir. Bu bağlamda K5 (27/E), K8 (29/E), K16 (26/E) ve K19 (26/E)'un görüşleri dikkat çekicidir. Bu katılımcılar, MDR

hizmetlerinin askerlik görevini daha anlamlı ve ruhsal olarak destekleyici bir deneyime dönüştürdüğünü belirtmiştir. Bunun yanı sıra, birçok katılımcı MDR'nin özsaygılarını güçlendirdiğini ve askerlik sürecinde kendilerini daha değerli, daha anlamlı bir konumda hissettiklerini dile getirmiştir. Genel görüşler doğrultusunda, MDR'nin inanç sistemine saygılı bir şekilde uygulanmasının hem hizmetin etkililiğini artırdığı hem de bireysel maneviyatı güçlendirdiği vurgulanmıştır. Tüm bu bulgular, MDR'nin askerlik sürecine anlam, aidiyet ve psikolojik sağlamlık kazandıran önemli bir destek mekanizması olduğunu ortaya koymaktadır.

MDR hizmetlerinin askerlik sürecine anlam kazandırdığı ve görev bilincini pekiştirdiği yönündeki bulgular, literatürdeki diğer çalışmalarla da uyumludur. Koç ve Güldaş'ın (2021) yaptığı SWOT analizinde, manevi danışmanlık hizmetlerinin bireylerin yaşamlarına anlam kattığı ve görev bilincini artırdığı ifade edilmektedir.

Katılımcıların tamamına yakını, MDR hizmetlerini inanç temelli ve kutsal bir destek olarak değerlendirmiştir. Askerliğin “peygamber ocağı” olarak görülmesi bağlamında, MDR hizmetlerinin bu kutsallığı pekiştiren bir unsur olduğu belirtilmiştir. K5 (27/E) bu durumu şu şekilde açıklamıştır: “Peygamber ocağı olarak ifade edilen bir yerde MDR hizmetlerinin olması askerler üzerinde mutlaka motivasyon unsuru oluşturacaktır.”

K8 ise danışmanlık sürecinin bireyin maneviyatı ile doğrudan ilişkili olduğunu vurgulayarak: “Kişinin inancı ile doğru orantılı olarak yaşamış oldukları problemler karşısında yürütülen bir danışmanlık faaliyeti olarak değerlendiriyorum,” şeklinde ifade etmiştir.

Bu bulgular, Beşikçi (2017)'nin askerlikte maneviyatın disiplin ve görev sadakati üzerindeki rolüne ilişkin tespitleriyle uyumludur. Ayrıca, Koç Kanca (2022) manevi danışmanlığın bireylerin görev bilinci ve kutsal hizmet algısı üzerinde doğrudan etkili olduğunu vurgulamaktadır.

Katılımcıların birçoğu, MDR'nin dini bilgi aktarmaktan öte, bir anlam inşası ve yaşam rehberliği sunduğunu belirtmişlerdir. Bu yönüyle MDR, sadece bireysel değil, aynı zamanda kurumsal aidiyet ve sorumluluk bilinci kazandıran bir işlev üstlenmektedir.

4.2. MDR Hizmetlerinin Psiko-sosyal Katkıları

Manevi Danışmanlık ve Rehberlik (MDR) hizmetleri, askerî personelin hem bireysel psikolojik ihtiyaçlarını hem de sosyal uyum süreçlerini destekleyen bütüncül bir yapı sunmaktadır. Bu hizmetler, askerlerin zorlu görev koşulları altında karşılaştıkları duygusal, zihinsel ve sosyal

sorunlarla başa çıkabilmelerine yardımcı olmakta; aynı zamanda aidiyet duygusu, grup içi iletişim ve ortak değerlerin güçlendirilmesi gibi sosyal kazanımları da beraberinde getirmektedir. MDR'nin psiko-sosyal katkıları, sadece bireyin iç dünyasında değil, aynı zamanda askerî birliğin genel işleyişinde de olumlu etkiler yaratmaktadır. Bu başlık altında, MDR uygulamalarının askerî bağlamda bireylerin psikolojik sağlamlıklarını ve sosyal bütünlüklerini nasıl etkilediği katılımcı görüşleri doğrultusunda değerlendirilecektir.

Tablo 5. MDR Hizmetlerinin Psiko-sosyal Katkıları (Tematik Özet Tablosu)

Katkı Türü	Açıklama	Katılımcı Notları
Görev Bilinci ve Manevîyat	Askerliği kutsal bir görev olarak görme ve anlam yükleme	K5, K8, K16, K19
Sosyal Uyum ve Sosyal Etki	Farklı kültürlerden askerlerin ortak değerlerde buluşması	K10, K14, K17
Eğitimsel ve Farkındalık Etkisi	MDR hizmetlerinin eğitici yönü ve farkındalık yaratma	Genel Görüş
Motivasyon Artışı	Moral, istek ve görev performansında artış	Genel Görüş

Katılımcıların büyük bir bölümü, Manevi Danışmanlık ve Rehberlik (MDR) hizmetlerinin, askerî ortam gibi yüksek stres ve baskı içeren bir yapıda görev yapan bireylerin görev bilinci geliştirmeleri ve manevî değerlerle aidiyet hissetmeleri açısından önemli katkılar sunduğunu belirtmiştir. Özellikle farklı kültürel ve inançsal arka planlara sahip askerlerin ortak değerlerde buluşmasına olanak tanınması, MDR hizmetlerinin sosyal uyumu güçlendiren bir rol üstlendiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca katılımcılar, MDR faaliyetlerinin eğitici yönüyle bireysel farkındalığı artırdığını ve bu sayede askerlik sürecinde edinilen deneyimlerin daha anlamlı hale geldiğini ifade etmiştir. Genel olarak MDR hizmetlerinin, moral ve motivasyonu destekleyerek görev performansına olumlu yansıdığı ve askerin ruhsal dayanıklılığını artırarak hizmet sürecini daha sağlıklı bir şekilde sürdürmesine imkân tanıdığı dile getirilmiştir.

MDR hizmetlerinin özellikle inanç temelli yönüyle askerî disiplin, görev bilinci ve manevî motivasyon gibi değerlerle uyumlu şekilde yürütülmesi, katılımcılar tarafından "peygamber ocağı" olarak tanımlanan askerlik kurumu içerisinde anlamlı bir katkı olarak değerlendirilmiştir. Katılımcılar, MDR uygulamalarının yalnızca dini bilgi aktarımı değil; aynı zamanda bireylerin

yaşadıkları zorlukları anlamlandırmalarına destek olan, moral ve motivasyonlarını artıran çok yönlü bir danışmanlık süreci olduğunu vurgulamıştır.

Genel değerlendirmeler ışığında, MDR hizmetlerinin askerî yapıda daha geniş kitlelere ulaştırılması, yöntemsel olarak çeşitlendirilmesi ve profesyonel standartlara kavuşturulması yönünde bir beklenti bulunmaktadır. Ayrıca, katılımcıların önemli bir kısmı bu hizmetlerin sivil alandaki uygulamalardan esinlenerek, akademik düzeyde geliştirilen, bilimsel temele dayanarak yürütülmesi gerektiğini belirtmiştir. Katılımcılar, MDR hizmetlerinin gelecekte daha sistematik, kurumsallaşmış ve sürdürülebilir biçimde uygulanması durumunda, hem bireysel düzeyde psikolojik iyilik hâline hem de kurumsal düzeyde askerî disipline ve birlik ruhuna anlamlı katkılar sunacağı konusunda ortak bir kanaat bildirmiştir. Araştırmaya katılan bireyler MDR hizmetlerini genel olarak olumlu değerlendirmiş; askerlik sürecinde hem bireysel hem toplumsal bağlamda işlevsel ve destekleyici bir yapı olarak görmüşlerdir. Katılımcıların büyük bir kısmı, MDR hizmetlerinin gelecekte daha profesyonel ve sistematik biçimde uygulanması durumunda çok daha yaygın ve etkili olacağı konusunda hemfikiridir.

4.3. MDR Hizmetlerinin Geleceği

Katılımcılar, MDR hizmetlerinin mevcut katkılarına rağmen daha sistemli, profesyonel ve kurumsal bir yapıya kavuşturulması gerektiğini belirtmiştir. Bu bölümde, MDR'nin geleceğine dair beklentiler ve geliştirilmesi gereken yönler ele alınacaktır.

Tablo 6. MDR Hizmetlerinin Geleceği

	Alt Tema	Katılımcılar
1	Yeni Bir Model İhtiyacı	K2, K6, K11, K18
2	Uluslararası Deneyimlerin Takibi	K20
3	Personel Niteliği ve Farkındalık	K10, K12, K15

Katılımcılar MDR hizmetlerinin askerî kurumlar içinde yeni bir alan olduğunu, ancak gelişim potansiyelinin yüksek olduğunu ifade etmişlerdir. Bu tema altında üç alt kategori öne çıkmıştır: (1) Yeni Bir Model İhtiyacı, (2) Uluslararası Deneyimlerin Takibi ve (3) Personel Niteliği ve Farkındalık.

Katılımcıların büyük bir bölümü, MDR hizmetlerinin Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde henüz yeni bir alan olduğunu, ancak gelişime son derece açık bir yapıya sahip olduğunu vurgulamıştır. Özellikle K2 (24/E), “Diğer ülkelerde de bu tarz danışmanlıkların olması beni şaşırtmıştı... diğer ordularda daha sistemsel ve düzenli şekillerde yapıldığına şahit oldum,” diyerek hizmetin sistematik bir yapıya kavuşması gerekliliğine dikkat çekmiştir. Benzer şekilde, K6 (29/E) bu ihtiyacı daha geniş bir çerçevede değerlendirerek, “Eksik yönlerin ve geliştirilebilecek alanların detaylıca çalışılıp gerekli düzenlemelerin yapılması katkı sağlayacaktır,” sözleriyle kurumsal gelişim ihtiyacına işaret etmiştir.

MDR hizmetlerinin geleceği açısından bir diğer önemli husus ise, uluslararası deneyimlerin takibidir. K20 (–/E), Avrupa’da farklı inanç gruplarına hitap eden MDR sistemlerinin işleyişine dair gözlemlerini aktarırken, “Viyana’da hem bireysel görüşmeler hem grup terapileri hem de ibadethane desteği gibi birçok uygulamanın yürütüldüğünü gördüm... yöntemlerin benzerliği dikkat çekici,” ifadelerini kullanarak, Türkiye’de bu tür uygulamalara yönelimin hizmetin niteliğini artıracağını savunmuştur. K9 (26/E) ise uluslararası sistemlerin objektif bakış açısı sunduğunu belirterek, “Onlar sanırım birçok inancı bünyesinde barındırdığından kullanılan yöntemler daha objektif bakış açısıyla olmuştur. Onların danışmanlık faaliyetleri incelenmeli,” değerlendirmesinde bulunmuştur. Bu kapsamda sadece yapısal dönüşüm değil, personel niteliği de katılımcıların sıkça vurguladığı bir diğer boyuttur. K3 (–/E), “Daha fazla profesyonel danışman: Manevi danışmanlık yalnızca dini yönlendirmeye değil, psikolojik destek ve etik rehberliğe de odaklanmalı,” derken, bu hizmetin multidisipliner bir nitelik kazanması gerektiğini ortaya koymuştur. Benzer şekilde K12 (27/E), “Danışman komutanımızın bizimle ilgilenmesi ve dinlemesi çok değerli bir kazanımdı,” diyerek sahada birebir iletişimin, danışman niteliğiyle doğrudan ilişkili olduğunu göstermiştir. Tüm bu ifadeler doğrultusunda, MDR hizmetlerinin geleceği için kurumsallaşmış, çok inançlı yapılarla uyumlu, personel eğitimiyle desteklenen ve uluslararası normlara açık bir gelişim rotasına ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır.

MDR hizmetlerinin uluslararası uygulamalarının incelenmesi ve bu deneyimlerden faydalanılması gerektiği bulgusu, literatürde de desteklenmektedir. Kara'nın (2024) çalışmasında, Türkiye'deki manevi danışmanlık hizmetlerinin meşruiyeti ve gelişimi üzerine yapılan değerlendirmelerde, uluslararası deneyimlerin önemine dikkat çekilmektedir. Araştırmaya katılan katılımcıların ifadeleri doğrultusunda, Manevi Danışmanlık ve Rehberlik (MDR) hizmetlerinin Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesindeki uygulamaları genel olarak olumlu bir çerçevede değerlendirilmiştir.

4.4. Tartışma

Bu araştırmanın bulguları, Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) bünyesinde sunulan Manevi Danışmanlık ve Rehberlik (MDR) hizmetlerinin askerî personel üzerinde kayda değer psikolojik, sosyal ve manevî etkiler oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Nitel mülakatlar sonucu elde edilen veriler, MDR uygulamalarının personelin moral ve motivasyonunu desteklediğini, görev bilincini pekiştirdiğini, psikolojik dayanıklılığına katkıda bulunduğunu ve sosyal uyumunu kolaylaştırdığını göstermiştir. Bu bölümde söz konusu bulgular detaylı biçimde ele alınmakta; literatürdeki mevcut çalışmalarla karşılaştırılarak değerlendirilmektedir.

4.4.1. MDR Hizmetlerinin Psikolojik Etkileri: Moral, Motivasyon ve Dayanıklılık

Araştırma bulguları, MDR hizmetlerinin askerî personelin psikolojik iyi oluşunu desteklediğini ortaya koymaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğu, manevi danışmanlık oturumlarının stresle başa çıkma becerilerini geliştirdiğini, zihinsel olarak rahatlamalarına yardımcı olduğunu ve duygusal yüklerini hafiflettiklerini belirtmiştir. Özellikle zorlu görev koşullarında veya aileden uzak kalma, operasyonel stres gibi durumlarda MDR desteği alan personelin moral ve motivasyon düzeylerinde artış gözlemlendiği ifade edilmiştir. Nitel görüşmelerde bazı askerler, manevi rehberlik sayesinde iyimserlik ve umut duygularının pekiştiğini, bu sayede göreve daha pozitif baktıklarını aktarmıştır. Bu durum, maneviyatın psikolojik sağlamlığa katkı sağladığını belirten literatürle tutarlıdır. Nitekim maneviyatın, bireylerin yaşamlarında bir anlam ve amaç duygusu oluşturarak öznel iyi oluşu artırabileceği birçok çalışma tarafından vurgulanmıştır. Örneğin Holder ve arkadaşları (2010), maneviyatın kişiye “uğruna yaşanmaya değer” bir anlam duygusu kazandırarak mutluluğu ve tatmin duygusunu yükselttiğini belirtmektedir. Manevi inanç ve pratikler, kişinin hayatında belirsizliğe ve zorluğa karşı bir çerçeve sağlayarak depressif duygu durumunu azalttığı ve well-being düzeyini yükselttiği çeşitli çalışmalarda ortaya konmuştur (Holder et al., 2010; Yoon et al., 2015). Buna göre, manevi yönelimli yaşam biçiminin, anlam arayışı ve bulma süreçleri üzerinden, bireylerin daha dirençli ve umutlu hissetmelerine yol açtığı söylenebilir (Kara, 2024).

MDR hizmeti alan askerî personelin psikolojik dayanıklılık konusunda da güçlendiği, katılımcı beyanlarıyla anlaşılmaktadır. Birçok katılımcı, manevi danışmanlık sürecinde edindikleri iç görü ve manevî bakış açısının, zorluklar karşısında direnç göstermelerini kolaylaştırdığını ifade etmiştir. Örneğin, bir katılımcı travmatik bir olay sonrasında MDR desteği sayesinde “bu yaşadıklarımdan çıkarabileceğim bir ders ve hayır vardır” şeklinde düşündüğünü ve bu sayede toparlanabildiğini anlatmıştır. Bu ifade, acı verici deneyimlere anlam atfetme yoluyla

dayanıklılığın artabileceğini öne süren literatürle uyumludur. Gerçekten de dinî inançlar, bireylerin zorlukları farklı bir perspektiften görmesine yardımcı olarak yaşanan sıkıntılara anlam kazandırabilmektedir (Dein & Kimter, 2014). Dein ve Kimter'in (2014) belirttiği üzere, inanç sistemi acı verici olayları bütünüyle olumsuz olarak görmek yerine onları eğitici bir tecrübe olarak değerlendirmeyi mümkün kılabilir. Nitekim katılımcılar da MDR sohbetlerinde ele aldıkları Kur'an kıssaları, manevî prensipler veya dualar sayesinde yaşadıkları zorlukları “bir imtihan” veya “geçecek bir süreç” şeklinde konumlandırabildiklerini, bunun da kaygı ve çaresizlik duygularını azalttığını belirtmişlerdir. Bu bulgu, maneviyatın anlam verme yoluyla psikolojik sağlamlığa katkı sunduğu yönündeki genel literatürü desteklemektedir (Holder et al., 2010; Cotton vd., 2005, akt. Holder vd., 2010). Manevi danışmanlık oturumlarında edinilen manevi bakış açısının, askerlerin belirsizliği tolere etme ve umudunu koruma becerilerini artırdığı anlaşılmaktadır.

Araştırmaya katılan askerler, MDR hizmetlerinin moral ve motivasyon üzerinde belirgin bir olumlu etki yaptığını da vurgulamışlardır. Özellikle moral değerlerin yüksek tutulmasının kritik önem taşıdığı uzun süreli operasyonlar veya harekât alanlarında, manevi danışmanlık oturumlarının bir moral kaynağı olduğu ifade edilmiştir. Bir katılımcı, birliğinde düzenli olarak manevi içerikli sohbetler yapıldığında askerlerin motivasyonunun yükseldiğini, görevlerine daha istekle sarıldıklarını söylerken; bir diğeri, “manevi rehberimizle görüştüğümde içimdeki negatif duygular azalıyor, görevime odaklanmam kolaylaşıyor” şeklinde konuşmuştur. Bu anlatımlar, ordulardaki manevi rehberlik hizmetlerinin bir moral güçlendirici işlevi gördüğüne dair literatürü doğrular niteliktedir. Askerî ortamlarda moral ve manevi motivasyonun önemine dikkat çeken çalışmalar, dini-duygusal desteğin askerlerin savaşma azmi ve direnme kararlılığı üzerinde pozitif etki yaptığını belirtmektedir. Örneğin, Koç (2018) TSK benzeri kurumsal ortamlarda manevi değerlerin vurgulanmasının personelin moralini destekleyerek zor koşullara uyumunu kolaylaştırdığını belirtmiştir. Aynı şekilde, Yıldız (2020) da maneviyatın kriz anlarında iç motivasyon kaynağı olabildiğini ve bireylerin zorlu görevler karşısında anlam ve amaç duygularını canlı tuttuğunu ifade etmektedir. Bu araştırmanın bulguları da MDR hizmeti alan personelin, almayanlara kıyasla psikolojik açıdan daha motive ve dayanıklı hissettiklerini göstererek literatürdeki bu tespitlerle paralellik arz etmektedir.

4.4.2. MDR Hizmetlerinin Sosyal Etkileri ve Sosyal Uyum

MDR uygulamalarının sosyal etkileri, özellikle askerî birlik içindeki takım ruhu, ilişkiler ve sosyal uyum boyutlarında kendini göstermiştir. Katılımcıların ifadelerine göre, manevi

danışmanlık seansları ve manevi içerikli grup etkinlikleri (örneğin birlikte yapılan dualar, değerler eğitimi oturumları vb.), personel arasında iletişimi güçlendirmiş ve birlik içinde dayanışma duygusunu pekiştirmiştir. Bir astsubay, birliğinde hafta içi belirli günlerde gerçekleştirilen manevi danışmanlık grup seanslarının rütbe fark etmeksizin tüm personele açık olduğunu ve bu buluşmaların “herkesin birbirini daha iyi tanınmasını, dertlerini paylaşmasını sağladığını” dile getirmiştir. Bu sayede ast-üst ilişkilerinde iletişim kanallarının açıldığı, karşılıklı güven ve anlayışın arttığı belirtilmiştir. MDR hizmeti sayesinde oluşan ortak manevi payda, farklı geçmiş ve inanç yoğunluğuna sahip askerlerin bile bir araya gelerek ortak değerler etrafında buluşmasına vesile olmuştur. Böylece, birliğin kültürel iklimi olumlu yönde etkilenmiş; saygı, hoşgörü ve kardeşlik hisleri güç kazanmıştır. Bu durum literatürde maneviyatın sosyal bütünleşme fonksiyonuyla açıklanmaktadır. Holder ve arkadaşlarına (2010) göre maneviyat, sadece bireysel anlam yaratmakla kalmaz, aynı zamanda sosyal entegrasyon ve destek mekanizmalarını da güçlendirir. Manevi paylaşımlar, insanlar arasında kabul, onaylanma ve aidiyet duygularını besleyerek grup içi bağlılığı artırmaktadır. Nitekim çalışmamızda da MDR oturumlarına katılan askerlerin birbirlerini dinleme, empati kurma ve zor zamanlarda destek olma konusunda daha istekli hale geldikleri yönünde gözlemler rapor edilmiştir. Bu bulgu, maneviyatın pro-sosyal davranışları ve olumlu sosyal normları teşvik ettiğini belirten literatürü teyit etmektedir (Holder et al., 2010; Koç & Gültaş, 2021).

Özellikle ortak manevi faaliyetlerin (örn. kandil gecelerinde yapılan manevi programlar, şehitler için okunan dualar vb.) birliğin kenetlenmesine katkı sunduğu dile getirilmiştir. Bazı katılımcılar, bu tür etkinliklerin bir *biz duygusu* yarattığını ve askerî değerlerle manevi değerlerin bütünleştiği bir ortam sağladığını aktarmıştır. Bunun sonucunda, ortak manevi değerlerle beslenen bir takım ruhunun geliştiği ve bunun da operasyonel etkinliğe dolaylı olarak yansıdığı ifade edilmiştir. Literatürde de manevi rehberlik hizmetlerinin kurum içindeki sosyal uyum süreçlerine katkı sağladığı belirtilmektedir. Koç ve Gültaş (2021), MDR hizmeti sunan birimlerin hastane, hapishane, öğrenci yurdu gibi kurumsal ortamlarda bireylerin kuruma adaptasyonuna ve toplumsal uyum süreçlerine yardımcı olmayı hedeflediğini vurgular. Benzer şekilde, TSK bünyesindeki MDR faaliyetlerinin de birliğe yeni katılan personelin ortama uyum sağlamasını kolaylaştırdığı, disiplin sorunlarını azalttığı yönünde katılımcı görüşleri mevcuttur. Örneğin bir bölük komutanı, bir manevi danışmanın birliğinde görevlendirilmesinden sonra erlerin sorunlarını daha rahat dile getirmeye başladığını, bu sayede küçük sorunların büyümeden çözüldüğünü ve grup içi huzurun korunduğunu ifade etmiştir. Bu tür gözlemler, MDR hizmetlerinin sosyal uyum ve kurum iklimi üzerindeki olumlu etkisine işaret eden

Harputlu (2023) ve Yıldız (2020) gibi çalışmaların bulgularıyla da örtüşmektedir. Harputlu (2023), gaziler üzerinde yaptığı çalışmada manevi danışmanlık ihtiyacının karşılanmasının bireylerin toplumla bütünleşmesine katkı sağladığını; Yıldız (2020) ise manevi rehberliğin kriz dönemlerinde insanlar arası dayanışma ve yardımlaşma davranışlarını artırdığını belirtmiştir. Dolayısıyla, TSK özelinde elde edilen veriler, MDR hizmetlerinin bir yandan birlik içi sosyal desteği artırdığını, diğer yandan personelin sivil hayata ilişkin sosyal beklenti ve kaygılarını da ele alarak genel sosyal uyumunu güçlendirdiğini göstermektedir.

4.4.3. Manevî İyilik Hali ve Görev Bilinci Üzerindeki Etkiler

MDR hizmetlerinin bir diğer önemli boyutu, askerî personelin manevî iyilik haline ve bunun meslekî tutumlarına yansımaya ilişkin etkileridir. Katılımcılar, manevi danışmanlık sayesinde maneviyatlarını canlı tuttuklarını, bu durumun da görevlerine bakış açılarını olumlu yönde etkilediğini belirtmişlerdir. Özellikle görev bilinci ve mesleki aidiyet konusunda manevi rehberliğin katkısı, mülakatlarda sıkça dile getirilmiştir. Askerler, yaptıkları görevin sadece dünyevi bir sorumluluk değil, aynı zamanda manevî bir vazife olduğunu daha derinden idrak ettiklerini ifade etmişlerdir. Örneğin bazı katılımcılar, vatan savunmasını imanî bir perspektifle ele alarak “Peygamber Ocağı” olarak nitelenen orduda hizmet etmenin onlar için manevi bir şeref kaynağı olduğunu dile getirmiştir. MDR seanslarında ele alınan sabır, fedakârlık, adalet, cesaret gibi ahlaki ve manevî değerlerin hatırlatılması, personelin kendi görevini bu değerlerle bağlantılı görmesine yardımcı olmuştur. Bu sayede günlük rutinin içinde yıpranma veya anlam erozyonu yaşayan personel, görevine dair yeniden anlam kazanma fırsatı bulmuştur. Bir asker, “Manevi danışman bana yaptığımız işin ne kadar değerli ve kutsal olduğunu hatırlattı; artık nöbet tutarken bile daha bilinçliyim, iç motivasyonum arttı” diyerek MDR’nin görev bilinci üzerindeki etkisini özetlemiştir. Bu bulgu, işe anlam yüklemenin motivasyon ve görev performansı üzerindeki önemini ortaya koyan literatürle uyumludur. Yoon ve arkadaşlarının (2015) çalışmalarında belirttikleri üzere, maneviyat ve dindarlık, bireylerde yaşam amacını ve eudaimonik iyi oluşu güçlendirmekte; bunun bir yansıması olarak da kişiler yaptıkları işe daha fazla anlam atfetmektedir. Mevcut çalışmada da MDR hizmeti alan askerlerin, hizmet etmeye yönelik içsel bir motivasyon ve adanmışlık duygusu geliştirdikleri, mesleklerine yalnızca bir iş olarak değil, aynı zamanda bir manevî sorumluluk olarak baktıkları anlaşılmaktadır.

Katılımcıların birçoğu, MDR’nin ahlaki rehberlik boyutunun kendilerine fayda sağladığını belirtmiştir. Özellikle genç er ve erbaşılar, manevi danışmanlarıyla yaptıkları görüşmelerde sadece dinî bilgiler edinmediklerini, aynı zamanda doğru ile yanlış ayırt etme, kararlarında etik

ilkelere bağı kalma konularında da rehberlik aldıklarını söylemişlerdir. Bu durum, askeri disiplin ve etik değerlere uyum açısından da önem taşımaktadır. Nitekim bazı katılımcılar, MDR sayesinde *harama helale dikkat etme, kul hakkı gözetme* gibi dinî-ahlaki prensiplerin hatırd tutulduğunu, bunun da istenmeyen davranışların azalmasına yardımcı olduğunu dile getirmiştir. Dolayısıyla MDR hizmetleri, personelin manevî muhasebe yapmasına imkân tanıyarak öz denetimini geliştirmekte ve görevini icra ederken ahlaki pusulasını sağlam tutmasına destek olmaktadır. Koç ve GÜltaş'ın (2021) analizine göre, MDR alanında yürütölen çalışmaların bir kısmı manevi değerlerin bireylerin davranışlarına etkisini incelemiş ve maneviyat temelli danışmanlığın pozitif karakter özelliklerini ve erdemleri teşvik ettiğini ortaya koymuştur. Bizim bulgularımız da bu görüşü desteklemekte; manevi danışmanların özellikle dürüstlük, sadakat, vatanseverlik, takım arkadaşlarına bağılılık gibi askerî erdemleri dini-manevi bir çerçevede yeniden vurguladıkları ve personelin bu erdemleri içselleştirmesine katkıda bulundukları anlaşılmaktadır. Beşikçi (2017) tarafından vurgulanan, orduda manevi değerlerin kurumsal kültürün bir parçası haline gelmesinin moral-motivasyon ve disiplin üzerindeki olumlu etkileri, TSK özelindeki bu çalışma ile de teyit edilmektedir. Sonuç olarak, MDR hizmetleri askerî personelin hem manevî iyilik halini desteklemekte (örneğin inançlarını uygulama imkânı bularak ruhen huzur duymaları) hem de bu manevi tatminin bir sonucu olarak görevlerine daha yüksek bir şuur ve adanmışlıkla yaklaşmalarını sağlamaktadır.

4.4.4. MDR Hizmetlerinin Geleceğı: Sistematikleşme, Uluslararası Örnekler ve Personel Niteliğı

Katılımcılar, mevcut MDR hizmetlerinin genel olarak olumlu etkilerini dile getirirken, bu hizmetlerin gelecekte daha etkili olabilmesi için çeşitli önerilerde de bulunmuşlardır. Tartışmanın bu kısmında, katılımcıların öne çıkardığı üç temel öneri boyutu ele alınmaktadır: hizmetlerin sistematikleşme ihtiyacı, uluslararası uygulamalardan faydalanma ve MDR personelinin niteliğinin artırılması.

Sistematikleşme ve Kurumsallaşma: Birçok katılımcı, TSK'daki MDR uygulamalarının daha kurumsal bir yapıya kavuşturulması gerektiğini vurgulamıştır. Halihazırda yürütölen manevi danışmanlık faaliyetlerinin yer yer kişisel inisiyatiflere dayalı olduğı, bir kısım birliklerde çok aktif ve planlı şekilde sürerken, bazı birliklerde ise henüz sistematik biçimde uygulanmadığı belirtilmiştir. Bu durum, hizmetlerin standart bir çerçevede sunulması ve tüm personele ulaşması önünde engel teşkil etmektedir. Katılımcılar, MDR'nin kurumsal düzeyde tanımlanmış görev, yetki ve sorumluluklarla bir sistem haline getirilmesini önermektedir.

Örneğin, bir subay her tugayda kadrolu bir manevi danışman subayın bulunmasının ve bu görevin görev tanımlarının MSB yönergeleriyle netleştirilmesinin önemine değinmiştir. Bir diğer katılımcı, MDR hizmetlerinin sürekliliğinin personel rotasyonuna bağlı kalmaması için ordu içinde ayrı bir “manevi rehberlik birimi” kurulmasını teklif etmiştir. Bu öneriler, literatürde MDR hizmetlerinin kurumsallaşmasına dair vurgularla örtüşmektedir. Koç ve Gölbaş (2021), Türkiye’de MDR uygulamalarının henüz yeni olduğunu ve bu nedenle sürecin kritik bir aşamada bulunduğunu belirtir; uygulamanın kurumsal, hukuki, toplumsal ve dinî-manevî alanlardaki sorunlarının gerçekçi ve sistematik bir zeminde çözülmesi gerektiğini vurgular. Mevcut çalışmanın bulguları da bu gerekliliği doğrular niteliktedir. Katılımcılar, MDR’nin TSK bünyesinde kurumsal olarak yapılandırılması halinde hizmetin kalitesinin ve sürekliliğinin artacağı, personel üzerinde ölçülebilir ve sürdürülebilir kazanımlar sağlanacağı kanısındadır. Kara’nın (2024) Türkiye’de MDR’nin meşruiyeti üzerine yaptığı çalışma da benzer biçimde, bu alandaki hizmetlerin yasal ve kurumsal çerçevesinin netleşmesine duyulan ihtiyaca işaret etmektedir. Özellikle psikologlar, psikiyatristler ve ilahiyatçılar arasındaki görev paylaşımının, etik protokollerin belirlenmesinin ve hizmet standartlarının oluşturulmasının MDR’nin başarısı için elzem olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla, sistematikleşme, gerek bu araştırmanın katılımcı önerileri gerekse literatür verileri ışığında, MDR hizmetlerinin geleceğinde temel bir adım olarak görünmektedir.

Uluslararası Örneklerden Faydalanma: Katılımcılar, TSK bünyesinde MDR’nin gelişimi için yurtdışındaki askeri manevi danışmanlık uygulamalarının incelenmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Özellikle uzun yıllardır askerî manevî danışmanlık (askerî papazlık/chaplaincy) kurumuna sahip orduların deneyimlerinden yararlanmanın faydalı olacağı belirtilmiştir. Bir katılımcı, NATO müttefikleri içinde pek çok ülkede askeri papazların bulunduğunu ve bunların hem moral hem danışmanlık hizmeti sunduğunu hatırlatarak, “Bizde de benzeri bir yapılanma kurulurken onların asırlık tecrübeleri göz önünde bulundurulmalı” demiştir. Nitekim Batı ordularında manevi rehberlik hizmetleri yaklaşık iki asırdır kurumsal bir gelenek halini almıştır (Koç, 2018; Kara, 2024). Örneğin ABD ve İngiltere ordularında chaplain olarak adlandırılan din görevlileri, profesyonel askerî personel olarak birliklerde görev yapmakta ve askerlere manevi danışmanlık sağlamaktadır. Bu ülkelerdeki uygulamalar, çokkültürlü ve çokdinli ortamlarda farklı inanç mensuplarına hitap edebilecek bir manevi danışmanlık sistemi kurulmasının mümkün olduğunu göstermektedir. Katılımcılar da TSK’nın benzer şekilde, farklı inanç ve değerlere sahip personelin hassasiyetlerini gözeten kapsayıcı bir MDR modeli geliştirmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Ayrıca, uluslararası örneklerin eğitim ve sertifikasyon konularında da yol gösterici olabileceği ifade edilmiştir. Avrupa ülkelerinde manevi bakım

hizmeti verenlerin klinik pastoral eğitim aldığı veya sertifika programlarına tabi tutulduğu bilinmektedir. Bu tür uygulamalar, hizmet standardını yükseltmekte ve meslek mensuplarının yetkinliğini belgelendirmektedir. Katılımcılar, Türkiye’de de MDR görevlilerinin benzeri eğitim programlarından geçirilmesi ve gerekirse yurt dışı eğitim imkanlarının değerlendirilmesi önerisinde bulunmuştur. Literatürde, dünya çapındaki MDR uygulamalarının Türkiye için mukayeseli bir perspektifle ele alınması gerektiği daha önce de dile getirilmiştir (Beşikçi, 2017; Koç, 2018). Koç (2018) özellikle İskoçya örneğini ele aldığı bir çalışmada, manevi danışmanlığın farklı kültürlerdeki uygulamalarını karşılaştırmış ve Türkiye’de özgün fakat evrensel standartlara duyarlı bir model geliştirilmesinin önemine değinmiştir. Bu araştırmanın katılımcıları da benzer şekilde, uluslararası iyi uygulama örneklerinin göz önünde bulundurulması gerektiğini belirterek literatürdeki bu önerilere pratik bir destek sunmaktadır.

Personel Niteliği ve Eğitim: MDR hizmetlerinin etkililiğini belirleyen en önemli faktörlerden birinin, bu hizmeti sunan personelin niteliği olduğu hem literatürde vurgulanmakta hem de katılımcı görüşlerinde açıkça ortaya çıkmaktadır. Katılımcılar, MDR görevlilerinin (manevi danışman subaylar veya görevlendirilen din görevlileri) alanında yetkin, hem dinî bilgiye hem de psikolojik danışmanlık becerilerine sahip kişiler olması gerektiğini özellikle belirtmişlerdir. Bazı olumsuz deneyimler paylaşan katılımcılar, yeterli eğitim almamış veya askerî ortamın şartlarını bilmeyen kişilerin MDR adı altında görev yapmasının, istenen faydayı sağlayamadığı gibi zaman zaman güvensizlik yarattığını aktarmıştır. Örneğin, bir asker “İlk atanan manevi rehberimiz çok gençti ve askerlikle ilgili hiçbir şey bilmiyordu, bize nasihat vermeye kalkınca ters tepti” diyerek bu noktaya dikkat çekmiştir. Buna karşın, deneyimli ve donanımlı bir MDR personeli ile çalıştıklarında sonucun çok olumlu olduğunu belirtenler de olmuştur. Bu bağlamda, tüm katılımcılar MDR personelinin seçimi ve eğitimi konusunun kritik olduğunda hemfikirdir. Manevi danışmanların mutlaka özel bir eğitim sürecinden geçerek atanması, katılımcıların başlıca önerisidir. Bu eğitim sürecinin hem ilahiyat bilgisi hem de psikoloji, askerî kültür, iletişim becerileri gibi konuları kapsaması gerekliliği vurgulanmıştır. Literatür incelendiğinde, benzer önerilerin çeşitli kurumsal MDR uygulamaları için yapıldığı görülür. Cezaevlerinde yürütülen manevi rehberlik hizmetlerine dair bir çalışmada, bu hizmeti yürüten vaizlerin “alana dair uzmanlık eğitimi almış personelden seçilmesi” gerektiği açıkça belirtilmiştir. Bu öneri, TSK bağlamındaki katılımcı görüşleriyle tamamen örtüşmektedir. Nitekim Koç ve GÜLDAŞ (2021), pek çok üniversitede MDR’nin ders olarak okutulduğunu ve tezli/tezsiz yüksek lisans programlarının açıldığını, ayrıca çeşitli kurumlarda protokollerle MDR faaliyetlerinin yürütüldüğünü rapor etmektedir. Bu gelişme, MDR personelinin niteliğini

artırmak için önemli bir adım olmakla birlikte, katılımcılar halen saha tecrübesi ve askeri bağlam bilgisi konularının altını çizmektedir. Bu doğrultuda, TSK’da görevlendirilecek manevi danışmanların temel askerlik eğitimi konusunda bilgilendirilmeleri ve ordu yaşamının dinamiklerine dair oryantasyon programlarına tabi tutulmaları da önerilmektedir.

Genel olarak, katılımcıların MDR hizmetlerinin geleceğine yönelik paylaştığı görüşler, literatürde vurgulanan gereklilik ve önerilerle büyük ölçüde paraleldir. MDR’nin kurumsal yapısının güçlendirilmesi, uluslararası bilgi birikiminden yararlanılması ve insan kaynağının nitelikli hale getirilmesi, hem bu araştırmanın hem de önceki çalışmaların altını çizdiği unsurlar olarak öne çıkmaktadır (Koç, 2018; Koç & Güldaş, 2021; Kara, 2024; Beşikçi, 2017). Bu bağlamda, TSK’da MDR hizmetlerinin kurumsal bir program dahilinde süreklilik kazanması ve etki analizlerinin yapılarak sürekli iyileştirmeye tabi tutulması önerilebilir. Katılımcıların da belirttiği üzere, sistematik bir MDR modeli sayesinde askerî personelin moral-motivasyon, görev bilinci, psikolojik dayanıklılık ve sosyal uyum açılarından desteklenmesi kurumsal bir çerçeveye oturacak; böylece bireysel faydanın yanı sıra TSK’nın genel verimliliği ve insan kaynağının iyi oluşu açısından da önemli kazanımlar elde edilebilecektir.

Sonuç olarak 20 katılımcıyla gerçekleştirilen nitel mülakatlardan elde edilen bulgular derinlemesine incelenerek MDR hizmetlerinin askerî personel üzerindeki psikolojik, sosyal ve manevi etkilerini akademik bir yaklaşımla değerlendirmiştir. Sonuçlar, MDR hizmetlerinin personelin moralini yükseltme, motivasyonunu artırma, görevine anlam ve adanmışlık katma, stresle başa çıkma ve psikolojik dayanıklılığı güçlendirme, birlik içinde sosyal uyumu pekiştirme gibi çok boyutlu faydalar sağladığını göstermektedir. Bu etkiler, literatürde manevi danışmanlık ve manevi iyi oluş arasındaki pozitif ilişkiye dair bulgularla genellikle uyumludur (Holder et al., 2010; Dein & Kimter, 2014; Yoon et al., 2015). Bununla birlikte, MDR hizmetlerinin tam potansiyeline ulaşabilmesi için kurumsal ve yapısal bazı adımların gerektiği söylenebilir. Katılımcı görüşleri ve ilgili literatür ışığında, MDR’nin TSK’da kurumsal olarak yerleşmesi, uluslararası tecrübelerden öğrenilerek kendini geliştirmesi ve özellikle insan kaynağının niteliğine yatırım yapılması gelecekteki başarısı açısından kritik görülmektedir. Son tahlilde, maneviyatın ruh sağlığı ve askerî işlevsellik üzerindeki olumlu etkileri hem bu çalışmada hem de genel literatürde ortaya konmuş olup, bu durum TSK bünyesinde MDR hizmetlerinin neden önemli ve gerekli olduğuna dair güçlü bir gerekçe sunmaktadır. Bu alanda yapılacak ileriki çalışmalar, MDR uygulamalarının nicel çıktıları, uzun vadeli etkileri ve olası geliştirme alanları üzerine odaklanarak literatürü daha da zenginleştirecek ve uygulamaya yön verici olacaktır. Böylece, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin askerî personelin

bütüncül iyilik haline katkıları daha iyi anlaşılacak ve bu hizmetlerin en verimli şekilde sunulabilmesi için gerekli düzenlemeler bilimsel veriler ışığında hayata geçirilebilecektir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmanın temel amacı, dünyada uygulanan askerî manevî danışmanlık hizmetlerini farklı ülkeler üzerinden karşılaştırmalı olarak incelemek ve geçmişte temelleri atılmış, günümüzde ise yeniden faaliyete geçmiş olan Din İşleri ve Moral Subaylığı'nın akademik temellerinin oluşturulmasına katkı sağlamaktır. Modern orduların yalnızca fiziksel yeterliliğe değil, aynı zamanda psikolojik sağlamlık ve manevî direnç gibi çok katmanlı insan kaynağı faktörlerine de önem verdiği bir dönemde, TSK içinde giderek kurumsallaşan MDR hizmetlerinin nasıl algılandığı, ne tür ihtiyaçlara karşılık verdiği ve hangi açılardan geliştirilmesi gerektiği araştırmanın temel problem alanını oluşturmaktadır. Özellikle askerî yaşam gibi yüksek disiplin, yoğun stres, aidiyet ve sorumluluk duygularının belirleyici olduğu bir bağlamda, bireylerin içsel denge ve ruhsal bütünlük arayışı daha görünür hâle gelmekte, bu da manevî danışmanlık uygulamalarını hem bireysel hem de kurumsal bir ihtiyaç olarak öne çıkarmaktadır. Araştırmanın amacı, MDR hizmetlerinin yalnızca bireysel deneyim düzeyinde değerlendirilmesiyle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda bu hizmetlerin askerî yapı, kurum kültürü ve profesyonel görev anlayışıyla nasıl bir etkileşim içinde olduğunu ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu doğrultuda araştırma, MDR uygulamalarının askerler üzerindeki olası etkilerini çok boyutlu bir perspektifle analiz etmeyi hedeflemiştir. Bu çok boyutlu analiz, bireylerin moral ve motivasyon düzeyleri üzerindeki etkilerinden sosyal uyum süreçlerine, görev bilinci ve anlam arayışından psikolojik dayanıklılığa kadar geniş bir alanı kapsamaktadır. Bu yönüyle çalışma, hem MDR hizmetlerinin mevcut işlevselliğini hem de bu hizmetlerin gelecekteki gelişim alanlarını değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır.

Araştırma kapsamında nitel araştırma yöntemi tercih edilmiş ve çalışmanın temel veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşmeler kullanılmıştır. Bu yöntem aracılığıyla, katılımcıların MDR hizmetlerine yönelik düşünce, deneyim ve kanaatleri derinlemesine bir şekilde incelenmiştir. Görüşmeler, katılımcıların kendi yaşam deneyimlerine ve gözlemlerine dayalı olarak MDR hizmetlerini nasıl algıladıklarını ortaya koymaya yönelik tasarlanmış ve bu doğrultuda esnek ancak belirli bir mantıksal çerçevede yürütülmüştür. Katılımcıların MDR hizmetinden doğrudan yararlanma şartı aranmadığı için, hem bu hizmetlerle birebir temas kurmuş bireylerin hem de hizmeti dolaylı yollarla tanımış veya hakkında kanaat geliştirmiş olanların görüşlerine başvurulmuştur. Bu da araştırmanın yalnızca yaşanmışlıklarla değil, aynı zamanda toplumsal ve kurumsal algılarla da beslenmesini sağlamıştır.

Görüşmelerden elde edilen veriler, tematik analiz yöntemiyle çözümlenmiş ve belirli ana temalar etrafında sınıflandırılarak yorumlanmıştır. Bu temalar, MDR hizmetlerinin psikolojik,

sosyal ve manevî etkileri ile gelecekteki gelişim alanları olarak iki ana başlık altında yapılandırılmıştır. Her bir tema altında, katılımcıların ifade ettikleri ortak görüşler, dikkat çektikleri eksiklik ya da ihtiyaçlar analiz edilmiştir. Katılımcı ifadeleri sonucu elde edilen bulgular neticesinde askerlik sürecinde yalnızlık, belirsizlik, görev baskısı ve aidiyet gibi duygularla başa çıkmada MDR hizmetlerinin destekleyici bir işlev gördüğünü; aynı zamanda inanç temelli rehberlik yoluyla bireylerin yaşadıkları zorlukları anlamlandırmalarına yardımcı olduğunu ortaya koymuştur. Bununla birlikte, hizmetin henüz her birime eşit düzeyde ulaşamaması, sistematik bir yapının tam olarak tesis edilememiş olması ve profesyonel kadro eksikliği gibi sorunlara da dikkat çekilmiştir. Bu bulgular, araştırmanın hem mevcut durumu tespit eden hem de geleceğe yönelik yapılandırmacı yaklaşımlar geliştiren bir yönü olmasını sağlamıştır. Bu doğrultuda, Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde yürütülen MDR hizmetlerinin kurumsal bir yapıya kavuşturulması ve uygulamada karşılaşılan sorunlara yönelik çözüm önerilerinin gerçekleştirilmesi önem arz etmektedir. Katılımcıların değerlendirmelerine dayanarak, TSK'ya ait MDR önermelerinin hayata geçirilmesi, sistemin kalıcılığı ve etkinliği açısından belirleyici olacaktır.

Sonuç olarak, bu araştırma kapsamında elde edilen bulgular, MDR hizmetlerinin askerî yaşamda işlevsel bir danışmanlık alanı olarak ortaya çıktığını; ancak bu alanın daha kurumsal, kapsayıcı ve bilim temelli bir çerçevede geliştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Araştırma, aynı zamanda bu hizmetlerin sadece dinî değil, psikolojik ve sosyolojik boyutlarıyla da ele alınmasının önemini vurgulamakta; dolayısıyla disiplinler arası iş birliği temelli yapılanmalar için bir zemin sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- AAPC. (2024). *Günümüzde pastoral danışmanlık*. <http://www.aapc.org/about-us/pastoral-counseling-today.aspx>
- ACPE. (2024). *Klinik dini danışmanlık hareketi*. <https://www.acpe.edu/Biz%20Kimiz/akreditasyon>
- Akbıyık, M. N. (2006). *Dünya ordularında din subaylığı raporu*. ÖNDER İmam Hatipliler Derneği. <https://www.onder.org.tr>
- Anadolu Ajansı. (2023, Ocak 5). *Hollanda'da manevi rehberler terapilere katkı sağlıyor*. <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/hollandada-manevi-rehberler-terapilere-katki-sagliyor/2789999>
- Anadolu Ajansı. (2023). *Kahramanmaraş'ta 7,7 ile 7,6 ve Gaziantep'te 6,5 ile 6,4 büyüklüğünde deprem*. <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/kahramanmarasta-7-7-ile-7-6-ve-gaziantep-te-6-5-ile-6-4-buyuklugunde-deprem/2807085>
- Apaydın, H. (2010). “Ruh sağlığı-Din İlişkileri Araştırmalarına Bir Bakış.” *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 62-64.
- Arı, H. “Harp Okulları Kanunu Tasarısı ve Milli Savunma ve Milli Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor ve Plan ve Bütçe Komisyonları Raporları,” *TBMM Tutanak Dergisi* , C.32. Dönem 21, Yasama Yılı 2 Birleşim 93, Oturum 2, 11.05.2000, s. 407-408.
- Arslan, Y., & Gökçe, M. (2021). Manevi danışmanlık uygulamalarında etik ve akademik standartlar. *Dinî Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 6(2), 87–104.
- Ayten, A.vd. (2012). “Dini Başa Çıkma, Şükür ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi: Hastalar, Hasta Yakınları ve Hastane Çalışanları Üzerine Bir Araştırma.” *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 12(2), 45-79.
- Babaoğlu, A. (2002). *Psikiyatri Tarihi*. İstanbul: Okyanus Us Yayınları
- Baş, S. (2019). “Manevi Danışmanlıkta Duanın Bir Destekleme Yöntemi Olarak Kullanımı.” *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 338.
- Behlin D. “The Role of the Military Chaplain in Times of Crisis”. (Master’s Thesis, Regent University, School of Divinity, 2021), s. 1-72.
- Beşikçi, M. (2017). Askerlikte manevi değerlerin rolü: Disiplin ve görev sadakati açısından bir inceleme. *Askerî Psikoloji Dergisi*, 9(1), 45–68.
- Beşikçi, M. (2016). “Askeri Modernleşme, Askeri Disiplin ve Din: Düzenli Kitle Orduları Çağında Osmanlı Ordusunda Tabur İmamları.” *Akademik İncelemeler Dergisi*, 11(1).
- Beşikçi, M. (2017). *Askeri modernleşme, askeri disiplin ve din: Düzenli kitle orduları çağında Osmanlı ordusunda tabur imamları*. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 11(1). <https://doi.org/10.17550/aid.15258>

- Beşikçi, M. (2017). “Askeri Modernleşme, Askeri Disiplin ve Din: Düzenli Kitle Orduları Çağında Osmanlı Ordusunda Tabur İmamları.” Akademik İncelemeler Dergisi, sy 1 (2016). <https://doi.org/10.17550/aid.15258> .
- Beydili, K. (1995). Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishane Matbaası ve Kütüphanesi (1776-1826).
- Bilgin, A. (2014). “Din, Dindar, Dindarlık; Özeleştiril Bir Değerlendirme.” Anemon MŞÜ Sosyal Bilimler Dergisi.
- Birgivi, İ. (Kadıze İstanbullu Ahmed b. Muhammed Emin) (1970). Birgivi Vasiyetnamesi Kadıze Şerhi (çev. A.F).
- Bostan, İ. (1992). Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ceylan, Y. ve M. Özaydın, (2020). “Manevi danışmanlıkta değer algısı.” Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, s.285.
- Chen, WK (2003), Doğrusal Ağlar ve Sistemler.
- Clausewitz, C. von (2015). Savaş Üzerine, çev. Selma Koçak, İstanbul: Doruk Yayınları, 2015, s. 143-49.
- Coştu, K. (2020). 1826'dan 1945'e Askerin Din Eğitimi ve Din Dersi Kitapları. Ankara: Araştırma Yayınları, 2020.
- Çağlan, K. ve G. Göcen (2020). “Psikolojik yardım almanın dini/manevi açıdan damgalanması ve bu sürecin yaşayanların manevi danışmanlık hizmetlerinden beklentileri.” Değerler Eğitimi Dergisi, 18(39), s.137-172. <https://doi.org/10.34234/ded.617263>
- Dein, S., & Kimter, N. (2014). *Din, maneviyat ve depresyon: Tetkik ve tedavi için öneriler*. Eker Akademi Dergisi. <https://doi.org/10.1080/13674676.2014.922739>
- Deniz Mektepleri Tarihçesi: 1928-1939 (1941). İstanbul: Deniz Matbaası.
- Demir, H. (2023). *Hastanelerde manevi danışmanlık uygulamalarının sosyal uyum üzerindeki etkileri* [Yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi]. Uludağ Üniversitesi Açık Erişim Sistemi.
- Demir, H. (2023). Hastane manevi danışmanlık uygulamalarının sosyal uyuma katkısı. Manevi Bakım ve Danışmanlık Araştırmaları Dergisi, 11(3), 203–225.
- Demirtaş, (2019). “Diyanet işleri Başkanlığı’nın Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri”.
- Derya Geçili, “XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti Donanmasına İmam Tayin Edilmesi”, İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi 2 (2017): 4.
- Din Hizmetleri Raporu (2013). Yıllık Rapor. [Çevrimiçi]. Erişim . <http://www2.diyanet.gov.tr> , (01.02.2018).

Din Hizmetleri Raporu (2014). Yıllık Rapor

Din Hizmetleri Raporu (2015). Yıllık Rapor. [Çevrimiçi]. Erişim <http://www2.diyaret.gov.tr> , (01.02.2018).

Din Hizmetleri Raporu (2016). Yıllık Rapor. [Çevrimiçi]. Erişim <http://www2.diyaret.gov.tr> , (01.02.2018).

Doğan, T. (2006). “Üniversite öğrencilerinin İyilik Halinin 'Maneviyat ve Serbest Zaman' Boyutlarının İncelenmesi.” Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 3(26), 1-16

Döğüş, S. “Osmanlı Devleti'nde İmamlık (19. Yüzyıl İstanbul Örneği),” Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi.

Dönmez, M. (2021). “Belçika'da Müslüman Göçmenlere Hizmet Veren Manevi Danışmanların Eğitimi.” Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi, ss.34-36, 2021.

Dursun, N. “Evli ve Bekâr raporlarının Yaşamın Anlamı ve Maneviyat Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi,” Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, 2019.

Düzgüner, S.(2021). Maneviyat Algısı ve Yansımaları. İstanbul: Çamlıca Yayınları

Dziri, A., Lang, A., & Schmid, H. (2022). Muslimische Seelsorge: Etappen und Perspektiven. <https://doi.org/10.51363/unifr.szgp.2022.012d>

Ekin, Ü. (2008). “Osmanlı Ordusunda Ahlak Yükseltici Bir Kurum Olarak Ordu Şeyhliği.” Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Fen Edebiyat Dergisi, 10, ss.167-1

Ergeshov, E. (2011). “Kırgız Türklerinin tarihindeki müzikterapi uygulamaları ve maneviyat ilişkisi.” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi.

Gerard, E. (2013). Psikolojik Danışma Becerileri, 3.Basım, Kaknüs Yayınları, Ankara. Göküş, Ş. ve Z. Yılmaz (2022). “Huzurevlerinde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmeti

Verilecek Bir Personelde Bulunması Gereken Vasıflar.” Bilimname Dergisi.

Es'ad, H. M. (1971). Dürri Yekta şerhi: Dinde seçme inciler (A. F. Meyan, Çev.). Bereket Yayınları.

Harper & Row (1984). Meadow, MJ ve RD Kahoe, Bireysel Yaşamlarda Din Psikolojisi, New York.

Harputlu, E. (2023). *Gazilerde travma sonrası stres bozukluğu ve manevi danışmanlık hizmetlerinin etkisi* [Doktora tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi Açık Erişim Sistemi.

Hayrettin, K. (2008). “Fransız Ordusunda Oniki İmam.” [Çevrimiçi]. Erişim adresi: www.hayrettinkaraman.net/makale/0276.htm

Holder, M. D., Coleman, B., & Wallace, J. M. (2010). Spirituality, religiousness, and happiness in children aged 8–12 years. Journal of Happiness Studies, 11(2), 131–150. <https://doi.org/10.1007/s10902-008-9126-1>

- Hökelekli, H. (2012). Din Psikolojisi.Eskisehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları. Işık, H. ve A. Demir (2012). Ceza İnfaz Kurumları Din Hizmetleri Rehberi, Ankara.
- İnam, A. (2017). “Türk Ordusunda İmamlık Müessesesi ve Çanakkale Muharebelerindeki Manevi Rolü.” Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 1(2)
- Ingier, M. (2020). "Die Schweizer Armeeseelsorge auf dem Weg in die multireligiöse Zukunft." IR Kağıtları, <https://www.akademi.edu/44179517/>
- İşbilen, N. (2023). “Manevi Danışmanlık Üzerine Fenomenolojik Bir Analiz.” Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
- Işık, H. ve A. Demir (2012). Ceza İnfaz Kurumları Din Hizmetleri Rehberi. Ank
- İsvicre Konfederasyonu “Die Sprachen–Fakten und Zahlen” [Çevrimiçi]. Erişim tarihi: 8.0
- Kaşgarlı Mahmud, (1985). Divanü Lügat-it-Türk (B. Atalay, Çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Kara, İ. (2016). Cumhuriyet Türkiye'sinde bir mesele olarak İslam 2. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kara, M. (2024). *Türkiye'de manevi danışmanlık hizmetlerinin meşruiyeti ve gelişimi: Uluslararası karşılaştırmalı bir analiz* [Yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi].
- Karaman, H. (2008, 23 Ağustos). Fransız ordusunda iki imam. Hayrettin Karaman, Erişim: <http://www.hayrettinkaraman.net/makale/0276>
- Kazıcı, Z. (2003). İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi. İstanbul: İFAV Yayınları. Kesgin, B. ve M. Erdem (2018). Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , s.70-72.
- Koç, M. (2012). “Manevi-Psikolojik Danışmanlık ile ilgili Batı'da Yapılan Bilimsel Çalışmaların Tarihi ve Literatürü (1902-2010).” Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, s.202.
- Koç, Y. (2018). Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin bireysel dayanıklılık üzerindeki etkisi. Maneviyat Araştırmaları Dergisi, 3(1), 34–60.
- Koç, R., & GÜLDAŞ, Y. (2021). Manevi danışmanlık hizmetlerinin bireylerin yaşamına etkisi: Bir SWOT analizi. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 2(1), 45-67.
- Koç Kanca, H. (2019). “Kurum Bakımı Altındaki Çocuklara Yönelik Din Hizmetleri - Uygulamalar- Yöntem ve Öneriler.” Diyanet İlmi Dergi, 123-153.
- Koç Kanca, H. (2022). “Temel Özellikleri Bağlamında Hastanelerdeki Manevi Danışmanlığın İlke ve Esasları.” Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (22), 406-423.
- Kore'de İlk Minare. [Çevrimiçi]. Erişim adresi: <https://www.yeniakit.com.tr/haber/korede-ilk-minare-557093.html>

- Kula, N. (2016). Manevi danışmanlıkta kullanılan bazı dini kavramların anlam alanı ve fonksiyonelliği. Ali Ayten vd. (Ed.), Manevi danışmanlık ve rehberlik (Cilt 1, ss. 45-61). İstanbul: Dem Yayınları.
- Longman-Metro (Türkçe Baskı). Büyük İngilizce-Türkçe-Türkçe Sözlük.
- Magezi, V. (2007). "Pastoral Danışmanlık: Afrika'da Tanısal ve Yorumlayıcı Bir Yaklaşım Doğru." In die Skriflig/In Luce Verbi , 41(4), ss.65.
- Mardin, Ö. F. Dinde Askerlik Kültürü: Dinde Hazar Sefer Harp ve Barış Hükümleri, s.8.
- Mindivanlı, E. (2008). *Kuruluş döneminde Osmanlı Devleti'nin kimlik siyaseti ve ideolojisi* [Yüksek lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Sözleri, M. S. (1964). Dünya ordularında din terbiyesi ve teşkilatı. İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü Dergisi, 2, 144. İstanbul: İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Holm, N. G. (2004). Din psikolojisine giriş (A. Bahadır, Çev.). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Ok, Ü. (2012). Dini danışmanlık: Tanımı ve tarihi. Altaş, N., & Köylü, M. (Ed.). Dini danışmanlık ve din hizmetleri içinde (ss. 38-58). Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Oates, W. (1974). Pastoral danışmanlık. Westminster John Knox Basın Yayıncılık.
- Özdoğan, Ö. (2006). "İnsanı Anlamaya Yönelik Bir Yaklaşım: Pastoral Psikoloji." Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, ss.132-133.
- Özgen, G. ve Z. Eminoğlu (2020). "Manevi Yönelimli Psikolojik Danışmanlık." H. Ekşi (ed.), Dini Gelenekler, İnançlar ve Manevi Yönelimli Danışmanlık, Ankara.
- Sakaoğlu, N. (2003). Osmanlı'dan günümüze eğitim tarihi. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Schmid, H. (2017). Der Pilotversuch muslimische Seelsorge im Testbetrieb Zürich: Schlussbericht zuhanden des Staatssekretariats für Migration. Universität Freiburg.
- Schowalter, M., & Murken, S. (2003). Religion und psychische Gesundheit – empirische Zusammenhänge komplexer Konstrukte. In Einführung in die Religionspsychologie (S. 147-148).
- Şahin, Z. (2021). Manevi bakım ve danışmanlık. Marmara Akademik Yayınları.
- Şenbaş, H. (2019). Psiko-sosyo-teolojik yaklaşımlar çerçevesinde manevi danışmanlık ve rehberliğin teorik temelleri ve pratik yansımaları [Yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Smith, J., R. Jones ve K. Trello (2004). "Kendi kendine iyileştirilmiş hata referansı ile veri iletişiminde uyarlanabilir filtreleme," IEEE Kablosuz İletişim Konferansı Bildirileri, s.65-68.
- Smith, R. (2017). The role of chaplains in modern armed forces: A comparative study. Military Psychology Review, 29(2), 145–166. <https://doi.org/10.1080/08995605.2017.1280140>

- Sözeri, M. (1964). Dünya ordularında din terbiyesi ve teşkilatı. İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü Dergisi, İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi, 93-164.
- Sözgün, Z. (2017). Dînî danışma ve rehberliğin hayatımızdaki yeri ve önemi. Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi, 3(1), 208-210.
- Tan, H. (1992). Psikolojik yardım ilişkileri: Danışma ve psikoterapi. M.E.B. Yayınları. “Türkiye Raporu” (02.07.2024). [Çevrimiçi]. Erişim adresi: [https://turkiyeraporu.com/]
- TRT Haber. (2023, Mart 10). *TSK’da manevi rehberlik hizmeti yaygınlaşıyor*. <https://www.trthaber.com/haber/gundem/tskda-mdryayginlasiyor.html>
- Turner, J. H. (1978). Sociology: Studying the human system. Goodyear Publishing Company, Inc.
- Turan, O. (2006). Türk cihan hâkimiyeti mefkûresi tarihi: Türk dünya nizamının millî, İslâmî ve insanî esasları (15. baskı). Ötüken Neşriyat.
- Tümer ve Küçük (2022). Dinler Tarihi. Ankara: Berikan Yayınevi Tümer (1994). “Din,” TDV İslâm Ansiklopedisi.
- Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı (2015). Hastanelerde Manevi Danışmanlık Sunmaya Yönelik İşbirliği Protokolü (HMDSYİP).
- Uker, Mustafa Birol (2010). “Tabur İmamlığından Ahlak Subaylığından.” Çanakkale 1915, 6(2010), 18-25.
- Uluslararası Sağlık Kurumları (WHO) vb. (Bkz. Dünya Sağlık Örgütü)
- Ustabası, N. K. (2015). Cezaevlerinde yürütülen din hizmetlerinin mahkûmlar üzerindeki psikososyal etkisi: Çanakkale cezaevleri örneği (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Vereinigung der Islamischen Organisationen in Zürich. (2023). Über uns. <https://vioz.ch/ueber-uns/>
- Williams, J. (2020). Spiritual care and military readiness: Perspectives from the US Army. Journal of Military Ethics, 19(1), 32–54. <https://doi.org/10.1080/15027570.2020.1716989>
- Yıldız, F. (2020). Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin yaşam doyumu üzerindeki etkisi. Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 5(2), 83–101.
- Yoon, E., Johnson, E. J., Kim, S. Y., & Shin, S. H. (2015). Relationships among religion, meaning-making and mental health. Journal of Religion and Health, 54(5), 1641–1657. <https://doi.org/10.1007/s10943-014-9981-6>
- Zengin, Z. S. (2009). II. Abdülhamid dönemi örgün eğitim kurumlarında din eğitimi ve öğretimi. Çamlıca Yayınları.

EKLER

Ek 1. Etik Kurul Onayı

PROTOKOL NO: 2024/254

ARAŞTIRMA BAŞLIĞI	Türk Silahlı Kuvvetleri Bünyesinde Yer Alan Manevi Danışmanlık Hizmetlerine Yönelik Çalışmaların İncelenmesi : Nitel Bir Araştırma
ARAŞTIRMANIN TÜRÜ	1-Yüksek Lisans Tez Çalışması 2-Nitel Araştırma
ARAŞTIRMACILAR	1-Sorumlu Araştırmacı : Oğuzhan KOÇ 2-Tez Danışmanı : Doç. Dr. Fatma BAYNAL
ETİK KURUL TÜRÜ	SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR ETİK KURULU
KARAR	Etik Onay Verilmesine Karar Verildi.

TARİH
11.03.2025

Prof. Dr. İsa KARAMAN
ETİK KURULLAR KOORDİNATÖRÜ

Ek 2. Gönüllü Katılım Onam Formu

Araştırmanın Başlığı:

Türk Silahlı Kuvvetleri Bünyesindeki Manevi Danışmanlık Hizmetlerinin İncelenmesine Yönelik Nitel Bir Araştırma

Araştırmacı:

Oğuzhan KOÇ / Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Din Psikolojisi Bilim Dalı – Yalova Üniversitesi,

Sayın Katılımcı,

Bu araştırma, Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde yürütülen Manevi Danışmanlık ve Rehberlik (MDR) hizmetlerine ilişkin deneyimlerinizi ve görüşlerinizi anlamaya yönelik olarak hazırlanmıştır. Çalışmanın amacı, MDR uygulamalarının askerî personel üzerindeki etkilerini çok yönlü olarak incelemektir.

Araştırma kapsamında sizinle yapılacak görüşme, yaklaşık 15-30 dakika sürecektir. Görüşme sırasında verdiğiniz bilgiler yalnızca bu akademik çalışma kapsamında değerlendirilecek; kimliğiniz gizli tutulacak ve hiçbir şekilde üçüncü kişilerle paylaşılmayacaktır. Görüşmeler ses kaydı alınmadan not tutularak yürütülecektir. Verileriniz anonimleştirilerek kullanılacaktır.

Bu araştırmaya katılım tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır. Görüşme sırasında dilediğiniz zaman soruları yanıtsız bırakabilir veya görüşmeden çekilebilirsiniz. Araştırmaya katılımınızdan dolayı herhangi bir maddi kazanç veya kayıp söz konusu değildir.

Gönüllü Katılım Beyanı:

Araştırmanın amacı, kapsamı ve gizlilik esasları tarafıma açıklanmıştır. Hiçbir zorlama olmaksızın kendi isteğimle bu araştırmaya katılmayı kabul ediyorum.

| Katılımcının Adı Soyadı |.....|

| İmza |.....|

| Tarih |.....|

Ek 3. Kodlama Tablosu

Bu bölümde araştırmada kullanılan temalar, her tema altındaki kategoriler ve bu kategorilere karşılık gelen kodlar tablolaştırılmıştır. Temalar, katılımcı görüşlerinin tekrarlı yapılar göstermesiyle nitel veri analizi yöntemi çerçevesinde türetilmiştir.

Tema 1: MDR Hizmetlerinin Etkileri

Kategori	Kod	İlgili Katılımcılar
Psikolojik Etkiler	Psikolojik sağlamlığa katkı sağlar	K1, K4, K10, K18, K20
Sosyal Etkiler	Birlik duygusunu güçlendirir	K10, K14, K17
Manevî Etkiler	Manevi destek sunar	K5, K8, K16, K19

Tema 2: MDR Hizmetlerinin Geleceği

Kategori	Kod	İlgili Katılımcılar
Yeni Bir Model İhtiyacı	Kurumsallaşma ihtiyacı	K2, K6, K11, K18
Uluslararası Deneyimlerin Takibi	Avrupa modelleri incelenmeli	K20
Personel Niteliği ve Farkındalık	Görevli personelin etkisi	K10, K12, K15

Ek 4. Örnek Kodlama Sayfası

Bu bölümde, katılımcılardan birine ait mülakat verilerinin ham hali ve yapılan kodlama örnek olarak sunulmuştur. Kodlama işlemi tematik analiz çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

Katılımcı: K3

“Zor zamanlarımda moral bulmamı sağladı.” → Kod: Moral desteği

“Askerlik sürecinde ruhsal olarak çok zorlandığım dönemler oldu.” → Kod: Ruhsal zorlanma

“Komutanla yaptığım bireysel görüşmeler bana iyi geldi.” → Kod: Bireysel danışmanlık faydası

“Ortak değerler üzerinden verilen eğitimler bizi birleştirdi.” → Kod: Ortak değerlerle bütünleşme

“Bu görüşmeler sayesinde kendi inancımı daha iyi anladım.” → Kod: İnanç temelli farkındalık

Katılımcı: K8

“Farklı inançlara sahip olan arkadaşlarımız da dikkate alındı.” → Kod: Kültürel ve inanç çeşitliliğine duyarlılık

“Eğitimlerde herkesin ortak noktada buluşması sağlandı.” → Kod: Ortak değerlerle kapsayıcılık

“MDR faaliyetleri sayesinde askerlik sürecini daha anlamlı geçirdim.” → Kod: Anlam kazandırma

“İnancım doğrultusunda verilen destek beni rahatlattı.” → Kod: İnanç temelli rahatlama

“Askerde yaşadığım sorunları paylaşabileceğim biri olması bana iyi geldi.” → Kod: Psikolojik destek ihtiyacı

Ek 5. Mülakat Soruları

Kendinizden biraz bahseder misiniz? (Medeni durumunuz, yaşınız vb.)

(MDR) ilgili bilgi veya deneyiminiz var mı? Varsa bu deneyimi nasıl edindiniz?

Sizin için “manevi danışmanlık” kavramı ne ifade ediyor?

Askerî personel için manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin önemini nasıl değerlendiriyorsunuz?

MDR hizmetlerinin, askerlerin ruh sağlığı ve motivasyonu üzerinde nasıl bir etkisi olduğunu düşünüyorsunuz?

Türkiye’de askerî manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin mevcut yapısını/gelişimini nasıl gözlemliyorsunuz?

Türkiye’de askerî manevi danışmanlık hizmetlerinde kullanılan yöntemlerin (bireysel görüşme, grup terapisi, ibadethane desteği, moral etkinlikler vb.) etkisini nasıl değerlendirirsiniz?

Toplumsal ve kültürel faktörlerin (örneğin dindarlık, aile yapısı, gelenekler) MDR hizmetleri üzerinde nasıl bir etkisi olduğunu düşünüyorsunuz?

Manevi danışmanlık hizmetlerinin, askerlerin meslekî performansına ve psikolojik iyilik hâline etkisi ne yöndedir?

Sizce Türkiye’deki MDR hizmetleri, Avrupa ve ABD’deki hizmetlerle karşılaştırıldığında hangi yönlerden benzerlik veya farklılık gösteriyor? Farklı inanç gruplarına yönelik uygulamalarda Avrupa ve ABD’nin yaklaşımından öğrenebileceğimiz noktalar nelerdir?

Sizce askerlere yönelik bu hizmetin eksik yönleri nelerdir? Geliştirmek açısından neler yapılabilir?

Eklemek istediğiniz başka bir konu veya paylaşmak istediğiniz herhangi bir görüş var mı?

NOT:

(Mülakat soruları Manevi danışmanlık alanında yapılmış olan alan araştırmalarından ve literatür çalışmalarından yararlanılarak hazırlanmıştır)

Manevi Danışmanlar Gözüyle Hastanelerde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Uygulaması Üzerine Nitel Bir Araştırma Adlı Tez Çalışması

İsviçre’deki Müslümanlara Yönelik Manevi Danışmanlık Uygulamaları ve Yeni İhtiyaç Alanları Üzerine Nitel Bir Araştırma Adlı Tez Çalışması

Ek 6. Tematik Analiz Tablosu

Aşağıda, 'MDR Hizmetlerinin Etkileri' teması altında yer alan alt kodlar ve bu kodlara katkı sağlayan katılımcılar tablolastırılmıştır. Tematik analiz süreci, görüşme verilerinin dikkatli incelenmesi ve tekrarlayan anlamlı ifadelerin kodlanması yoluyla gerçekleştirilmiştir.

Alt Tema / Kategori	Kod	Katılımcılar
Psikolojik Etkiler	Psikolojik sağlamlık sağlar	K1, K4, K10, K18, K20
Psikolojik Etkiler	Moral-motivasyon artışı	K3, K5, K12, K13
Sosyal Etkiler	Sosyal uyum	K10, K14, K17
Sosyal Etkiler	Değerlerin birleştirici gücü	K8, K10, K15
Manevî Etkiler	Manevi destek sunar	K5, K8, K16, K19
Manevî Etkiler	Görev bilinci ve anlam kazanımını artırır	K3, K5, K10, K20

ÖZGEÇMİŞ

İlk ve orta öğrenimini Kocaeli’de tamamladı. 2016 yılında Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesine girdi. Lisans eğitimini 2023 yılında Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinde tamamladı. Aynı yıl Kara Harp Okulu’ndan mezun oldu. Hâlen Öğretmen Teğmen olarak görev yapmaktadır.

TEZDEN TÜRETİLEN YAYIN VE ESERLER

Koç, O. (2024). Türkiye’de Askerlerin Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerinin İhtiyaçları. Abant 3rd International Symposium on Current Academic Studies, 17-19 Mayıs 2024, Abant. ISBN: 978-625-6283-21-3, s. 51.

Sunum Türü: Sözlü Sunum (Oral Presentation)

Yayımlandığı Yer: Academy Global Conferences & Journals – Bildiri Özet Kitabı